

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LII.
Fasciculus 8.

1999 -02- 17

RÉVÉSZ BÉLA

A proletárdiktatúra ideológiai funkciójának
kriminalizálása

(Ideológia – politika – jog Magyarországon az ötvenes években)

SZEGED
1997

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LII.
Fasciculus 8.

RÉVÉSZ BÉLA

**A proletárdiktatúra ideológiai funkciójának
kriminalizálása**

(Ideológia – politika – jog Magyarországon az ötvenes években)

SZEGED
1997

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, OTTÓ CZÚCZ,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI, IMRE MOLNÁR,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, CZÚCZ OTTÓ,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523

A hidegháború-kutatás – bár a világ legkülönbözőbb pontjain számtalan tudományos és állami intézmény foglalkozott problémáival az elmúlt évtizedekben, miközben áttekinthetetlen mennyiségű szakanyag halmozódott fel akár teoretikus akár igen pragmatikus tevékenységük következtében – csak napjainkra került abba a helyzetbe, hogy mint sajátos interdiszciplináris és alkalmazott jellegű tudományterület episztemológiai legitimitást is követelhesen magának. A hidegháború fél évszázada során ugyanis hiába alakultak sorra a kelet-, illetve nyugatkutató intézetek, hiába jöttek létre a globális konfliktuselemzés újabb és újabb műhelyei vagy éppen a gazdasági, katonai, ideológiai konfrontáció vizsgálatára hivatott hivatalos és nemhivatalos intézmények, többségük mégsem tudott megszabadulni a történelmi helyzet okozta sajátos funkciózavartól. Bármennyire is hiteles, objektív következtetések születettek a hidegháború egész folyamatára avagy annak egyes részjelenségeire vonatkozóan végzett elemzések során, mégsem lehet elvonatkoztatni attól a történelmi-politikai konstellációtól, amely minden más társadalomelméleti problematikánál közvetlenebbül tette a napi politika instrumentumává a szándékában és belső logikájában fogva ettől esetleg teljes mértékben távol maradni kívánó kutatásokat.

Francis Fukuyama nagy vihart kiváltó, a „történelem végét” prognosztizáló munkájának tulajdonképpen – provokatívabb lévén – csak az egyik alaptétele kapott nagyobb publicitást, amelyben a „nyugati liberális demokráciának, mint végső kormányzati formának” az általánossá válását deklarálta.¹ A paradigma másik vonatkozása – talán kevésbé vitatható volta miatt – viszont mintha túlságosan is háttérbe maradt volna. A hidegháború vége (vagy másképpen „a háború utáni történelem bizonyos szakaszának lezárulása”) csak egy vonatkozásában eredményezi Fukuyama szerint a liberális dominanciát. Másfelől viszont – és legalább ilyen jelentőséggel – ugyancsak a történelem végének szimptómájaként észlelhetjük, hogy az elért „az emberiség fejlődésének ideológiai végpontja”-ra is. Tehát a véget érő történelem legalább annyira jelenti Fukuyama szemében az általánossá váló liberalizmus előtti kor lezárultát, mint amennyire az emberiség ideológiai korszakának a befejeződését. A „történelem vége” tehát ebben az értelemben az „ideológia végét” is jelenti.² A történelem ideológiai túlterheltségétől való megszabadulás nyilvánvalóan gyökeresen új helyzetbe hozta mindazokat a kutatásokat, amelyek látszólagos függetlenségük ellenére is, egyszerűen tematizációjuk folytán kiérdemelték a legkülönbözőbb ideológiáknak elkötelezett kormányzatok felfokozott érdeklődését. A valóban tudományos igényű és jellegű hidegháború-kutatások számára csupán ekkor érkezett el a közvetlen megrendelésektől a közvetett elvárásokig terjedő presszionáltságtól való elhatárolódás lehetősége. A „kremlinológia”-ból „tranzitológia”-vá alakult diszciplína kutatási eredményeire természetesen joggal tarthat számot a kor-

¹ Francis Fukuyama: A történelem vége? Világosság, 1990. 1.

² Természetesen nem az ideológiának a Daniel Bell által meghirdetett – Bell, D.: The End of Ideology, New York, 1962. – az „ideológia alkonya”-féle elgondolásról van szó. A 1960-as években az nagy ideológiák körében valóban lejátszódó funkcióváltás tűnhetett olyannak, mint amely lezárhatja az „ideológiai történelmet”.

mányzat számos, hírszerzésre, -elemzésre szakosodott szerve, de az aktuálpolitikai folyamatok igényei mindenekelőtt például kutatásfinanszírozási tényezőként jelenthetnek kisebb-nagyobb befolyást az adott kutatóhelyre, mintsem a politikai rendőrség instrukcióiként.

Nyilvánvaló, hogy kedvezően hat egy adott történelmi-politikai korszak vizsgálata szakosodott tudományterület fejlődésére, ha nem az „együttélés” jellemzi a kutatási objektum és szubjektum viszonyát. Azzal, hogy – feltételezhetően végleg – lezárult a legújabb kori történelem napjainkig tartó, hidegháborúsként aposztrofált félévszázada, nyilván még nem alakultak ki a távlatos rálátás elfogulatlanságot, higgadtságot és objektivitást jelentő feltételei. Az viszont kedvező előfeltétele a további kutatásoknak, hogy egy olyan történelmi eseménysorozat vizsgálata, amelynek – globálisan és regionálisan egyaránt – nem csupán a kezdetét, de a végpontját is jól ismerhetjük, ismeretelméleti szempontból akár zárt rendszerként is kezelhetjük. Mindez természetesen szükségképpen hatással van a kontinuos történelmi folyamatokra és éppen ez jelenti a korszak elemzésének fontosságát és praktikus „hasznát”. De a folyamat viszonylagos zártsága mégis abba sajátos helyzetbe hozhatja a kutatót, hogy a történelmi folyamatok jövőbeli alternatíváinak kimenetele már nem befolyásolhatja a természeténél fogva jól izolálható korszak történéseinek értékelését.

A kutatástechnikai feltételeket figyelembe véve nagy jelentőségű az az általánosnak mondható tendencia, amely az információhoz jutás szabadságát így kutatási szabadságot is egyre szélesebb körben garantálja. A korszerű levéltári illetve titokvédelmi jogszabályok a személyiségi jogok szenzitív voltára figyelemmel kívánják biztosítani a dokumentumokhoz való hozzájutás lehetőségeit. Az európai mércét is figyelembe véve korszerűnek mondható a magyar levéltári törvény azon rendelkezése [1995. évi LXVI. törvény a közokiratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. 22. § (1)], amely értelmében „a közlevéltárban őrzött, az 1990. május 1-je után keletkezett, a keletkezés naptári évétől számított harminc éven túli, az 1990. május 2-a előtt keletkezett, a keletkezés naptári évétől számított tizenöt éven túli levéltári anyagban [...], továbbá időbeli korlátozás nélkül abban a levéltári anyagban, amelyet már nyilvánosságra hoztak, illetőleg amelynek tartalmát az Avtv. szerint mindenki megismerheti, kérelemre bármely természetes személy ingyen kutathat, és a kiadott levéltári anyagról saját költségén másolatot készíthet.” A hidegháború-kutatás dokumentumai tehát, legalábbis ami a „klasszikus” hidegháború 1947 és 1962 közötti korszakát illeti, elvileg hozzáférhetők. A gyakorlatban azonban számos probléma nehezíti ezeknek az iratoknak a elérhetőségét. Ezek közül az első helyen szerepel – minden jószándék és -akarat ellenére – az iratanyagok rendezetlensége azokban az intézményekben, amelyek csak a legutóbbi időkben szabadították fel anyagaikat a nyilvános kutatás számára. Természetes, hogy önmagában véve is hatalmas feladat az egyes irattári anyagoknak nemcsak megőrzése, de magának a raktári rendnek levéltári renddé változtatása. Mindaddig a belső irattárak funkciói alapvetően az iratgazda-szervezet ügymenetének a kiszolgálása volt. Ehhez képest a kutatási igények megjelenésével egy új további, feladatot is el kell látniuk, amely adott esetben az iratrendszerelés újabb szempontjait is felvetheti.

A magyar hidegháború-kutatás kutatóhelyeinek köre viszonylag pontosan meghatározható, de természetesen véglegesen le nem zárható. Érdekes módon a talán kevésbé ismert, jogi minősítését tekintve pedig „nyilvános magánlevéltárként” működő Nyílt Társadalom Archívum tekinthető a téma profilgazdájának. Az OSA (Open Society Archives) ugyanis kifejezetten a kommunizmus és a hidegháború tanulmányozásához szükséges források gyűjtésére szakosodott. A gyűjteményben mindenekelőtt a második

világháború utáni Közép- és Kelet-Európára, illetve az emberi jogok XX. századi fejlődésére, problémáira, sérelmeire vonatkozó dokumentumok találhatók. A gyűjtemény gerincét a Szabad Európa Rádió (illetve: Szabadság Rádió) Kutatóintézetének anyagai képezik. A SZER/SZR és a Soros Alapítványhoz tartozó OMRI (Open Media Research Institute) 50 évre szóló megegyezés alapján a dokumentumokat 1995 tavaszán szállította Budapestre.

Münchenben a Kutatóintézet archívuma a rádiós osztályok szerkesztősegeit segítette, azokat látta el háttéranyaggal. A Kutatóintézet 1951-től, tehát a Rádiók működésének kezdeteitől gyűjtött anyagot és információt a keleti blokk országairól. A rádiók információs alosztályai igyekeztek a teljes kommunista táborról beszerezni és archiválni az összes fellelhető hivatalos és nem hivatalos, nyugati és keleti hírforrásból származó adatot, információt. Az egyes nemzeti osztályok archívumait – és ez a OSA regisztrációjában is nyomon követhető – külön gyűjtötték és rendszerezték. Figyelték és gyűjtötték az adott ország hivatalos sajtójából és elektronikus médiumaiból fellelhető híreket, tudósításokat, a nyugati sajtónak a régióra illetve az egyes országokra vonatkozó híradásait, a keleti blokk ellenzéki és szamizdat kiadványait is, de egyéb forrásból is – disszidensekkel, menekültekkel készített interjúk, közvélemény-kutatások alapján – igyekeztek információhoz jutni. (Külön említést érdemel az archívum két jelentős gyűjteménye, az orosz és a lengyel szamizdatgyűjtemény, „a maga nemében mindkettő a világ legnagyobbjai közé tartozik”.³) A kutatórészlegek emellett komoly elemző munkát is végeztek. Ennek eredményeként születtek meg a különböző háttér- és helyzetelemzéseket közreadó rendszeres heti és havi kiadványok, amelyeket nemcsak a szerkesztőségek használtak, hanem amelyekre a nyugati világ kelettel foglalkozó tudományos, politikai és oktatási intézményei is rendszeresen előfizettek. A téma monográfusa, a rádió korábbi munkatársa, Borbándi Gyula meg is jegyzi: „Az intézmény fontossága nyilvánult meg abban, hogy sokan keresték fel: nyugati történészek, politikai hírmagyarázók, Kelet-Európa-szakértők, újságírók és írók”.⁴

Fontos anyagok lelőhelye a Politikatörténeti Intézet Levéltára, bár a hidegháborús kutatások vonatkozásában igazán lényeges dokumentumok 1992-ben átkerültek innen a Magyar Országos Levéltárba. Az 1948–1956 között működő Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt 1957–1989 között keletkezett iratokat ugyanis – az 1991. LXXXIII. tv. alapján – állami tulajdonba vették és ennek az anyagnak gondozására létrehozták a MOL MDP–MSZMP Osztályt. Az Országos Levéltárnak itt nem található anyagai közül egyébként a szocialista-kori fondőcsoportból (XVII–XXXII.) a „Néphatalmi és különleges feladatokra alakult bizottságok” (XVII.), az „Államigazgatás legfelső szervei” (XIX.) valamint „A jogszolgáltatás legfelsőbb szervei” (XX.) alatt található iratok különösen figyelemre méltók. A Belügyminisztérium iratállománya 1997-ig alapvetően kétféle anyagot tartalmazott, amelyek relevánsok lehettek a hidegháború-kutatás vonatkozásában. Például az ÁVH-s vezetői parancsok vagy a kollégiumi értekezletek anyagai a BM Központi Irattárában voltak megismerhetők, míg a politikailag, történetileg, állambiztonsági szempontból fontos események iratait (valamint az ezekhez kapcsolódó vizsgálati dosszékat) a BM Dokumentációs Osztály őrizte. Ez utóbbi anyagok kerültek át többek között az 1997. szeptember 1-től

³ Mink András: Nyitott Társadalom Levéltára. In: Blazovich László – Müller Veronika (szerk.): Magyarország levéltárai. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest–Szeged, 1996. 119. p.

⁴ Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története. Európa, Bp., 1996. 164. p.

felállt Történeti Hivatal – TH – gondozásába (ahová – remélhetően – a III. főcsoportfőnökség iratai is megérkeznek a közeljövőben a Nemzetbiztonsági Hivatalból).

Jelentős mennyiségű – korábban, 1990 előtt zárolt – könyv illetve dokumentum található az Országos Széchenyi Könyvtár Különgyűjteményében és ugyancsak az OSZK-ban, a Kézirattárban lehet hozzáférni az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete szervezésében létrehozott Oral History Archivum történelmi életinterjúit. (Maga az '56-os Intézet is önálló könyvtárat és dokumentációs bázist gondoz.) A Budapest Főváros Levéltárában őrzött iratállomány legnagyobb részét a különféle közigazgatási hatóságok iratai képezik, melyek között megtalálhatóak – részben a tárgyalt korszakból – a Budapesti Rendőr-főkapitányság, a fővárosi bíróságok, ügyészségek anyagai is. A hidegháborús időszak ideológiai áramlatainak igen sajátos dokumentumai találhatóak az 1996 óta rendszerezés alatt álló Magyar Rádió Központi Irattárában, elsősorban az „Elnökségi levelezés” valamint az „Agitációs-propaganda Főosztály” iratai között. Hasonlóképpen az intézmény fő profilját tekintve periférikus jellegű anyagok lelhetők a Hadtörténelmi Levéltárban is. Ennek „Mozgófilm-gyűjtemény”-e illetve „Videotár”-a őrizi ugyanis azokat a filmanyagokat, amelyek az elmúlt 50 év katonai propaganda-törekvéseit archiválják, sőt, ide kerültek a felosztott „Munkásörsg” dokumentumai is. A gyűjtőkör további bővülésére azért lehet joggal számítani, mivel az elsődlegesen nem kutatási profilnak megfelelő levéltárak, irattárak szintén tartalmazhatnak – mintegy mellékesen – felhasználható anyagokat. Másrészt a rendszerváltás előtti, volt politikai vezetők „házi irattárai”, esetleg hagyatécai – ha nem is minden akadály nélkül, de remélhetően – levéltári elhelyezést nyernek, amelyek nagy eséllyel tartalmazhatnak adalékokat az eddig feltárt dokumentumokhoz is.

Jelen munka kettős célt tűzött maga elé. Fogalmi tisztázások útján hozzájárulni az állami funkciók általánosan elfogadott körének a (tipikusan a hidegháború időszakában működő) proletárdiktatúra sajátos ideológiai/büntető tevékenysége miatt pontosításra szoruló definiálásához. Másrészt – főképp a fentiekben említett kutatási helyeken feltárt iratokra támaszkodva – újabb dokumentumokkal kívánja adatolni a magyar történelem közelmúltjának azon tragikus szakaszát, amelyben „valamennyi emberi tevékenység bármikor törvénytelennek minősíthető”.⁵ [A jelenlegi forrásfeltáró munkát természetesen a későbbiekben további elemzéseknek kell kiegészíteniük.]

II.

Ideológia – állami funkció – ideológiai funkció

Két ellentétes politika alakult ki: az egyik oldalon a Szovjetunió és a demokratikus országok politikája, amely a az imperializmus aláásására és a demokrácia megszilárdítására irányul, a másik oldalon az Egyesült Államok és Anglia politikája, amely az imperializmus megerősítésére és a demokrácia megfojtására irányul...

Ily módon két tábor alakult ki: az imperialista, demokráciaellenes tábor, melynek célja az amerikai imperializmus világhuralmának megteremtése és a demokrácia széttúzása, valamint az imperialistaellenes tábor, melynek fő célja az imperializmus aláásása, a demokrácia megszilárdítása és a fasizmus maradványainak felszámolása.

⁵ Heller Ágnes: A politikai elnyomás és következményei. In: Fehér Ferenc – Heller Ágnes – Márkus György: Diktatúra a szükségletek felett. Cserépfalvi, Bp., 1991. 263. p.

A két ellentétes tábor – az imperialista és az imperialista-ellenes – harca a kapitalizmus általános válságának további kiéleződése, a kapitalizmus erőinek gyengülése, a szocializmus és a demokrácia erőinek gyarapodása közepette megy végbe.

Ebből következik, hogy a kommunista pártokra különleges feladat hárul: „Saját kezükbe kell venniük nemzeti függetlenségük és országaik szuverenitásának védelmét.”⁶

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1947. végi határozata a hidegháború kiéleződésének első olyan dokumentuma, amely a globális ellenségkép átfogó megfogalmazásával egyetlen antiimperialista (valójában a marxista-leninista-sztálinista) ideológia, illetve egy világméreteken centralizált politika zászlaja alá kívánta gyűjteni (majd kényszeríteni) a szocializmus és a demokrácia erőit. Pedig kevésbé volt a határozat az Európán kívüli világ országainak szóló üzenet, mintsem a kelet-európai (később: „csatlós”) országok felé intézett intelem. Napra pontosan négy hónappal korábban jelentette be az amerikai külügyminiszter az Európai Rekonstrukciós Programot, amely róla elnevezve kerül be úgy a köztudatba, mint Marshall-terv. Az Európa egészének gazdasági talpraállását segíteni hivatott program szovjet részről gyors elutasításban részesül, ennek ellenére a Nyugat még nem észleli (vagy csak nem akarja észrevenni) Kelet-Európa „elvesztését”. 1947 augusztusában Csehszlovákia harci repülőgépeket kap Angliától, szeptemberben az USA mutat érdeklődést Lengyelország újjáépítésében, sőt, helyreállítja teljes körű diplomáciai kapcsolatát Bulgáriával.⁷ Moszkvának semmi érdeke nem fűződött a kapcsolatok ilyen jellegű helyreállításához, így azonnali megoldásnak az elszigetelődési folyamat felgyorsítása mutatkozott. De nem csupán az egynemű „szovjet tömb” feletti politikai uralom megszilárdítása indokolta a határozat sürgős elfogadtatását, hanem az az ideológiai-retorikai lépés is, amely értelmében a szovjet rendszer egyedüliségének megfelelő „szocializmus egy országban” magyarázatot felváltotta a „szocializmus egy zónában” jelszóval.⁸

Amennyiben az ideológia ily mértékben közvetlen szereplőjévé válhat a politikai funkciók megoldásának, ugyanakkor a politika ennire direkt módon feladatokat szabhat az ideológia elé, felmerül a kérdés, hogy a hagyományosan viszonylagos önállósággal rendelkező társadalmi alrendszerek egymásba csúszása illetve terjedelmi azonosságuk mennyire tekinthető egy speciális hatalomgyakorlási forma, a diktatúra, illetve a totalitarizmus sajátjának. Az ideológiai és a politikai rendszer mozgásai mennyiben azonosak célokat fejeznek ki, vagy ha mégsem, akkor melyik akarata teszi diktatúra-konformtabbá a másikat. Milyen típusú ideológiával, milyen történelmi helyzetben és milyen politikai feltételek közepette lehet elvégeztetni a monolit hatalomgyakorlás apologetikáját? Egy lehetséges válasz fogalmazható meg, ha az ideológia fogalmak (-típusok) valamint az állam történetileg kialakult funkciói alkotta koordinátarendszerében próbáljuk megkeresni a választ proletárdiktatúra állama működésének sajátosságaira.

⁶ Nyilatkozat a nemzetközi helyzetről. Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozata 1947. október 5. In: A nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumai, 1945–1976. Kossuth, Bp., 1977. 15. p.

⁷ Borhi László: Az Egyesült Államok és a szovjet zóna (1949–1990). (Kronológia) História Könyvtár, 3. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1994.

⁸ „A Nyugat-Európától (s kiváltképp az Egyesült Államoktól) mesterségesen leválasztott, a vasfüggönnyel izolált Közép-Kelet-Európa a sztálini birodalomépítés jegyében pár hónap alatt homogén szovjet blokká változott át.” Fisher Ferenc: A megosztott világ. A kelet-nyugat, észak-dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941–1991. Ikva, Bp., 1996. 127. p.

1. Ideológia

Ha Kettlernek a Mannheim ideológia-tanával foglalkozó munkáját vesszük figyelembe, abban szimbolikus tartalmú hitek és kifejezések olyan mintáinak tekinti az ideológiákat, amelyek bemutatják, értelmezik és értékelik a világot azzal a szándékkal, hogy a cselekvés bizonyos módjait vagy irányait alakítsák, mozgósítsák, irányítsák, szervezzék és igazolják, másokat pedig kiközösítsenek.⁹

Ebben a felfogásban tehát az ideológia pozitív funkciója vonatkozásában egy kognitív és egy affektív mozzanat együttesen hat az aktivizálás irányában, negatív aspektusát tekintve viszont az ellenséggép kialakításához járul hozzá. A diktatúrák ideológiája – ahogyan később látható lesz – az általános ideológiafogalomból tulajdonképpen csak a mozgósítást és a kirekesztést vállalja fel, azt viszont mindjárt abszolutizálva.

Kettler történeti visszatekintésében emlékeztet arra, hogy bár 1796-ban Destutt de Tracy megalkotta az ideológia terminust – az ideák szenzualista beállítottságú rendszeres kritikai és terapeutikus tanulmányozását jelölve ezzel –, de már a XIX. századi társadalom- és politikaelmélet sem ebben az értelemben használta. Sokkal inkább hajlott a szó ironikus és átvitt értelmű alkalmazására olyan eszmerendszerek vonatkozásában, amelyek eltúlozzák saját jelentőségüket a valóság ki- és átalakításában. Ezzel együttjár az az következtetés, hogy az ideológusból – akit valamely pártos társadalmi típus vagy kollektivitás képviselőjének tekintenek – azért hiányzik a realizmus, mert vakon el van telve magától, vagy csak önérdékét követi, s hogy ideológiája merőben propagandisztikus funkciókat teljesít, még ha ő maga – szándéka szerint – nem is erre törekszik. A szó jelentésének ez a retorikai megcsavarása adja a kiindulást a fogalom marxista fejlődés-ágának, amelyben az „ideológia” szót az ellenfelek hiteinek, elméleteinek és eljárásainak lejárató minősítésére használják. Marx az ideológia pusztán a gazdasági érdek kifejtésének tekintette, doktrinális eszköznek az érdekek előmozdítására, nem pedig a különböző gyakorlatok mögötti, cselekvésre orientáló szimbolikus mintáknak. „Az ideológusok mindent a feje tetejére állítanak” – mondja Marx.¹⁰ Az uralkodó gondolatok mindig az uralkodó osztály gondolatai, mert „nem egyebek, mint az uralkodó anyagi életviszonyok eszmei kifejezése”.¹¹ Az ideológia a valóságos viszonyok illuzórikus tudata, mert a valóságos viszonyok megteremtik egy illuzórikus tudat dologi feltételeit. „Ha az emberek és viszonyaik az egész ideológiában, mint valami camera obscurában, fejük tetejére állítva jelennek meg, ez a jelenség éppúgy történelmi életfolyamatukból ered, mint ahogyan a recehártján a tárgyak megfordítása közvetlen fizikai életfolyamatukból.”¹² Így a marxista szóhasználatban ezért az „ideológia” szónak dominánsan csak pejoratív értelme van és majd Leninéknek kell újraértelmezni a kategóriát, hogy bevetté válhasson a munkásmozgalmon belül a „marxista ideológia” kifejezés.

Mindenesetre e korai rosszalló felfogásnak továbbélésére példa Raphael, D meghatározása, aki szerint az ideológia „racionális érvel alá nem támasztott preskriptív doktrína”, olyan preskriptív séma, amely működésében végső soron lehetetlenné teszi a

⁹ Kettler, D., Meja, V., Stehr, N., Karl Mannheim, Chichester, Sussex, Ellis Horwood, 1984. 209. p.; Igen közel áll a fenti meghatározáshoz a következő definíció is: „Az ideológia egy meghatározott társadalmi szubjektum érdekeivel funkcionális kapcsolatban álló nézetek rendszerezett összessége. Az ideológia értékelő-elemző tételezéseivel elméletileg rögzíti azt a léthelyzetet, amelyben a csoport tagjai élnek, és prognosztizáló, a mozgalmat artikuláló elveivel a közvetlen gyakorlat területére vezeti a csoportokat.” Simon Ferenc: Társadalomontológia. JATEPress, Szeged, 1996.

¹⁰ Marx: A német ideológia. MEM 3. köt. Kossuth, Bp., 1960. 544. p.

¹¹ uo. 45. p.

¹² uo. 24–25. p.

racionalis érvelést.¹³ Hasonlóképpen vélekedik Geertz is. Az ideológiák szimbolikus rendszerek, a kultúra sajátos kifejeződései, amelyek kifejezetten formulázott, értékhangsúlyos és iránymutató interpretációt adnak a világról, így nem is lehetnek csak pártosak, és számítók. De – teszi hozzá – mégsem nélkülözheti funkciójukat egyetlen nem tradicionális társadalom sem. Ugyanő hívja fel a figyelmet az angolszász értelmezés elterjedtségére, melyben az ideológia többnyire olyan, népszerűvé vált informális és hiányosan argumentált társadalom- vagy politikai filozófia, amely filozófiai megtisztításra és megvitatásra szorul. Ők maguk azonban mégsem foglalkoznak a célba vett gondolkodási vagy diskurzív minták tényleges retorikus-kognitív struktúráival, eredetükkel, aktualitásukkal vagy funkcióikkal.¹⁴

A XIX. századi nem-marxista nézetek viszont a többé-kevésbé rendszerezett politikai doktrínákat értették ideológián – minősítés nélkül –, amelyek valamilyen formában szervezett, pártos tendenciát vallottak (ez a szociális kötődés vált a későbbi osztályozások kiindulópontjaivá is – jobboldali-baloldali; liberális-konzervatív-szocialista). Az ideológia-kutatás egyik legnagyobb alakja, Mannheim megpróbálja az ideológia fogalmát teljes mértékben semlegesíteni. Leszögezi, hogy az ideológiáknak alapvetően más a funkciójuk, mint a tudományos megismerésnek, így nem lehet hibáztatni, hogy hiányzik belőlük az elmélet, a pragmatikus stratégia, az érvelő erkölcsfilozófia. Ezért hiba, hogy az ideológia szóhoz kezdettől fogva az a mellékjelentés kapcsolódik, hogy minden ideológiának nevezett gondolat „csödöt mond a gyakorlatban”.¹⁵

Mannheim akkor tekinti partikulárisnak az ideológiát, amennyiben a szó csupán annyit kíván mondani, hogy az ember nem hisz az ellenfél bizonyos „eszméinek” és „elképzeléseinek”... Ez a partikularitása azonnal feltűnik, ha szembeállítjuk a radikális, totális ideológia-fogalommal. Valamely korszak vagy történelmileg-társadalmilag konkrétan meghatározott csoport – mondjuk egy osztály – ideológiájáról abban az értelemben beszélhetünk, hogy ezen kor, illetve a csoport totális tudtastruktúrájának sajátosságát és alkátát értjük.¹⁶

A kétféle ideológia-típus között az alábbi különbség modellizálható:

Partikuláris ideológia-fogalom	Totális ideológia-fogalom
– ellenfél állításai tartalmának egy része a kritika tárgya;	– az egész világnézet kérdéses
– pszichológiai dimenzióban bírált	– gondolatrendszer, értelmezés
– érdekmotivált	– objektív struktúra

A neutrális ideológia-fogalmak a későbbiek során a különböző szaktudományok peremén jöttek létre. Ide sorolható az ideológia fogalmának pszichologizálása (politikai identitáshoz segít; csakis az autonóm politikai területtel bíró modern társadalmak szervezeteileg megalapozott hiedelem-rendszereire vonatkozik), vagy szociológiai operacionalizálása (a fő politikai kérdésekről kialakított vélemények, attitűdök kovariáns klaszterei, politikai tapasztalatok szubjektív értékelése körében értelmezendő az ideológia fogalma). A politikai antropológia – Kettler és Geertz-hez hasonlóan – minden

¹³ Raphael, D. D.: Problems of Political Philosophy. London, MacMillan, 1976. 187. p.

¹⁴ Geertz, C.: Ideology as a Cultural System (1964) In: The Interpretation of Cultures. Macmillan, New York, 1973. 78–80. p.

¹⁵ Mannheim Károly: Ideológia és utópia. Atlantisz, Bp., 1996. 74–77., 92. p.

¹⁶ Uo. 75. p.

szimbolikus mintát ideológiának tekint, amely az embereket politikai identitáshoz segítheti és rányithatja politikai attitűdjait. Más megfogalmazásban: csak az autonóm politikai területtel rendelkező modern társadalmak szervezetiileg megalapozott hiedelem-rendszereire érvényes. Az empirikus értelmezések kerülnek az ismeretelméleti vagy etikai implikációk kérdéseit és csupán az ideológiák érdek nélküli tanulmányozását, az ideológiáknak a politikai ítélet racionális mintáihoz való viszonyának vizsgálatát végzik el.¹⁷

2. Ideológiai politika

Az ideológia fenti értelmezései többnyire figyelembe veszik a célkitűző és motíváló funkcióját a doktrinális rendszereknek. A politikai mezőben elhelyezkedő ideológia viszont egészen sajátos funkciókat tölt be, ha a hatalomhoz, pontosabban a domináns politikai hatalomhoz való relációban működik. Konszolidált, demokratikus viszonyok közepette a kérdés általában a konzervativizmus és a liberalizmus „nagy ütközeteként” értelmezhető, amely általában a szekularizálódás, a laicizálódás és az állam neutralizálódása kérdéseire adott eltérő államvezetési megoldásokban fejeződik ki.¹⁸ De egészen új helyzet állt elő a XX. század első felében az ideológia és a politika kapcsolatában. „Az ideológiákban rejlő nagy politikai lehetőségeket Hitler és Sztálin előtt senki sem ismerte fel” – állította 1951-ben Hannah Arendt és ezzel egészen új irányt szab az ideológia- és diktatúrakutatásoknak is.¹⁹

Kiindulópontja szerint az ideológia szó szerint az, amit a neve jelöl: valamely eszme logikája. Tárgya pedig a történelem, amelyre az „eszmét” alkalmazzák; az alkalmazás eredménye nem kijelentések rendszere valamiről, ami van, hanem egy állandóan változóban lévő folyamat kibontakozása. Az ideológia „eszméje” azonban nem azonos sem Platón örök lényegiségével, amelyet a „lélek szemeivel ragadunk meg”, sem Kant regulatív észrelvével. „Az ideológia eszméje a magyarázat eszköze.”²⁰

Ismeretelméleti alapon magyarázza a totalitárius ideológia formállogikai előzményeit. Ha ugyanis a logikát mint gondolati mozgást – és nem mint a gondolkodás szükséges ellenőrzését – alkalmazzák valamely eszmére, ez az eszme premisszává alakul át. Az ideológiai világmagyarázatok pedig már sokkal korábban elvégezték ezt a műveletet, mint hogy az oly természetnek bizonyult a totalitárius érvelés számára. Az ideológiában mindig az a föltételezés rejlik, hogy *egyetlen eszme segítségével adott premissza minden következménye megmagyarázható*, továbbá, hogy a tapasztalat nem tanít semmire, mert a logika levezetésének ez a következetes folyamata már mindent tartalmaz. A veszély tehát nem is az, hogy ezzel magunkra vesszük valamilyen rendszerint közönséges és mindig kritikátlan feltevés elfogadásának kockázatát, hanem az, hogy „az ember gondolkodási képességében rejlő szabadságot cseréljük fel a logika kényszerzubbonyára, amely éppoly erőszakot tehet az emberen, mint bármely külső hatalom”.²¹

¹⁷ Connolly W. E.: *The Terms of Political Discourse*. Princeton University Press, Princeton, 1983.

¹⁸ Lásd Paczolay Péter: Az állam semlegességének mítosza? *Politikatudományi Szemle*, 1993. 3. 129–135. p.; uő.: Az állam semlegessége. In: Takács Péter (szerk.): *Államelmélet. Prudentia iuris* 8. Bibor Kiadó, Miskolc, 1997. 296–309. p.

¹⁹ Könyve harmadik részének („Totalitarizmus”) tizenkettedik fejezete az, amely témánk szempontjából a legtöbb figyelmet érdemli. Hannah Arendt: *Ideológia és terror: új kormányzati forma*. In: *A totalitarizmus gyökerei*. (1951, 1958). Európa, Bp., 1992.

²⁰ uo. 588. p.

²¹ uo. 589. p.

Tény, hogy a huszadik század döntő fontosságú ideológiájává a rasszizmus és a kommunizmus vált, Arendt mégsem tekinti a két ideológiát „totalitarizmusabb”-nak, mint a többi. Csak azért állt elő éppen az ő relációjukban ez a sajátos helyzet – indokolja álláspontját –, mert azok a tapasztalatok, amelyeken eredetileg alapultak – nevezetesen a „fajok harca” és az „osztályok harca” a politikai hatalomért az egyes országokban –, *politikailag fontosabbnak bizonyultak* más ideológiák tapasztalati alapjánál. Másrészt *valamennyi ideológia tartalmaz totalitárius elemeket*, de ezek csak a totalitárius mozgalmakban fejlődnek ki teljesen, és ebből fakad az a csalóka benyomás, hogy csak a rasszizmus és a kommunizmus tekinthető totalitáriusnak.

Ha a valamennyi ideologikus gondolkodásban totalitárius elemeit kívánjuk feltárni, akkor általában három közös – gnoszeológiai – ismérvet fedezhetünk fel:

Mindenekelőtt a *totális magyarázatigény* valamennyi történelmi esemény magyarázatát ígéri: a múlt teljes magyarázatát, a jelen teljes ismeretét, a jövő megbízható előrejelzését.

Másodszor, az ideológiai gondolkodás megszabadul mindenfajta tapasztalattól és az érzékelhető dolgok mögött rejlő „*igazabb*” *valósághoz* ragaszkodik. „Ezt a hatodik érzéket éppen az ideológia nyújtja, az a sajátos ideológiai indoktrináció, amelyet külön erre a célra létrehozott oktatási intézményekben tanítanak (a náci Ordensburg-jában, vagy a Komintern iskoláiban)”. Így a totalitárius mozgalmak propagandája éppen arra szolgál, hogy *a gondolkodást felszabadítsa a tapasztalat és a valóság alól*. Mindig arra törekszik, hogy „titkos jelentéssel ruházzon fel minden közérdekű, megfogható eseményt és titkos szándékot gyanítson valamennyi nyilvános politikai cselekedet mögött”. Mihelyt hatalomra jutottak e mozgalmak, hozzálátanak, hogy a valóságot ideológiai igényeiknek megfelelően alakítsák át. Az ellenségesség fogalmát az összeesküvés fogalma váltja fel, és ez olyan gondolkodásmódot teremt, amelyben a valóságot – a valódi ellenségességet vagy barátságot – már nem önmagában tapasztalják és értelmezik, hanem automatikusan feltételezik, hogy valami mást jelent.”

Végül, az ideológiai gondolkodás abszolút logikai eljárásba rendezi a tényeket, s ennek során valamilyen *axiómának elfogadott premisszából indulnak ki* és mindent ebből vezetnek le. Az ideológiai érvelés, amely mindig egyfajta logikai levezetés, az ideológiák két, korábban említett elemének – a mozgásnak és a valóság s a tapasztalat alóli felszabadulásnak – felel meg; először azért, mert elgondolt mozgása nem a tapasztalatból fakad, hanem önmagát gerjeszti, másodszor azért, mert a tapasztalatból leszűrűt és onnan elfogadott egyetlen tényezőt axiomatikus premisszává alakítja át, hogy ettől kezdve azután a további érvelési folyamatot semmilyen újabb tapasztalat ne érinthesse meg. Mihelyt az ideológiai gondolkodás megállapította premisszáját, kiindulópontját, a tapasztalatok már nem avatkoznak be és a gondolkodás nem is tanulhat a valóságból.²² Heller Ágnes az Arendt-i axiomatikus rendszer zártságán túl az ideológiai politika *értelmezhetetlenségét* hangsúlyozza. A jelentésnek semmi köze a szöveghez – mondja Heller –, kizárólag annak az uralkodó által adott értelmezésétől függ. Erőszakkal eleve ki van kötve, hogy ez az értelmezés mindenkor igaz, sőt az is, hogy egyedül ez igaz. Ennélfogva tehát kizárt a szövegek értelmezésének azonos joga. „Ha az uralkodó még nem kerített sort arra, hogy megadja a helyes és kizárólagos igaz értelmezést, úgy csak feltevéseket fogalmazhatunk meg az írás üzenetével kapcsolatban,” ám nem *tudhatjuk* azt. Ha a felsőbb autoritás az üzenet olyan értelmezése mellett dönt, hogy a demokrácia és diktatúra azonos, továbbá hogy az államot erősíteni kell majdani elhalása érdekében,

²² uo. 590. p.

akkor senki sem hozakodhat elő érvekkel. Az egyetlen és kizárólagosan helyes értelmezésként adott jelentés a szöveg jelentése maga. Senki sem gondolkodhat el rajta, s mindenki köteles elfogadni azt.”²³

Mi a hatalmi ideológia primer funkciója? A XX. század tapasztalatai szerint valamennyi alattvalót arra kényszerítették az ideológiával, hogy lépést tartson a terror mozgásával; szélsőséges logikai következetességgel fejtették ki az ideológiai következtetéseket; „a halódó osztály” halálra ítélt emberekből áll, az „életképtelen fajokat” ki kell irtani. Aki egyetértett azzal, hogy létezik „halódó osztály” („alkalmatlan faj”), de ebből nem vonta le azt a következtetést, hogy meg kell ölnie tagjait, az nyilvánvalóan ostoba volt vagy gyáva. Ez a logika a a totalitárius mozgalmak egész struktúráját áthatja. Ez kizárólag Hitler és Sztálin műve, akiket – teszi hozzá Arendt –, „bár egyetlen új gondolattal sem járultak hozzá mozgalmuk eszméihez és propagandajelszavaihoz, kizárólag ezért kell rendkívül fontos ideológusoknak tekintenünk.”²⁴ Nem az ideológia vonzotta őket – osztályharc, fajok harca –, hanem a belőle kifejtendő logikai folyamat, amely – idézi Sztálinnak egy, még 1924. január 28-án, Lenin temetése után mondott beszédét –, „mint hatalmas csáp fog be minden oldalról, és amelynek szorításából képtelen vagy kitépni magad; vagy be kell hódolnod, vagy fel kell készülnöd a végső vereségre”.²⁵ Így végül is az ideológiai politikának (akár rasszizmusnak, akár dialektikus materializmusnak nevezzük) természetében rejlik, hogy az ideológia valóságos tartalmát, amely eredetileg megteremtette az „eszmét” (az osztály- vagy a faji harcot), megsemmisíti az a logika, amellyel az „eszmét” valóra váltják.

Szociálpszichológiai megközelítésre is szükség van annak megértéséhez, hogy miből ered az ideológiai politika logikájának kényszerítő ereje, még inkább az ennek való engedelmesség. Arendt válasza erre az, hogy mindez abból a félelemből fakad, hogy „ellentmondunk önmagunknak”. Példaként megemlíti, hogy a bolsevik tisztogatásnak sikerült elérnie, hogy áldozatai olyan bűnöket valljanak be, amelyeket soha nem követtek el és ennek során a vádlott – talán saját maga számára is – következőképpen érvel: „valamennyien egyetértünk azzal a premisszával, hogy a történelem osztályharcok sorozatából áll, és azzal, hogy irányításában milyen szerepet játszik a Párt; történelmileg a Pártnak mindig igaza van. Az adott történelmi pillanatban, vagyis a történelem törvényével összhangban, bizonyos bűnöket kell elkövetni, amelyeket a történelem törvényét ismerő Pártnak meg kell büntetnie. Ezekhez a bűnökhöz a Pártnak bűnözőkre van szüksége; lehetséges, hogy a Párt ismeri ugyan a bűnöket, de nem teljesen ismeri a bűnözőket. Ám a bűnözők biztos ismereténél fontosabb, hogy büntessünk, mert ilyen büntetés nélkül a Történelem nemhogy előre nem halad, de menete akár még akadályokba is ütközhet. Ti tehát vagy bűnöket követtek el, vagy a párt arra szólított fel benneteket, hogy játsszátok el a bűnöző szerepét – objektíve mindkét esetben a Párt ellenségeivé váltok. Ha nem tesztek vallomást, nem segítitek a Történelmet a Párton keresztül, és valóban ellenséggé váltok.”²⁶ Arendt 1951-ben tudott már a Rajk-perről, de azt csak sejthette, hogy az általa a nagy szovjet leszámolások kapcsán felvázolt logika ugyanígy működött itt is, és a többi koncepció perben is. A Farkas Mihály, Kádár János és Rajk László közötti, 1949. június 7-i beszélgetés (tulajdonképpen kihallgatás) magnetofonfelvétele jegyzőkönyvének előkerülése kapcsán vált egyértelművé, amit korábban csak sejteni lehetett, miért vállalta Rajk tragikus szerepét. „A szovjet tanácsadók és szócső-

²³ Heller: i. m. 276–277. p.

²⁴ uo. 591. p.

²⁵ uo. 592. p.

²⁶ uo. 593. p.

vük, Szűcs ezredes, idővel átvették a per kidolgozását, és mivel őket akkor elsősorban a jugoszláv kérdés, a 'titoista veszély' foglalkoztatta, a Rajk-ügyből is titoista ügyet csináltak. Minél fantasztikusabbak lettek a vádak, annál könnyebben lehetett őket Rajkkal elfogadtatni; hiszen láthatta, hogy ezeket a vádakot vallatói sem veszik nagyon komolyan, és számára már csak ez volt a fontos. A június 7-i beszélgetésen a paksi csőszkunyhóhoz hasonló képtelen elemek (ti. hogy ott találkozott volna a jugoszláv kémekkel – R.B.) még nem szerepeltek, nem akarták ilyenek bevallására rávenni Rajkot." Rajk: „... Én ártottam a pártnak azzal a politikával, amit a Belügyben folytattam. Arra őszintén szólva, egészen az utolsó napokig nem is mertem gondolni, hogy azért vagyok őrizetbe véve, mert imperialistagyanús vagyok, hogy imperialista kémgyanus vagyok. Arra nem is mertem gondolni, hogy velem szemben van egy ilyen bizalmi válság. Nem is válság, hanem egy ilyen határozott, kiforrott álláspont a pártvezetésben...”²⁷

3. Totalitarizmus

Arendt ideológiai politika-elmélete tehát a totalitarizmussal (pontosabban a terrorral) összefonódó faji illetve osztályideológiák sajátosságait vizsgálja, amely így választ adhat a korábban, ezek komplementer jellegével kapcsolatban megfogalmazott kérdésekre. Tehát:

a) ezek az ideológiák politikailag fontosabbnak bizonyultak más ideológiák tapasztalati alapjánál;

b) mivel csak a totalitárius mozgalmakban fejlődnek ki teljesen a totális ideológia jegyei, ezért látszólag csak a rasszizmus és a kommunizmus tekinthető totalitáriusnak;

c) közvetlenül a politika profitál abból, hogy a totalitárius ideológia a múlt teljes magyarázatát, a jelen teljes ismeretét, a jövő megbízható előrejelzését ígéri;

d) a politika elvárásainak megfelelő sajátos ideológiai indoktrinációt a külön erre a célra létrehozott oktatási intézményekben tanítják, így a totalitárius mozgalmak propagandája éppen a gondolkodást felszabadítja a tapasztalat és a valóság alól;

e) az ellenségesség ideológiai fogalmát az összeesküvés büntetőjogi kategóriája váltja fel, amelyben a valódi ellenséget vagy barátot már nem önmagában tapasztalják és értelmezik, hanem ideológiai-büntetőjogi kontextusában;

f) minden ideológiai politika valamilyen axiómának elfogadott premisszából indulnak ki és logikailag mindent ebből vezetnek le, ezért a tapasztalatok már nem avatkoznak be és a gondolkodás nem is tanulhat a valóságból.

Az ideológiai politikában egymás kölcsönösen feltételező és kiegészítő pólusok egyik dimenziója – az ideológia – után hogyan írható le a másik vonatkozása politikai totalitarizmus. Barber, R. B. arra hívja fel a figyelmet, hogy az első kiadásban 1933-ban Angliában megjelent „Társadalomtudományok Enciklopédiájá”-ban („Encyclopedia of the Social Sciences”) még nem szerepel a *totalitarizmus* szó, viszont az Oxford English Dictionary első ízben a Contemporary Review 1928. áprilisi számából idézi. A szó a második világháború idejére olyan népszerűvé vált – emlékeztet Barber –, hogy még filmekben is felbukkant, például G. B. Shaw „Barbara örnagy” című darabjának Gabriel Pascal által készített filmváltozatában, vagy a „Minden gyanún felül” („Above

²⁷ Farkas és Kádár Rajknál. Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles szövege. A dokumentumot közzéteszi, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hajdú Tibor. Társadalmi Szemle, 1992. 4. sz. 74., 84. p.

Suspicion”) című alkotásban, melyben Joan Crawford „totalitárius manikűrnek” („totalitarian manicure” [!]) nevez egy náci kínvallatási módszert.²⁸

A háború után fogalmi űr keletkezett a politológiai szakirodalomban és a totalitarizmust az olyan hagyományos fogalmak meghaladásaként kezdték használni, mint a „diktatúra”, „despotizmus” vagy a „zsarnokság”. Az elsődleges cél egy generikus terminus alkalmazása volt az olyan bal- és jobboldali rezsimekre, amelyeknek sokkal több közös vonásuk volt, mint ahogyan ezt a kommunizmus és fasiszmus fogalma alapján történő hagyományos ideológiai polarizáció sugallta. Popper a „Nyílt társadalom”-ban radikális kritikát gyakorolt Platon, Hegel és Marx fölött, hogy az eszmei gyökerek feltárásával elutasíthassa a modern német és orosz „totális” rendszerek „utópikus társadalomirányítási technikáit”.²⁹ Popper szerint (és Platont opponálva) nincs nagyobb hiba sem a politikában sem a tudományban annál, mint ha azt kutatjuk: „Hogyan lehetünk valamiben biztosak?”, „Hogyan tudjuk biztosítani a tökéletesek uralmát?”. A helyes kérdés így hangzik, mondja Popper: „Hogyan tudjuk a lehető leggyorsabban felismerni és kijavítani hibáinkat?”, és „Hogyan tudjuk minimalizálni azt a kárt, amit a rossz uralkodók okozhatnak?”. Popper kezdetől fogva e fogalom ideológiai tartalmára helyezte a hangsúlyt, amely később kiemelkedően fontos szerepet kapott a Nyugati politikai retorikában.

Az összehasonlító kormányzattannal foglalkozó M. Curtis Friedrich és Zbigniew Brzezinski fenomenológiai definíciót adott, amely a következő jellemzőket foglalta magában: totális ideológia, egypárti állam, a titkosrendőrség uralma, állami monopólium a társadalom gazdasági, kulturális és információs struktúrái felett. H. Eckstein és D. Apter megfogalmazása szerint „eltöröl minden határt az állam és a társadalom egyes csoportjai, sőt az állam és az individuum között”. A ’70-es években is – a kritikák ellenére – megmaradt a terminus az ideológiai hadviselés fegyverének.³⁰

A fogalom, amely eredetileg a fasiszmust jellemezte, majd a jobb- és baloldali, központosításra törekvő tekintélyuralmi rendszerekre egyaránt érvényesnek tekintette, a hetvenes évekre a kommunizmust megjelölő terminussá vált. Kirkpatrick szerint (a 70-es években) „A Nyugat szövetségeseiként számontartott (jobboldali) autoriter rendszerek különböznek a (baloldali) totalitárius rezsimektől, jobbak azoknál, mivel a tekintélyelvű rendszerek feltehetően képesek a fokozatos demokratizálódásra, amire éppen a kommunizmussal való szembenállásuk a döntő bizonyíték.”³¹ Egy további sajátos értelmezés szerint a totalitarizmus nem csupán a demokráciából eredeztethető, de annak éppen egy sajátos válfaja. Eszerint a totalitarizmus a demokrácia egy különösen virulens formája, a tömegember vagy tömegtársadalom politikája, „a tömegdemokrácia kellékeinek többsége egyben a totalitarizmus kelléke is”.³²

Kissé parttalanán tette a totalitarizmus fogalmának értelmezését az is, hogy miután a legkülönbözőbb rendszerek jellemzésére alkalmazták – a náci Németországra, a sztálinista Szovjetunióra, a sing-dinasztia Kínájára, a fasiszta Olaszországra, a szandinista Nicaraguára, a Maurja-dinasztia Indiájára, a Római Birodalomra Diocletianus idején, Kálvin Genfjére, Japánra Mejdzsi császár alatt, az ősi Spártára, valamint az Egyesült Államokra az 1960-as, sőt az 1840-s években –, ezért úgy tűnik,

²⁸ Barber, R. B.: Conceptual foundations of totalitarianism. In: Totalitarianism in Perspective. Praeger, New York, 1969. 24. p.

²⁹ Popper, Karl Raimund: The Open Society and its Enemies. Routledge, London, 1945.

³⁰ Lásd Barber, i. m. 29. p.

³¹ Kirkpatrick, Jeanne: Dictatorship and Double Standards. in: Commentary, 1979. 5. 34–45. p.

³² Talmon, J. L.: The Origins of Totalitarian Democracy. Praeger, New York, 1961. 61. p.

hogy maga a kifejezés tulajdonképpen nem is hordoz társadalomtudományi jelentéstartalmat. Ezért vélik egyes szerzők, hogy talán csak egy „értékes karakterjegye” marad a hidegháborúnak a háború utáni időszakban.³³

A fenti „megértő” álláspontokkal szemben a totalitarizmusnak a pozitív joghoz való viszonyában – pontosabban nem-viszonyában – látja Arendt a fenoménus lényegét. „A totalitárius politika nem törvények egyik csoportját helyettesíti egy másikkal, nem teremti meg saját *consensus iuris*-ét, nem hozza létre, forradalom útján, a legalitás új formáját. Dacol mindenféle pozitív törvénnyel, még azokkal is, amelyeket saját maga hozott, és ebből kiviláglik, hogy úgy véli: elboldogul bármifajta *consensus iuris* nélkül is, mégsem kell a törvénytelenység, önkény és félelem zsarnoki állapotára hagyatkoznia.”³⁴ A totalitarizmus értelmezésében szinte minden törvény – tulajdonképpen fizikai értelemben – mozgástörvénnyé vált. Ugyanis amikor a náci a Természet vagy a bolsevikok a Történelem törvényeiről beszéltek, sem a Természetet sem a történelmet nem tartották már a tekintély stabil forrásának a halandó emberek cselekedeti számára: a Történelem és a Természet náluk egyszerűen csak mozgás. A náci hitét a faji törvényekben, amely szerintük a természettörvény kifejeződése az emberben, Darwinnak az az elgondolása alapozta meg, hogy az ember olyan természeti fejlődés produktuma, amely nem, szükségképpen áll meg a jelenlegi emberi lényeknél. A bolsevikok viszont abban hittek, hogy az osztályharcban a Történelem törvénye fejeződik ki, és e hit mögött az a marxi elképzelés rejlik, hogy „a társadalom gigantikus történelmi mozgás terméke”, amely saját mozgástörvényét követi, a történelmi idők végeztéig halad, amikor majd megszűnteti önmagát. A totalitárius kormányzat politikai szervezetében a pozitív törvények helyét a totális terror foglalja el, amelynek célja valósággá változtatni a történelem vagy a természet mozgástörvényét. A terror akkor válik igazán totálissá, amikor mindenfajta ellenzékítőket függetlenedik; akkor lesz mindenhatóvá, amikor már semmi nem áll útjában. „Ha a jogszerűség a nem zsarnoki kormányzat, a jogtalanság pedig a zsarnokság lényege, akkor a terror a totalitárius uralomé.”³⁵

Annak megértéséhez, hogy a szovjet típusú uralmi rendszerekben miként gyakorolják a hatalmat, Heller Ágnes a bürokrácia, a rendőrségi tevékenység, a büntetőtörvénykönyv, s végül a paternalizmus elemzését tartja szükségesnek.³⁶ Némileg másként értelmezi ugyanis azt a törvény nélküliséget, amelyről Arendt úgy véli, hogy „dacol mindenféle pozitív törvénnyel, még azokkal is, amelyeket saját maga hozott”. Heller ugyanis éppen azt a kérdést veti fel, hogy vajon miért volt Sztálinnak egyáltalán szüksége büntető törvénykönyvre, hiszen amúgy is ártatlan embereket gyilkoltak le látszattárgyalások nyomán, vagy mindenféle tárgyalás nélkül. Heller szerint, bár százezreket gyilkoltak le tárgyalások nélkül, de a kivégzéseknek ez a rendszere általában mégis a tárgyalások közvetítésével működött. „Az ilyen, látszólag fölösleges eljárásoknak mégis volt funkciójuk, ugyanis ideológiai szerepet játszottak.” Így az „általános érintettség” politikájával az „általános bűnösség” légkörét akarta kialakítani, amelynek részeként senki sem hivatkozhatott arra, hogy egy-egy kivégzett személy nem volt bűnös.³⁷

Ugyanakkor ennek a „kollektív büntudat”-nak sajátos funkcióira Arendt is felhívja a figyelmet, amikor a zsarnokságot összehasonlítja a totalitarizmussal. A totális terrort

³³ Lásd „Totalitarizmus”. In: Hitseker Mária (szerk.): Politikai filozófiák enciklopédiája. Kossuth, Bp., 1995. 490. p.

³⁴ Arendt: i. m. 580. p.

³⁵ uo. 581–582.

³⁶ Heller: i. m. 256.

³⁷ uo. 256., 262. p.

első látásra azért oly könnyű valamely zsarnoki kormányzat külső megjelenésének tekinteni – hívja fel a figyelmet –, mivel kezdeti szakaszában a totalitárius kormányzatnak zsarnokságként kell viselkednie, hiszen le kell rombolnia a tételes törvények határait. A totális terror azonban nem önkényes törvénynélküliséget hagy maga után, és nem valamilyen önkényes akarat vagy egyetlen ember mindenki mással szembeni zsarnoki hatalma kedvéért dühöng, s a legkevésbé sem „mindenki háborúja mindenki ellen”. Az egyes emberek közötti határokat és kommunikációs csatornákat bilincsekkel váltja fel. „Eltörölni a törvények sörényét az emberek között” – ezt teszi a zsarnokság –, ami azt jelenti, hogy megszüntetik a szabadságjogokat, szétzúzzák őket, mint politikai valóságot. A totális terror felhasználja az zsarnokságnak ezt a régi eszközt, ugyanakkor a félelemnek és a gyanakvásnak azt a törvénytelen vadságát is megszünteti, amelyet a zsarnokság hagy maga mögött.³⁸

A politikai ideológia nevelő funkciója elsősorban a félelem hiányzó motiváló hatását hivatott pótolni. Arendt szerint ugyanis a totális terror feltételei között már a félelem sem szolgálhat tanácsadóként arra nézve, hogy miként kell viselkednie, hiszen a terror „kizárólag a természeti és történelmi folyamat objektív szükségszerűségével összhangban választja ki áldozatait, azok egyéni cselekedeteinek és gondolatainak tehát egyáltalán nincs jelentősége”. Ugyanez érvényes a rendszer iránti rokonszenvre vagy a rendszer támogatására is; a totális terror nemcsak áldozatait választja ki objektív mércék szerint, de a végrehajtóit is úgy választja meg, hogy a lehető legkevésbé kelljen tekintetbe vennie a jelölt egyéni meggyőződését és rokonszenveit. A totalitárius uralom eszményi alanya nem a meggyőződéses náci vagy kommunista, hanem a nép, amely számára már nem létezik különbség tény és fikció (vagyis a tapasztalat valósága) és az igaz és hamis (vagyis az igazságosság mércéi) között. A meggyőződésnek, mint a *cselekvés indítékának következetes kiküszöbölése* emlékeztető mozzanatának tekinti Arendt a szovjetunió-beli és a csatlós országokban folyt nagy tisztogatásokat. A totalitárius nevelésnek sohasem az volt a célja, hogy meggyőződéseket ültessen az emberekbe. Ellenkezőleg: még a képességet is ki akarta ölni bármifajta meggyőződés kialakítására. (Himmlernek például elég volt, hogy fénykép alapján, faji kritériumok szerint válogatta ki az SS-tagokat.) Ahhoz, hogy a totalitárius uralom irányíthassa alattvalóinak viselkedését, *mindannyiukat egyformán jól kell felkészítenie a végrehajtó és az áldozat szerepére egyaránt*. „Ez a kettős felkészítés, amely a cselekvést pótolja: az ideológia.”³⁹

A totális terror közvetlen ideológiai funkcióit a fentiek alapján így összegezhetjük:

- egy tömegbe kényszeríti az izolált emberek sokaságát;
- motívumot nyújt a számukra áttekinthetetlen viszonyokban;
- minden egyént az összes többi ellen Fordít;
- a terrorizált tömeget állandó mozgásban tartja;
- az egyénnek a valósághoz való viszonyát, azaz
- tapasztalati és gondolkodási lehetőségeit megsemmisíti.

Arendt könyvének 1951-ben megjelent első kiadásának szövegéhez az 1958-as újbóli megjelenésekor hozzáfűzött egy tizennegyedik fejezetet: „Epilógus: gondolatok a magyar forradalomról” címmel. Ebben nem egyszerűen fejet hajt a levert forradalom emléke előtt, hanem immár a totális berendezkedés megjósolható végére is felhívja a figyelmet. A totalitarizmus azonban nem egyszerűen az *elszigeteltséget* igyekszik kialakítani –

³⁸ uo. 584. p.

³⁹ uo. 587., 594. p.

amely csupán a politikai életre vonatkozik –, hanem a *magányosságot* is, amely viszont az egész emberi életre kiterjed – írja az Epilógusban. A totális uralom ugyanis csak akkor járhat sikerrel, ha meg tud szakítani mindenféle kommunikációs csatornát; a magánélet négy fala között zajló személyes kommunikációt éppúgy, mint a nyilvánosat, amelyet demokráciákban a szólás- és véleményszabadság garantál. Amíg a terrort nem egészíti ki a belülről jövő ideológiai kényszer, amely oly irtóztatóan nyilvánult meg a koncepciós perek ötleplelezéseiben,⁴⁰ addig sértetlen marad az emberek képessége arra, hogy az elemi tényekben különbséget tegyenek igazság és hazugság között; az elnyomást annak érzik, ami, és esetleg követelni kezdik a szabadságot. „A magyar emberek, ifjak és öregek, tudták, hogy ‘hazugságban élnek’, és egyhangúan, minden kiáltványukban valami olyasmit követeltek, amiről az orosz értelmiség minden jel szerint már álmodni is elfelejtett: a gondolat szabadságát.”⁴¹

4. A proletárdiktatúra állami funkciója

Hogyan vált az ideológiai politika és az állami terror állami funkcióvá? Egyáltalán, van-e értelme normális állami viszonyok értelmezésére kialakult-kialakított terminológiát krudélis politikai viszonyokra alkalmazni? És nem utolsósorban, milyen államfogalom lehet érvényes olyan helyzetben, amikor: 1. a civil társadalom felszámolása következtében nincs interdependens kapcsolat a hatalom és a társadalom között; 2. a hatalom-koncentráció abszolutizálása következtében kontúrjait veszti az állam, feloldódva egy monolit és egynemű döntéshozatali rendszerben; 3. megszűnik a jogbiztonság és a joginak nevezett (titkos) normativitásra csupán annyiban van szükség, amennyiben az a megfélemlítéshez és a kollektív büntudat kialakításához szükséges manipulativ-propaganda funkcióját betölti; 4. állampolgárai egy részének fizikai megsemmisítésére törekszik a faji vágy az osztályharc ideológiai célkitűzéseinek megvalósításaként. Rendszerelméleti megközelítésben könnyebb a választ megfogalmazni: ahogyan minden struktúrának, úgy a totalitarista hatalomgyakorlás szerkezetének is szükségképpen létezik *funkciója*. Ebből a szempontból viszont másodlagos az a kérdés, hogy mennyire kvadrál ez a kategória a tudománytörténetileg kialakult és hagyományosan elfogadott terminussal.

Az állami funkciók meghatározása körében „bevett” megközelítés szerint az állami tevékenység irányai közül a lényegeseket – funkció-relevánsakat – a befolyásolni kívánt társadalmi viszonyoknak a társadalmi struktúrában betöltött szerepe alapján lehet elkülöníteni. Többnyire arra is felhívják a figyelmet, hogy korántsem biztos, hogy egyik vagy másik funkció minden egyes államra jellemző. Vannak ugyanis sajátos funkciócsoportok, amelyek csak néhány államtípusaira jellemzőek. A funkciók katalógusa szerint pedig általában a társadalom és természet viszonyának befolyásolása, a gazdasági funkciók, a politikai-igazgatási funkciók, az ideológiai-kulturális funkciók, a külpolitikai funkciók illetve a nemzetközi együttműködési funkciók kerülnek szóba. Ebben a megközelítésben tulajdonképpen nincs helye a szélsőséges politikai hatalom „állami tevékenysége fő irányainak” az elemzésére.⁴²

⁴⁰ Arendt: i. m. 593. p.

⁴¹ Heller: i. m. 620. p.

⁴² Szilágyi Péter: Az állam társadalmi szerepe. In: Államelemélet. Előadások az államelemélet és az állambölcsészet köréből. Prudentia iuris. 8. Szerk.: Takács Péter, Bibor Kiadó, Miskolc, 1997. 62–72. p.; Szilágyi Péter: Az állam funkciói In: Jog- és állambölcsészet, ELTE ÁJTK, Bp., 1991. IV. 58–88. pp.; Takács

Természetesen a politikai-igazgatási funkciók körében szóba kerülhet az is, hogy ez magában foglalhatja a rendszerrel szembenálló politikai erők elnyomását (ami a nyílt terrortól a konszolidált büntetőbíráskodáson át a közigazgatási intézkedésekig terjedhet), valamely társadalmi réteg vagy osztály társadalmi-gazdasági értelemben vett felszámolását vagy korlátozását, valamely társadalmi réteg vagy osztály számszerű erősítését (például földosztás, iparosítás, középosztály-építés révén), a politikai intézményrendszer (mindenekelőtt a politikai pártok és érdekképviselések) viszonyainak az alakítását, a politikai jogok szabályozását, a jogrend, közrend és közbiztonság védelmét és bizonyos szociálpolitikai intézkedéseket is. Mindezek vizsgálata azonban többnyire megmarad a „politikai normalitás” által kijelölt államiság keretei között.

Hasonlóképpen, az ideológiai-kulturális funkciók csoportjához is mindenekelőtt az állami tevékenység és az uralkodó ideológia kidolgozottsága, elterjedtsége és követettségének közötti összefüggések sorolhatók. Ezek központi mozzanata az uralkodó társadalmi-politikai berendezkedés legitimációjának, vagyis annak a biztosítása, hogy ezt a berendezkedést a lakosság széles tömegei törvényesnek ismerjék el és elfogadják. Az ideológiai-kulturális funkciók csoportjához rendelik még az állami tevékenység és a képzettségi, műveltségi színvonal közötti összefüggéseket, amelyeknek lényeges mozzanata az újratermelési folyamat külső feltételét képező iskolarendszer alakítását, továbbá a tudomány és a művészetek támogatására és befolyásolására irányuló állami tevékenység is. Ebben a rendszerben valóban problematikus lenne az „ideológiai politika” fogalom pár ideológiai elemét besorolni.

Nem ad kielégítő választ az olyan történeti értelmezés sem, amely általános tendenciaként csupán azt állapítja meg, hogy új társadalmi-gazdasági formáció kialakításának, majd bomlásának időszakában erőteljesebb az állam szerepe, kiterjedtebbek funkciói és nagyobb mértékű a társadalmi viszonyokba való állami beavatkozás; illetve azt állapítja meg, miszerint az állam funkciói rendszerspecifikusak, vagyis azok terjedelme és jellege társadalmi-gazdasági funkcióként és ennek megfelelő államtípusonként eltér egymástól.⁴³

Ha nem is az állam funkciói vonatkozásában, de az államfogalom eszmétörténeti áttekintésében gyakrabban bukkan fel a totalitarista hatalomgyakorlás tevékenységének összevetése a normális államiságokéval. „A modern állam abban különbözik a középkori államtól, hogy az állam a közhatalom azon formája, amely független mind a hatalom birtokosától, mind a kormányzottaktól, s egy meghatározott terület határain belül a legfőbb politikai autoritás. A XVI. században Jean Bodin már határozottan megkülönböztette az államot annak polgáraitól, Hobbes a leghatalmasabb szörnynek ábrázolta, más szerződéselméleti gondolkodók a társadalmi béke garantálójának tekintették (Locke, Rousseau), a nemzetállam XVIII–XIX. századi teoretikusai a nemzetfejlődés erős, organikus keretét látták benne, a szocialisták pedig a társadalmi igazságosság intézményeként fogták fel az államot. A XX. század az állam rivális koncepcióinak egész készletét kínálja: az anarchisták még a minimális állam eszméjét is elvetik, a libertáriánusok a minimális állam koncepciója mellett érvelnek (ezek az érvek a XIX. sz.-i 'éjjeliőr állam' továbbgondolt változatai), a liberálisok egy másik része az állam elosztó és szervező tevékenységét hangsúlyozza, a konzervatívok a nemzet (kulturális) életének legfőbb garantálóját tisztelik az államban, a marxisták az osztályelnyomás eszközeként értelmezik, míg a legkülönbözőbb szélsőséges mozgalmak a szervezett

Péter: Állami funkció, államcél, államérdek. In: Államelemélet. II. Előadások az államelmélet és az államból-
cselel körül. Szerk.: Takács Péter, Miskolc, 1993. 87–91. p.

⁴³ Szilágyi: Az állam társadalmi... i. m. 70., 70. p.

erőszakkal azonosítják az államot (az állam totális felfogása). Hangsúlyozzák, a konzervatívok a nemzet (kulturális) életének legfőbb garántálóját tisztelik az államban, a marxisták az osztályelnyomás eszközeként értelmezik, míg *a legkülönbözőbb szélsőséges mozgalmak a szervezett erőszakkal azonosítják az államot (az állam totális felfogása).*⁴⁴

Az kell mondani, hogy a totalitárius hatalomgyakorlás valamint az ideológiai politika jelenségeinek államelméleti szempontú leírását végül is azok végezték el, akik személyükben, maguk voltak ennek a brutális manipulációnak a működtetői. Sztálin és „hűségesei” ugyanis az Arendt által elemzett axiomatikus bizonyításelméleti rendszer maximáinak eleget téve logikailag egy egységes rendszert alakítottak ki. Az alappremissza hamissága (faji illetve osztályharc) nem befolyásolta e teoretikusokat abban, hogy konklúziók okozati összefüggések szemantikai leképezései legyenek. Kompatibilis következtetések alkották ezt a gondolati struktúrát, a tévedés nem volt nagyobb léptékű, mint bármely más argumentációs folyamatban. Az axióma megkérdőjelezése, hamisságának bebizonyítása viszont a szó szigorú értelmében élet-halál kérdés lett. Nem arról van tehát szó, hogy a sztálinista ideológia meghamisította volna a marxi örökséget és államelmélete is inadekvát módon tükrözte volna vissza a politikai gyakorlatot. Ha eltekintünk a propagandisztikus felhangoktól, a diktatúra teoretikusai tulajdonképpen híven reprodukálták a valóságot: a diktatúrát diktatúraként írták le, az osztályharc éleződését kíméletlen harcként állították be, a megtorlást pedig könyörtelen osztályelnyomásnak nevezték. És ennek megfelelően értelmezték a állam funkcióit is.

„Kibékíteni” az egymással harcoló osztályokat, megszüntetni a közöttük folyó harcot nem lehet. A társadalom antagonisztikus osztályokra való tagozódást ki lehet küszöbölni a kizsákmányoló osztályok felszámolása révén, amint ez hazánkban már megvalósult. Azonban a harcot, amíg az antagonisztikus osztályok fennállnak, lehetetlen megszüntetni. – adja meg az államelméleti alaphangot a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban legtöbb kiadást megért sztálinista egyetemi tankönyv (melynek bizonyos gondolatai – nem csupán tartalmát tekintve, de még szóhasználatában, retorikai fordulataiban is – ismerősen lehetnek még a közelmúlt, „reformistának” nevezett irodalmából is).⁴⁵

Az államot az osztályuralom szervezetének tekinti. Ezért belső funkciója az *el-szerűség osztályok ellenállásának elnyomása* (a szocialista államban természetesen csak addig, amíg ezek az osztályok nincsenek felszámolva). Az állam az államok rendszerében él, élete és működése más államokkal szemben fennálló kölcsönös viszonylatokban nyilvánul meg. Innen származtatható a külső funkciója, nevezetesen: *az uralkodó osztály érdekében külső támadás ellen védeni az országot* – vagy ami csupán a kizsákmányoló államra jellemző – más államokat megtámadni. Rátérve a szovjet hatalomgyakorlás sajátosságaira, megállapítják a szerzők, hogy az egyetlen állam, amely az egész társadalom osztatlan és szilárd támogatását élvezi, s ebből meríti főerejét, a szovjet szocialista állam, igaz, csak abban az állapotában, amikor *a kizsákmányoló osztályokat már felszámolták* és a társadalom már csak dolgozó osztályokból áll. Azt viszont elismeri, hogy ez egy egészen különleges jelenség és korántsem jellemzi az államokat „általában”. Emel-

⁴⁴ Láncki András: A XX. század politikai filozófiája. ME Teória. Bibor Kiadó, Miskolc, 1997. 42. p.

⁴⁵ Arszanov, M. A. – Kecskjan, Sz. F. – Manykovszkij, B. Sz. – Sztrogovics, M. Sz.: Teorija Goszdarsztva i Prava, Goszjurizdat, Moszkva, 1949.; Állam- és jogelmélet. Tankönyvkiadó, Bp., 1951. 66. p.

lett még a szocialista állam is rendelkezik, mint közhatalom, a szükséges kényszereszközökkel és a kényszert meg is valósítja.⁴⁶

A „jogrend és törvényesség” kategóriái természetesen ismertek és használatosak. A szocialista törvényesség ugyanis módszer a munkásosztály diktatúrájának és a szocialista építésnek a megvalósítására. Ez kifejezésre jut abban az elvben, amely szerint a Szovjetállam minden szerve, hivatalos személyei és állampolgárai szigorúan és tántoríthatatlanul betartják a Szovjethatalom törvényeit... A szocialista törvényesség hatalmas és hathatós módszer a szocialista építés megvalósítására: megteremti azokat a feltételeket, amelyek a szocialista építés megszilárdítása, s azoknak a legyőzése céljából szükségesek, amelyekbe a szovjet nép az osztály nélküli kommunista társadalom építése közben ütközik. A szocialista törvényesség biztosítja a szovjet társadalomban az emberek egymáshoz való viszonyának a szilárdságát, határozottságot visz a hatalom szerveinek hatáskörébe, az állampolgárok jogaiba és kötelezettségeibe, fenntartja az állami fegyelmet a „hivatalos személyek” és az állampolgárok tevékenységében. A szocialista törvényesség olyan jogi atmoszférát teremt a társadalomban, amelyben a szocialista építés minden résztvevője ismeri saját jogait és kötelességeit, a törvényes érdekek védelmében részesülnek és mindenki teljes joggal élhet abban a meggyőződésben, hogy a szovjet törvények bármilyen megsértését, az önkény minden megnyilvánulását és a szovjet törvényekkel szembeni tiszteletlenséget haladéktalanul orvosolja a szocialista állam. „Emlékeztet”, hogy 1919 augusztusában Lenin a „Munkásokhoz és dolgozókhoz a Kolcsakon aratott győzelem alkalmából írt levelé”-ben felhívást intézett a Szovjethatalom törvényeinek szigorú megtartására és rámutatott arra, hogy minden törvényt sértés olyan „rés”, amelyet a dolgozók ellenségei nyomban kihasználnak.⁴⁷

A szovjet proletárhatalom állama természetesen alapjaiban különbözik mindenféle kizsákmányoló államiságtól, így a fasizmusétól is. Mindenekelőtt a fasiszta államra igen jellemzőnek tartják a demagóg propagandát. Jellemzője továbbá a sovinizmus, a nacionalizmus és az embergyűlölő fajelmélet propagálása, amelynek feladata a fasiszta demagógia előmozdítása és a támadó háborúk ideológiai előkészítése is. A szocialista állam viszont nemcsak általában új típusú állam, hanem egyben magasabb történelmi típusú állam is. Ezt politikai szempontból azzal magyarázzák, hogy kezdettől fogva a munkásosztály által vezetett dolgozók érdekeit képviseli, azaz a társadalom túlnyomó többségének a képviselőjeként lép fel. Később, a kizsákmányoló osztályok megsemmisítése után, az egész nép érdekeinek kifejezőjeként, valódi népi államként jelentkezik. Innen származik politikai szilárdsága és állandósága, minthogy az egész nép támogatja, valamint hatalmának szervező ereje, minthogy a dolgozók minden rétegének tevékeny segítségét élvezi, akik részt vesznek az államépítésben. Kulturális téren viszont támogatja a kultúra és művészet korlátlan felvirágzását és fejlődését, a társadalom valódi kultúrradalmának a megvalósulását, ellentétben a burzsoá állammal, amely gátolja a kultúra emelkedését, sőt egyenesen az emberiség által felhalmozott kultúrértékek megsemmisítésére tör, a barbárság, a vadállatiasság meghonosításáig megy... A kultúra területén tehát, „mint más területen is”, különösen világosan nyilvánul meg a szovjet állam felsőbbrendűsége a kizsákmányoló állammal, így a burzsoá állammal szemben is.⁴⁸

⁴⁶ uo. 79. p.

⁴⁷ Idézet A. J. Visinszkijtől: Birósági szervezet a Szovjetunióban. Goszjurizdat, Moszkva, 1940. 40–45. p.

⁴⁸ uo. 173. p.

Sztálin a proletárforradalom jellegzetes, a polgári forradalomtól eltérő vonásait elemezve az alábbi különbségekre tartotta fontosnak felhívni a figyelmet, amelyek a proletárdiktatúra funkcióinak megértése szempontjából is hasznosak:

– A polgári forradalomnak rendesen betetőzése a hatalom megragadása, ellenben *a proletárforradalomnak csak kezdete a hatalom megragadása és a proletárforradalom a hatalmat emelőnek használja a régi gazdaság átépítésére és az új gazdaság szervezésére.*⁴⁹

– A polgári forradalom arra szorítkozik, hogy a hatalom birtokában az egyik kizsákmányoló csoportot a másik kizsákmányoló csoport váltsa fel s ezért nincs szüksége a régi államgépezet szétzúzására, ellenben a proletárforradalom valamennyi kizsákmányoló csoportot kiveti a hatalomból és az összes dolgozók és kizsákmányolók vezérét, a proletárosztályt viszi hatalomra s ezért nem mellőzheti *a régi államgépezet szétzúzását és újjal való felváltását.*

– A proletárhatalmat ki kell használni *a kizsákmányolók elnyomására*, az ország megvédésére, a más országok proletárjaihoz fűződő kapcsolatok megerősítésére, a forradalom fejlesztésére és győzelmére minden országban.

– A munkásosztály és a burzsoázia között *állandó harc folyik a nemproletár dolgozó tömegekre való befolyásért*, azok elméleti és politikai irányításáért. Amíg a hatalom a burzsoázia kezében van, minden módon felhasználja ezt arra, hogy a tömegeket elszakítsa a munkásosztálytól, hogy e tömegeket a munkásosztály ellen uszítsa és arra, hogy körükben befolyást szerezzen. Eközben erőszakot, fenyegetést, csalást, vesztegetést alkalmaz és ezekhez *igénybe veszi a politikai apparátust, valamint az elmélet eszközeit is (iskolákat, cenzúrát, egyházat).* Alkalmas feltételek mellett a burzsoá állam itt ügyes és pontosan kiszámított politikával nagy eredményeket ér el.

– A marxizmus-leninizmus és a szocialista állam ellenségei elferdítik *eltorzítják a proletárdiktatúra fogalmát.* Ezeknek a torzításoknak a legelterjedtebb formája az az állítás, *mintha a proletárdiktatúra csak elnyomás és erőszak lenne.* Eközben a szocialista állam egyes „kritikusai” olyan vad és nevetséges kijelentésekre jutottak, hogy a munkásosztály diktatúrája erőszakot jelent – a proletariátust kivéve – minden dolgozó felett.

– A proletárdiktatúra, mint minden más diktatúra is, egyik osztálynak a másik felett való uralma. A proletárdiktatúra a proletariátus hatalma a burzsoázia felett. A kizsákmányolók, miután elvesztették a hatalmat, gazdagságukat és előjogaikat, *elvesztették azt a lehetőséget, hogy korábbi parazita életmódjukat folytassák*, amint ezt országunk tapasztalata megmutatta, *megkísérlik visszatéríteni a múltat.* Ellenállást tanúsítanak; alkalmazkodnak a változó feltételeknek megfelelően; minden lehetőséget, ravaszságot felhasználnak, a dolgozók hatalma ellen a legaljasabb harci módszerek alkalmazásától sem riadnak vissza, a szabotázstól és károkozástól kezdve az ellenforradalmi felkelésekig és összeesküvésekig, terrorcselekményekig, hazaárulásig stb. *Ezt az ellenállást csak akkor lehet elnyomni, ha a nép ellenségeivel szemben könyörtelen erőszakot alkalmazunk.* Ezért a proletariátus diktatúrájának létrehozása nem jelenti a proletariátus és burzsoázia osztályharcának befejezését. A harc tovább folyik, de más feltételek között és más módszerekkel. Ez természetes, hiszen a politikai hatalom és az elnyomás államgépezete már a munkásosztály kezében van. A harc elkerülhetetlenül folyik mindaddig, amíg a szocialista építés folyamán a kizsákmányoló osztályokat teljesen fel nem számolják.⁵⁰

⁴⁹ Ez az a pont, amelyben a diktatúra-bírálatok egy része egy sajátos, kelet-európai *modernizációs program* megvalósulását vélik felfedezni.

⁵⁰ Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra, Bp., 1950. 142., 180., 182. p.

A proletárdiktatúra funkciói körében a sztálinista államelmélet különbséget tesz a hatalom megszerzésének különböző fázisai között. Az első szakaszban az ellenséges osztályok elnyomása és az országnak a kívülről jövő támadás elleni védelme a döntő. *Az ellenséges osztályok elnyomásának funkciója csak a szocialista állam fejlődésének első, kezdeti szakaszában jelentkezik* – vélekednek a szerzők, hiszen a későbbiekben az *ellenséges osztályok felszámolása következtében* ez a funkció elhal. Ugyanakkor Leninre és Sztálinra hivatkoznak, akik előre megjósolták, hogy a politikai hatalomnak a munkásosztály általi kivívása *távolról sem fogja az osztályharc megszűnését jelenteni. A politikai uralomtól és a gazdasági hatalomtól megfosztott kizsákmányolók* ugyanis *minden erejükkel azon vannak, hogy helyreállítsák a korábbi rendszert*. Bízunk saját erejükben és a külföldi támogatásban, számítanak azokra a nehézségekre, amelyek az új, szocialista társadalom építésének első idejében elkerülhetetlenek. Így a megdöntött kizsákmányoló osztályok képviselői elkeseredett ellenállást tanúsítanak az új osztállyal szemben, amely kíméletlen háborút üzen mindenféle kizsákmányolásnak és a kizsákmányolóknak. Ez életre-halálra menő harcot jelent a proletárdiktatúra formájában szervezett munkásosztály és az összes ellenséges tőkés erő között. Ilyen körülmények mellett világosan jelentkezik az osztályharc megkülönböztető sajátossága a proletárdiktatúrában. Ez abban áll, hogy *a munkásosztály nem korlátozza magát a kizsákmányoló osztályok megfékezésére, hanem arra törekszik, hogy teljesen felszámolja őket*. Ezt pedig végre is hajtja, amint létrejön ennek a reális lehetősége.

Az ellenséges pszichózis a külső és a belső ellenség összefonódása elleni harcot is az állami funkció szintjére emeli. Úgy látják, hogy a belső ellenforradalom és a külföldi kémiszervezetek ügynökei nagy károkat okozhatnak az állam védelmi erejében mindaddig, amíg „tevékenységüket” az ügyes leleplezés, vagy az irányukban tanúsított hiányos éberség következtében nem fedik fel. Ebből következik, hogy a szocialista államnak *külső funkciója sikeres teljesítése érdekében idejekorán meg kell szüntetnie a belső ellenforradalom államellenes és népellenes tevékenységét*. Az ellenforradalmi szervezetek társadalmi alapját alkotó kizsákmányoló osztályok felszámolása után, valamint e szervezetek főerőinek a szétverése után, utóbbiak kizárólag csak mint *a külföldi államok diverziós kémügynöksége* jelentenek veszélyt. Ezért az ellenük folytatott harc lényegében már az állam külső funkciói körébe tartozik.⁵¹

De hogyan értelmezhető államelméleti szempontból a korábbi államhatalom sokat emlegetett szétzúzása? Ennek fontosabb állomásait az irodalom az alábbiakra osztja:

- az összes régi hatalmi szerv felosztatását, ezek érvénytelenné, törvénytelenné nyilvánítását; Ehhez pedig szükség van arra, hogy

- ezeket a szerveket megfosszák tényleges hatalmi erejüktől *(le kell tartóztatni a vezető köröket, le kell fegyverezni, szét kell zavarni, ártalmatlanná kell tenni a volt uralkodó osztályhoz hű fegyveres erőket, rendőrséget, csendőrséget);*

- fel kell oszlatni, érvénytelenné tenni, *törvénytelené nyilvánítani az államigazgatás régi szerveit* a legalacsonyabbaktól a legmagasabbakig; meg kell fosztani őket reális erejüktől, ugyanezt kell tenni az összes *bíróági intézménnyel;*

- *hatályon kívül kell helyezni és érvényteleníteni kell mindazokat a jogszabályokat, amelyek a felszámolt hatalmi, igazgatási és bírói szervek fennállását védték és biztosították, meg kell fosztani a régebbi hivatali személyeket kiváltságaiktól, címeiktől, tisztségeiktől, rangjaiktól és a hatalom más attribútumaitól.*⁵²

⁵¹ Arszanov, i. m. 224–226.p., 228. p.

⁵² Arszanov, i. m. 260. p.

Végül is az *ideológiai* funkció megjelölés nem vált elfogadott terminussá a sztálinista államelméletbe, csak annyiban, amennyiben a kizsákmányoló államoknak ezen a téren végzett tevékenységét jelölik ezzel a kifejezéssel. Lehet ennek magyarázata az is, hogy az eredeti Marx-i szóhasználat és értelmezés hajlott arra megközelítésre, amely – osztályérdekű lévén – eleve „hamis tudati”-ként írja le az ideológiai jelenségeket, nem tartván lehetségesnek a „proletariátus ideológiája” konstrukciót. Végül maga Sztálin is megállapítja, hogy a proletárdiktatúra államának még egy harmadik funkciója is van – az állam szerveinek gazdasági-szervező és – nem kevés eufémizmussal elnevezve: – kulturális-nevelő munkája. Ezek célja az, hogy kifejlessze az új, szocialista gazdaság csíráit illetve a szocializmus szellemében átnevelje az embereket.⁵³ Ez a funkció közelebbről azt jelenti, hogy *a szovjet állam a nép nevelője*. A szovjet nép, amelyet a kommunista párt vezet és lelkesít, államának segítségével *önmagát neveli és átneveli a kommunizmus szellemében*.⁵⁴ Ugyanakkor a propaganda rendszere kiépítésére ebben az időszakban még nem fordul különösebb figyelem, bár azt tudták, hogy szovjet állam nagy alapítói, Lenin és Sztálin, felmérték, hogy a rádiónak milyen hatalmas jelentősége van a tömegpropaganda és agitáció terén. Kalinyin pedig (akkor a Legfelsőbb Tanács Elnökségének az elnöke) a következő szavakkal jellemezte a szovjet rádió társadalmi és politikai jelentőségét: „A rádió nagy hatókörrel és elterjedtségénél fogva a propaganda és az agitáció legerősebb eszköze.”⁵⁵

5. A magyar proletárdiktatúra

A magyar (a Tanácsköztársaságra utalva olykor „II.”-ként jelzett) proletárdiktatúra sajátossága viszont abban állt, hogy nem nagyon lehetett tudni róla, hogy vajon proletárdiktatúra-e, és ha igen, akkor ez mit is jelent. A minősítés ambivalens volta nem csupán magyar probléma és nem is egyszerűen a kelet-európai régió gondja volt. A kifejezés használatát vagy annak elvetését a nemzetközi politikai élet szereplői is élénk figyelemmel kísérték, mintegy a szovjet expanzionizmus grammatikai indikátorának tekintve a szógyakoriságot. A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy Európa keleti felén a II. világháború után sem volt kifejezetten jó csengésű a proletárdiktatúra szó, még ha sokan a fasizmus terheitől való megszabadulás kényszerű árának is tekintették. A Moszkvából hazatért volt emigráns kommunisták viszont úgy érezték (egész Kelet-Európában), hogy a szovjet proletárdiktatúra működésének gyakorlatából megismert „felsőbbrendű” államgépezet felállítása halaszthatatlan feladatuk. Ehhez képest a Szovjetunió a klasszikus hidegháború kezdetéig (1947) bizonyos fékező szerepet töltött be a mindenáron a gyors hatalomra jutás vágyától fűtött kommunista vezetőkkel szemben. A Szovjetunióknak sem volt érdeke a volt szövetségesekkel azonnal kiélezni a konfrontációt, bár a nyugati hatalmak kezdetől fogva némi aggodalommal szemlélték azt a szómágiát, amely a „népi demokratikus forradalom” vagy a „munkás-paraszt demokratikus diktatúra” kifejezések használata körül történt. Ellenben a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának – korábban már idézett – 1947. október 5-i határozatát köve-

⁵³ Sztálin, i. m. 712. p.

⁵⁴ Konsztantyinov, F. V.: A szocialista öntudat szerepe a szovjet társadalom fejlődésében. In: A szovjet szocialista társadalomról. Szikra, Bp., 1949. 233. p.

⁵⁵ Vegyenszkij, B. A.: A rádió a Szovjetunióban. In: Sztálin és a szovjet tudomány. Ioszif Visszarionovics Sztálin hetvenedik születésnapjára. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája. Szikra, Bp., 1950. 560., 564. p.

tően – amikor is végleg legördült a „vasfüggöny” – már semmi takargatnivalója nem volt a keleti „tömbnek”. Nem csupán vállalt, de némiképpen túlteljesített feladattá vált a szovjetunióbeli proletárdiktatúra „vívmányainak” recepciója. Ettől kezdve a „népi demokratikus állam”, a „proletárdiktatúra”, a „munkáshatalom” illetve a „szocialista állam” szinonim fogalmakként keveredtek a hivatalos politika, a káderzsargon, az ideológia valamint a sajtó nyelvében. Később történtek ugyan kísérletek a hatalom megragadása, vagy a politikai rendszer sajátosságainak figyelembevételével speciális *államformaként* taglálni a kelet-európai állami mechanizmust, de ez már a nemzeti sajátosságok túlhangsúlyozásának a revizionizmus gyanújával együttjáró bírálatát vonhatott maga után (nem is beszélve a másik, „reakciós” oldalon megfogalmazott állásponttól, amely végképp nem volt hajlandó semmiféle különbséget észrevenni a csatlós államok illetve a moszkvai rezsim hatalomgyakorlási módszerei között).

A Szovjetunióban művelt államelmélet Sztálin nélkül továbbra is a sztálinista fogalmi rendszerben gondolkodott, amelynek mély hatása lett a népi demokráciák „tudományosságára” is. Az egyes országok különbségeinek minden áron való negligálása és a proletárdiktatúra fogalmába való bekényszerítése a Hruscsov illetve Brezsnyev nevével fémjelzett korszakokban többé-kevésbé fennmaradt. Igaz lehet ugyan az a vélemény is, hogy például a nyugati politológia a lényegüket tekintve valóban elhanyagolható különbségeket lát, de a totalitárius és az autoriter rendszerek fogalmi elhatárolása alkalmas lehetett a terrorisztikus proletárdiktatúrának illetve a nyugati kultúra alternatíváját mégiscsak megtapasztalt országok „vonakodó” diktatúrája között.⁵⁶

A keleti blokk egészére érvényesnek tartott proletárdiktatúra-fogalom ideológiai funkciója a konfliktus nélküli egység, az internacionalista együttműködés hamis látszatának kényszerű fenntartására irányult egészen a keleti tömb felbomlásának kezdetéig. Az „osztályantagonizmus” az „osztályharc” cizelláltabb változataként sem rejti el a sztálinizmusból fennmaradt, bár már a Brezsnyevi korszakban megfogalmazott, diktatúra-specifikus funkció-meghatározás konstans elemeit. Eszerint a társadalom antagonisztikus társadalmi-gazdasági struktúrájának fennállása idején, a belső feltételek szempontjából állami végcél-funkcióként a következőket lehet elismerni: a gazdasági célfunkciót, amely a létfenntartási eszközök, valamint az ezek termeléséhez szükséges termelési eszközök újratermelésében van; a szocializálási cél-funkció, amely azoknak a társadalmi formáknak, viszonyoknak és feltételeknek a megerősítésében és védelmében van, amelyek biztosítják az embernek mint társadalmi lénynek, s következésképpen a társadalomnak is az újratermelését; *a társadalom antagonisztikus társadalmi-gazdasági struktúrájából adódik, hogy megmarad az állam osztályelnyomó funkciója, a nem antagonisztikus osztályviszonyok szabályozásának funkciói és az ideológiai funkciók.*⁵⁷

⁵⁶ A politikai rendszerek szempontjából Magyarország nem különbözik a kommunista Európa többi országától – írja Kende Péter 1983-ban. „A kommunista párt hatalmi monopóliuma teljesen megmaradt; az un. képviselői intézmények (országgyűlés stb.) üres homlokzatok; az írott és beszélt sajtó, csakúgy mint a könyv- és lemezkiadás, szigorú pártellenőrzés alatt áll; a jog és a törvény a pártutasításoknak van alávetve; semmiféle politikai, érdekvdelmi, művelődési vagy társadalmi tevékenység nem létezhet a hivatalos, vagyis a pártapparátus által engedélyezett és ellenőrzése alatt tartott szervezetek keretein kívül... Az viszont igaz – tette hozzá –, hogy a vezérlőszervezetek nem mindig s mindenütt működnek tökéletesen, s sok helyütt cinkosság fejlődik ki az ellenőrök és az ellenőrzöttek között.” Kende Péter. Az engedményektől az érdekegyeztetésig. In: A párizsi toronyból. Válogatott politikai írások, 1957–1989. Cserépfalvi, Bp., 1991. 84. p.

⁵⁷ Kaszk, L. I. – Nyikolajeva, L. V.: Az állami funkció néhány kérdéséről. Vesztnik Leningradskovo Universziteta, 1974. 1. In: Szemelvények állam- és jogelméleti szerzők műveiből. I/1. (szerk.: Antalffy György–Papp Ignác) Tankönyvkiadó, Bp., 1977. 279–280. p.

A magyar ideológiai politika a hidegháború és a személyi kultusz időszakának korai éveiben természetesen mintakövető módon törekedett a hazai politikai rendszerben felfedezni a proletárdiktatúra tartalmi jegyeit, a hatalmi gyakorlat pedig igyekezett mindent elkövetni a kívánatosnak tartott politikai és jogi homológia minél teljesebb kialakítására. Napjainkban már a tőkésnek nem is nagyon rejtik véka alá a maguk demokráciájának diktatórikus jellegét – írja 1949-ben egy brosúrájában Ilku Pál, aki ekkoriban a néphadsereg politikai tisztai hálózatának egyik vezetője –, hanem nyíltan, minden kendőzés nélkül gyakorolják, fasiszta diktatúrát teremtenek. Nyílt elnyomó és büntető szervezetet hoznak létre (Gestapó, Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság stb.). Nem is választanak képviselőket a parlamentbe, hanem a nekik megfelelő embereket kinevezik. (Ezt tette a Hitler által képviselt náci tökéscsoport is.) Felosztatják a munkáspártokat, a munkásvédelmi szervezeteket s maguk alakítanak állami fennhatóság és ellenőrzés mellett különböző látszat- (ügynevezett „sárga”) szakszervezeteket, pártokat, egyleteket. (Például a Nemzeti Munkaközpont Magyarországon.) „Nem kétséges azonban, hogy *e század példátlan heveségű osztályharca a világon mindenütt a munkásosztály győzelmével végződik*, A munkásosztály a világon mindenütt összetöri a régi, tőkés államgépezetet és megteremti azt az államformát, amely demokráciát jelent a proletárok és általában a dolgozók részére és amely diktatúrát jelent a burzsoázia, a maroknyi kisebbség számára.”⁵⁸

Amikor pedig a népi demokráciák és a Szovjetunió kommunista pártjai a forradalom jellegéről értekeztek, a referátumok többsége a megtett utat forradalomnak, mégpedig olyan forradalomnak tekintette, amely túlnőtt a demokratikus kereteken és már *a proletárdiktatúra elemei kerültek túlsúlyba*.⁵⁹ Az elméleti bizonytalanság azonban csak lassan tette egységessé a szóhasználatot. Révai József például – aki az MDP Titkárságának volt ekkor a tagja és maga is részt vett a lengyel konferencia munkájában – 1948 végén még a *népi demokrácia és a proletárdiktatúra lényegi különbségéről* beszélt.⁶⁰ Röviddel később a párt főtitkára, Rákosi Mátyás osztalta el a kétségeket azzal, hogy megteszi később sokat idézett kijelentését: „*a népi demokrácia funkciójára nézve proletárdiktatúra szovjet forma nélkül*.”⁶¹ Révai József is értett a figyelmeztetésből és sürgősen korrigálta tévedését. Módosított álláspontja értelmében az a felismerés, hogy a *népi demokrácia válfaja a proletárdiktatúrának*, felfegyverezi a kommunistákat azzal a tudattal, hogy az osztályellenség ellen még határozottabban és egységesebben kell kiépíteni az államhatalomnak azokat a szerveit, melyek ennek az erőszaknak az alkalmazására valók.⁶²

A kizsákmányoló államokra nem jellemző új funkció jelentkezik a szocialista álalamban – távolodik el kissé a proletárdiktatúra osztályelnyomó funkcióitól az 1957-es államelméleti tankönyv –, a gazdasági-szervező és a kulturális-nevelő funkció formájában. Mindkét új funkció a szocialista állam lényegéből következik. A munkásosztály által vezetett dolgozók állama felszámolja a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumát, s a társadalmi előrehaladásnak nem kevésbé döntő tényezője a dolgozók kultu-

⁵⁸ Ilku Pál (szerk.) Demokrácia és diktatúra. Honvédségi politikai oktatási füzetek. 13. HM Politikai Főcsoportfőnöksége, Bp., 1949., 7–9. p.

⁵⁹ A tartós békéért, a népi demokráciáért. Kilenc Kommunista Párt Lengyelországi értekezletének beszámolója. (1947. szeptember). Szikra, Bp., é.n. 211. p.

⁶⁰ Rákosi Mátyás: A népi demokrácia néhány problémájáról. Szabad Nép, 1949. január 19.

⁶¹ uo.

⁶² Révai József: Élni tudunk a szabadsággal. Szikra, Bp., 1949. 517. p.

ráltságának sokoldalú emelése.⁶³ Egészen más irányú viszont Biszku Béla értelmezése, aki 1957-ben éppen a Kádár-vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány belügyminisztereként foglalkozott a proletárdiktatúra kérdéseivel. Visszanézve az ötvenes évek első felére, nem tartotta kielégítőnek az ideológiai munkát, hiszen annak következményeképpen terjedtek a nem marxista elméletek. *Elterjedt például az a nézet, hogy az osztályharc éleződésének elmélete nem alkalmazható a kapitalizmusból a szocializmusba történő átmeneti szakaszban a magyarországi körülményekre...* Mivel nálunk a szocialista rendszer még nem egyedül uralkodó gazdasági rendszer, és még jelentős a kisártermelők részaránya, így még *meghúzódnak és tevékenykednek a kapitalista elemek, a földesurak, a csendőrök, a horthysta tisztok, a fasiszta hivatalnokok.* A legnagyobb hiba azonban az volt, hogy a marxizmus-leninizmus elveitől eltérően a *proletárdiktatúrát nem alkalmazták kellő mértékben a szocializmus ellenségeivel szemben, akik aknamunkát folytattak a népi demokratikus rendszer ellen...* A szocializmus építésének egész időszakában az *erőszakfunkciónak érvényesülnie kell, mert belső ellenségeink, a nemzetközi reakcióra támaszkodva, újra és újra megkísérlik kezükbe kaparintani a hatalmat.*⁶⁴

A proletárdiktatúra ideológiai funkciója elsősorban „átnevelő” funkcióként értelmezendő, Biszku szerint. A proletárdiktatúra fogalmát egyoldalúnak és nem teljesnek tekinti, ha figyelmen kívül marad a *nevelő munka*. A proletárdiktatúrában *a parasztok és általában a kistermelők millióit, tíz- és százezer hivatalnokot kell a polgári és kispolgári értelmiséggel együtt átnevelni, le kell küzdeni a kapitalizmus által beléjük rögződött szokásokat és hagyományokat.* A proletárdiktatúra talaján történik maguknak a kispolgári befolyástól nem mentes proletároknak az átnevelése is. Az ellenforradalmat előkészítő periódusban, kihasználva az állam kulturális forradalmat irányító munkájában jelentkező szektás hibákat, *vitatták az államnak azt a jogát, hogy a nevelő munkát irányítsa, szervezze, hogy állami intézkedésekkel is segítse a szocialista kultúra kibontakozását,* s ezzel bevonja dolgozó népünk tömegeit a kulturális forradalomba. Az állami irányítás háttérbe szorítását és gyengülését azonnal felhasználták a *burzsoá és kispolgári eszméktől átitatott szindarabok* bemutatására, a könyvkiadásban pedig a sajtószabadság ürügyén a *polgári eszméket terjesztő művek* megjelentetésére. A kulturális nevelő munkában nem az állami irányítás megszüntetésére van szükség, hanem annak javítására. Enélkül anarchikus állapot, a *kapitalista kultúra burjánzása* válik lehetővé kulturális életünkben.⁶⁵

A pártoktatási anyagok is szinte szó szerint ismétlik a sztálinista funkciófelfogást – a 60-as években is. A proletárdiktatúra funkciói: 1. A politikai hatalom védelme a külső és belső ellenséggel szemben; 2. A gazdasági építőmunka szervezése és vezetése az államhatalom útján; 3. Az ideológiai és kulturális nevelőmunka, a dolgozók millióinak átnevelése, a kommunista világnézet terjesztése; 4. A szocialista országok együttműködése.⁶⁶

A korábbiakhoz képest szokatlanul bővebb teret kap azonban a kulturális funkció értelmezése, hiszen *a szocialista építés egyre magasabb műveltségű, kulturáltabb és*

⁶³ Szotáczy Mihály (Halász Pál előadásai alapján): Az állam lényege, az állam fogalmának meghatározása. in: Állam- és jogelmélet. (szerk.: Vas Tibor) Egyetemi jegyzet. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Bp., 1957. 141. p.

⁶⁴ Biszku Béla: A proletárdiktatúra időszéri kérdései. (Előadás a Politikai Akadémián 1957. májusban) In: A párt és az állam a nép szolgálatában. Kossuth, Bp., 1972. 8–9., 13. p.

⁶⁵ uo. 14. p.

⁶⁶ Buza Márton: A proletárdiktatúra állama és fejlődése. in: A marxizmus-leninizmus. II. kötet. Kossuth, Bp., 1964–1965. 119–120. p.

ideológiailag, politikailag egyre öntudatosabb embereket kíván. A szocialista építőmunkától tehát elválaszthatatlan a kulturális nevelőmunka, a szocialista kultúra és a marxista-leninista ideológia terjesztése, a dolgozók szocialista nevelése. A szocialista nevelőmunka segítségével kell kialakítani az állampolgároknak a munkához való új, szocialista viszonyt, a tudatos fegyelmet, a *szocialista hazafiság és nemzetközség szellemét*. Ezért az állam gondoskodik a munkás- és paraszttömegek műveltségének és *politikai öntudatának* állandó növeléséről, arról, hogy a dolgozók birtokba vegyék azokat a kulturális értékeket, amelyeket az emberiség legjobbjai a történelem során felhalmoztak. Az állam gondoskodik az új, *szocialista értelmiség kialakításáról*, a szocialista kultúra, a tudomány és művészet fejlődéséről. Ezeket a feladatokat az állam a tudományos és kulturális intézmények hálózatának fejlesztése, az iskolák, a technikumok, a főiskolák, a színházak, a könyvtárak és a kultúrházak *tevékenységének megszervezése* útján valósítja meg. Ha a szocialista állam nem fogja össze és nem irányítja az egész gazdasági és kulturális munkát, akkor egyrészt nem jöhet létre az egységes, szocialista népgazdaság, másrészt *lehetővé válna, hogy e területekre behatoljon a megdöntött, de még meg nem semmisített burzsoázia, s romboló tevékenységet folytasson, aláaknázza a sikeres építést.*⁶⁷ Kádár Jánost pedig nyilván az '56-os forradalom tapasztalatai erősítették meg abban meggyőződésében, amit korábban Rákosi Mátyás hasonlóképpen hangoztatott, miszerint *a magyar népi demokrácia történetének tapasztalatai újra bebizonyították a proletárdiktatúráról szóló lenini tanítások igazát*. Újra megtanulhattuk, hogy *proletárdiktatúra nélkül nincs szocialista építés*, hogy erős, jól szervezett, a tömegek támogatását élvező szocialista állam nélkül nem lehet megvédeni a szocializmus vívmányait.⁶⁸

A szocialistaként utolsónak megjelentetett egyetemi tankönyvben szintén a szocialista állam – proletárdiktatúra kategória a domináns. A proletárdiktatúra szovjet szocialista állama és a népi demokratikus szocialista állam funkcióinak közös vonását, hasonlóságát a következőképpen foglalja össze: *a) közvetlen fizikai kényszer gyakorlása a társadalom fejlettségi fokának követelményei szerint; b) a szocialista-kommunista gazdaság vezetésének és építése irányításának szervezése; c) a szocialista kultúra irányításából, szerepéből, fejlesztéséből adódó feladatok megoldása; d) védelmi tevékenység, azaz a szocialista haza és az egyetemes béke védelme*. A kulturális-nevelő funkcióról úgy vélekedik, hogy *ilyet – tekintettel az uralkodó osztály ideológiai uralmára – bizonyos fokig minden állam betölt, sőt, jelenleg – 1970-ben – még fokozódik e funkció jelentősége a kapitalista államban*. A marxista-leninista ideológia viszont aktív, alkotó szerepet játszik a szocialista társadalom építésében. A marxista-leninista ideológia kettős jellegzetessége abban áll, hogy *a) először is az általa javasolt célok, de az általa javasolt eszközök is hozzájárulnak a lakosság egésze érdekeinek kielégítéséhez; b) másodszor jól rendszerezi a proletariátus tapasztalatait, s újabbak is beépülhetnek abba, és kifejezi az egyetemes emberi érdekeket*. A marxista-leninista ideológia e kettős vonása tehát lehetővé teszi az emberi cselekedetek helyes irányítását, vagyis *hatalmas erő (azaz anyagi erő), mert képes magával ragadni a tömegeket*. Egyébként a szocialista állam különösen az tömegkommunikációs eszközök felhasználásával biztosítja, illetve végzi kulturális-nevelő funkcióját. A szocialista állam kulturális-nevelő funkciója pedig arra irányul, hogy *az emberek a kívánt kollektív célú-tartalmú viselkedést tanúsítsák*.⁶⁹

Bauman a szociológia oldaláról erősíti meg a fenti államelméleti tételt Véleménye szerint a marxista-leninista ideológia általánossá tétele a szocialista állam kulturális-

⁶⁷ uo.

⁶⁸ Kádár János: A szocializmus teljes győzelméért. Kossuth, Bp., 1962. 176. p.

⁶⁹ Samu Mihály (szerk.): Állam- és jogelmélet. Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 276., 279. p.

nevelő funkciója végzése során azért különösen fontos, mivel ez az ideológia képes a lakosság egyedeit funkciója végzése során olyan társadalmi erővé kovácsolni, amely – ennek folytán – közös, koordinált tevékenységet végez; másrészt képes a lakosság egyedeinek érdekeit, céljait alárendelni a közös céloknak, illetve ezzel *mozgósít a kollektív akarat kialakítására, amely a kollektív tevékenység előfeltétele.*⁷⁰

A '80-as évekre ha nem is történik szakítás az osztályharcos államfelfogással, de tovább differenciálódik az erőszak alkalmazásának feltételrendszere. A proletárdiktatúra tartalmának az osztályelnyomásra, az erőszakra, a „demokrácia megsértésére” való le-szűkítése ugyanis nemcsak a klasszikusok elméleti tételeivel, hanem a *szocialista országok gyakorlati tapasztalataival is ellentmondásban áll.* Először, *ez az erőszak csak az osztályellenség, a szocializmusellenes erők, a volt kizsákmányolók és kiszolgálók ellen irányul,* s a velük szembeni diktatúra szükségességének elismeréséből egyáltalán nem következik sem annak konkrét formája, módja, sem mértéke. Ez utóbbit alapvetően a volt kizsákmányolók ellenállásának módja és mértéke determinálja. Másodszor, *a diktatúra, az osztálykényszer sohasem – tehát a munkáshatalom esetében sem – azonos az osztályellenség fizikai elnyomásával, s még kevésbé fizikai megsemmisítésével, bár rendkívül kiélezett helyzetekben ezek a formák sem kizártak.* Az osztálykényszer, a diktatúra ennél sokkal összetettebb, magában foglalja az egyik osztálynak a másik osztállyal szembeni minden olyan tettét, cselekedetét, intézkedését, amellyel azt tevékenységében, akarata érvényesítésében gátolja, akadályozza. Beletartozik tehát pl. az *államosítás vagy kisajátítás* más formája, az *utcai tömegdemonstráció, a választójog megvonása, a politikai szervezetek, pártok feloszlata vagy betiltása* stb. – tulajdonképpen az osztályharc minden megnyilvánulási formája. Harmadszor, – s ez a leglényegesebb – a diktatúra csak egyik, s nem is a legfőbb oldala a munkáshatalom megvalósításának.⁷¹

6. Ellenségkép

Az ideológiai politikát, a totalitarizmust, a proletárdiktatúra eszközrendszerét illetve ideológiai funkcióját egy rendkívül összetett közös kategória-páros kapcsolja össze, amelyek bár igen nehezen illeszthetők be bármiféle szaktudományos megismerési folyamat fogalmi hálójába, mégis elsősorban talán a politikai pszichológia feladata lenne pontos analízisét adni. Ezek a politikai ellenségkép illetve a politikai félelem. Az előbbi normatív szerkezete folytán első látásra racionálisabban leírhatónak tűnik az utóbbi affektív attribútumainál. Pedig éppen Machiavelli politikai antropológiája nyújt példát a félelem, mint „negatív várakozási horizont”⁷² milyen pontosan működő eszköz lehet a jó politikus kezében. Sokkal biztonságosabb – írja a „Fejedelem” szerzője –, ha félnék tőle, mint ha szeretik. „A szeretet köteléke egykettőre szétszakad, amint az érdekekkel ellentétbe kerül – éppen ez bizonyítja az emberek alacsonyosságát –, de a félelem megvédelmez, mert a bosszúállásodtól való rettegés mindennél erősebb.”⁷³ Ha valószínűsíthető

⁷⁰ Bauman Z.: Általános szociológia. KJK, Bp., 1967. 303. p.

⁷¹ Kárpáti Sándor: A proletárdiktatúra elméletének egyes aktuális kérdései. In: A proletárdiktatúra államának történelmi tapasztalatai. Akadémia, Bp., 1984. 13. p.

⁷² Csepeli György: Szociálpszichológia. Osiris, Bp., 1997. 379. p. Csepeli utal arra is, hogy a csoportközi konfliktusok vonatkozásában a *dichotomizáció* fogalma alkalmas az ellenségkép kialakulása antropológiai folyamatának a leírására.

⁷³ Machiavelli: A fejedelem. Kossuth, Bp., 1991. 71. p.

is, hogy Sztálin esetleg olvasta Machiavelli könyvét,⁷⁴ az nyilvánvaló, hogy reneszánsz éthosz kialakította ellenségkép messze távol állt a diktátornak a proletárerkölccsel kapcsolatos véleményétől.

S. Keen, amerikai antropológus viszont a ráción túli világba helyezi az ellenségkép viszonyrendszerét is. Az ellenségkép ugyanis megbénítja az emberi értelmet és logikát, és csak a negatív érzelmeket: a félelmet, a gyűlöletet, a bizalmatlanságot, az undort, a gyanakvást valamint az ellenségességet erősíti. Az ellenségeskedés pszichológiája vezet annak a sajátos politikai erkölcsnek a kialakulásához, melyben ezek az elvek a hangadók. *A kölcsönös ellenségesség eskalációjának spirálja kumulatív effektust eredményez.* Végző soron a szembeálló felek a konfrontáció és az ellenségesség expanzív logikájának a rabjai. Az ellenségkép ezért nagy mértékben korlátozza az ésszerű és ellenőrizhető magatartás lehetőségeit. Kizárólag a különbségeket és az ellentmondásokat domborítják ki, ami az „ellenség” visszaverésére irányuló, egyoldalú akciók körvonalát diktálja. A másik fél válaszul ellenintézkedéseket tesz, így ezek az egyoldalú akciók a konfliktus veszélyének további eskalálásához vezetnek.⁷⁵ Az ellenségkép a Habermas-i értelmű kommunikatív racionalitás érvényesülésének legfőbb akadálya, ugyanis működésképtelenné válik a retorikai civilizáltság feszültségszökkentő hatása. Bevert figyelemelterelő taktikája a politikai hatalomnak – és ne csak az ideológiai politikát soroljuk ide –, hogy gyakran a külső veszély ürügyén indított hisztériával igazolja a politikai vezetés titkolózását, a gyanakvás általánossá válását, az eltérő nézetek elfojtását, a saját belső problémák elhallgatását. A mozgósított társadalom pedig a mesterséges nemzeti egységet kísérli meg létrehozni, hiszen az ellenségkép ürügy arra, hogy elterelje a figyelmet a társadalom saját, belső problémáiról és – ismét szociálpszichológiai értelmezéssel élve – a nemzet, vagy az adott osztály saját szándékait, félelmeit és frusztrációit vetíti át a másik félre, az ellenségként beállított másik nemzetre, szociális osztályra, vagy etnikai, vallási kisebbségre. A ellenségkép ezért sok tekintetben nem más, mint a hirdetett, saját eszmék, értékek ellenpólusa. És minél inkább áthatja ezeket az értékeket és eszméket az ideológiai kizárólagosság, és ezzel minél távolabb kerülnek a manipulált csoportok a valóságtól, annál nagyobb a veszélye annak, hogy az ellenség legyen az a bűnbak, amelyre – fokozva a konfrontációt és a feszültséget – át lehet hárítani a felelősséget az eszme és a valóság közötti távolságtól.

Milyen külső jegyekkel hasznos leírni az ellenséget? A külső ellenséget többnyire idegenként érzékeltetik: barbár, aki a kultúrát és a civilizációt fenyegeti, a mohóság megtestesülése, ellensége mindennek, ami szent; bestiálisan kegyetlen, fanatikus és minden bűncselekményre kész; vérengző hóhér, a halál megtestesülése. Ugyanakkor rendkívül körültekintő, előrelátó, pontosan tudja, mit akar, és kérlelhetetlenül tör a célja felé. Az ellenségesség eskalációjának tehát megvan a maga logikája, mely a minden emberi vonásától megfosztott ellenségkép dehumanizálásához vezet.⁷⁶ Ahhoz tehát, hogy

⁷⁴ „... úgy hírlík, Sztálin ismerte és értékelte *A fejedelmet*, Szvetlana, a lánya mintegy negyedszázada Machiavelliről készítette doktori értekezését.” *Herczeg Gyula: A fejedelem.* In: Niccoló Machiavelli művei. Első kötet. Európa, Bp., 1978. 687. p.

⁷⁵ Keen, S.: „Faces of the Enemy”. idézi: Melvil, A. J.: „Obraz Vraga” i novoje politiceszkoje müslényije. Sz.S.A. 1988. 1.sz. In: Az ellenségkép és az új politikai gondolkodás. MTI Elméleti Cikk, 1988. 5–6. p.

⁷⁶ Hermann Imre – összefoglalva az antiszemitizmus szokásos magyarázatait – a zsidóság, mint ellenség képének következő alapformáit különbözteti meg: 1. politikai, gazdasági, társadalmi mozgalmak, főként mint krízisek többé-kevésbé szervezett levezetése; 2. a népek életössztönének megnyilvánulása, amikor forradalmi erők akarják „a népi erőket pusztító idegen élődi tenyészetet” ártalmatlanná tenni; 3. Bűnbakke-resés más bajok esetén; 4. valós tények hibás és túlzó általánosítása; 5. a zsidó törtéttel és kapaszkodással

a mesterségesen kialakított (manipulált), vagy a spontán létrejött (előítéletes) ellenségképtől megszabaduljunk, mindenekelőtt fejlettebb politikai gondolkodásra, kultúrára van szükség, amelynek első lépcsője az, hogy mind a másik félről, mind pedig önmagunkról mélyebb, összetettebb, valódibb képet kell kialakítani.

A marxizmus – mint „nagy elmélet” – egy konfliktusra orientált társadalmi berendezkedés monumentális látomását festette meg. Később, erre a látásmódra hivatkozva már könnyen lehetett egy végletesen polarizált társadalmi struktúrát anticipálni, majd – már a politikai (proletár-) hatalom birtokában – hozzá is járulni ennek vízióinak a megvalósításához. A marxi axióma – amely a későbbi ideológiai politika fundamentuma – szerint a termelési módok egymást követő formáiban a társadalom döntő tényezőit – a termelőerőket – mindig egy kisebbség ellenőrzi, amely gazdasági hatalmát a nép többségének kizsákmányolására használja fel. Ez már önmagában véve is egy gazdaságon belüli konfliktushelyzetet jelent, amely közvetlenül elvezet a tulajdon és a termelőeszközök ellenőrzéséért folytatott politikai osztályharcához. Egy – talán kevésbé elkoptatott – citátum szerint például „a munkásosztály, fejlődése folyamán, a régi polgári társadalmat olyan társulással fogja helyettesíteni, amely kizárja az osztályokat és antagonizmusukat és akkor nem lesz többé voltaképpeni politikai hatalom, mert a politikai hatalom éppen a polgári társadalomban meglevő antagonizmus hivatalos összegzése. *Addig azonban a proletariátus és a burzsoázia közötti antagonizmus osztálynak osztály ellen vívott harca, olyan harc, amely legmagasabb fokú megnyilvánulásában totális forradalom. Egyéb-ként lehet-e csodálkozni azon* – nyilvánítja kérdésével evidenciának a problémát Marx-, *hogy egy társadalom, amely az osztályok ellentétén alapul, végső megoldásként a brutális ellentmondásba, embernek emberrel való összezapásába torkollik?*”⁷⁷

Lenin többször utal arra, hogy bár a proletárdiktatúra a maga történelmi feladatait mindenekelőtt szervező, meggyőző és nevelő funkcióin keresztül oldja meg, mégis olykor rákényszerült az erőszak alkalmazására is. „A történelem bebizonyította, hogy forradalmi erőszak nélkül nem vívható ki a győzelem. *A munkások és parasztok nyílt ellenségei ellen irányuló forradalmi erőszak nélkül nem törhetők meg ezeknek a kizsákmányolóknak az ellenállása. Másfelől a forradalmi erőszaknak szükségképpen meg kell nyilvánulnia magának a dolgozó tömegnek ingatag, állhatatlan elemével szemben is.*”⁷⁸

A proletárdiktatúra rendszerének kiépítésén fáradozó MDP-s vezetőknek sem volt nehéz a hidegháború időszakában ellenséget találni. Az eredmények rituális felsorolása után mindig következett a figyelmeztetés, hogy bizonyos veszélyt a sikerek emlegetése elvonhatja a figyelmet a még hátralévő feladatok megoldásáról, és mindez az újabb nehézségek legyőzésére való mozgósítás helyett önelégültséget, ellanyhulást okoz, sőt, csökkenheti az éberséget. Az osztályharc mind a nemzeti, mind a nemzetközi terepen élesedik. „Nem szabad azt hinni – figyelmeztet képzavarokkal teli beszédében Révai József –, hogy addig, amíg vannak nálunk kizsákmányoló osztályok – és még vannak –, *amíg van külső imperializmus, amely mozgósíthat és felhasználhat belső erőket, hogy*

elért sikere irigységet vált ki a nem zsidó lélekben; 6. a zsidóság pusztja létével sérti a kereszténységet, mert nem akar kereszténnyé válni, mert őseik elkövették a nagy bűnt Jézussal szemben. Hermann Imre: Az antiszemizmus lélektana 1945. Cserépfalvi, Bp., 1990. 37. p.

⁷⁷ Marx, K.: A filozófia nyomorúsága. MEM 4. köt. Kossuth, Bp., 1959. 173–174. p.

⁷⁸ Lenin: Beszéd a kormányzósági rendkívüli bizottságok IV. konferenciáján. LÖM 40. kötet, Kossuth, Bp., 1974. 111. p.

*addig mindkét kezünkben kalapácsot vehetünk. Kalapács csak egyik kezünkben lehet. A másikban kardnak kell lenni!*⁷⁹

A pártoktatási anyagok sem szűkölködnek az ellenséggel való fenyegetéstől. A később a Nagy Imre perben elítélt és kivégzett Gimes Miklós ekkoriban Révai József titkáráként szövegezett különféle brosúrákat. Az ellenséget nem szabad lebecsülnünk, de nem szabad lebecsülni saját erőnket sem – írja egy szeminárium füzetben. *Az ellenséget még nem győztük le végleg, de folytonos harcban mindinkább visszaszorítjuk. Ez a helyzet – az imperialista támadó politika létezése és az osztályellenség megvert, de meg nem semmisített mivolta* – teszi kötelességünké, a népi demokrácia egyik legfontosabb feladatává az erős, demokratikus néphadsereg megteremtését. Helytállásunk a békefrontban, a nagy Szovjetunió mellett, kötelezettségeink szövetségeseink iránt, halaszthatatlanná tették e feladat megoldásának megkezdését. Tudatában kell lennünk annak, hogy a hadsereg fejlesztése – egyebek mellett – nehéziparunk fokozott fejlesztését is szükségessé teszi. De más fontos feladataink is vannak. A három legfontosabbról – a szocializmus építése falun, harc az egyházi reakció ellen, a Függetlenségi Front megteremtése – már szó volt. Folytatni kell az államgépezet demokratizálását, meg kell valósítani a közigazgatás reformját, új demokratikus jogrendszert kell teremteni, el kell távolítani az igazságügyi apparátusból a népellenes elemeket stb. Röviden: *folytatni kell a harcot a feudális, nagytőkés és fasiszta maradványok ellen teljes megsemmisülésükig.*⁸⁰

A sajtónak – így a Szabad Népek (ahonnan az alábbi cikkrészletek következnek), tehát az MDP napilapjának még inkább – az MDP Agitációs- és Propaganda Osztálya által kiadott napi penzuma volt az ellenség elleni szakadatlan harc napirenden tartása és a bűnösök vétkeinek nyilvánosságra hozatala.

Az 1951. január 12-i szám beszámol arról, hogy *szabotáló jobboldali szociáldemokratákat ítél el a Rákosi Művek csőgyárának társadalmi bírósága*. A vádlottak szándékosan visszafojtották a versenymozgalmat és nem támogatták a beállt, az új munkatársakat. Rakó Lajos művezető, a társadalmi bíróság egyik tagja elmondotta, hogy *a vádlottak annak idején egy, azóta már eltávolított jobboldali szociáldemokratával együtt beszéltek meg "Amerika Hangja" és különböző imperialista adóállomások rágalmozó propagandája legeredményesebb továbbításának módszereit*.

1951. január 18.: A New York Times elismeri, hogy az amerikai imperialisták háborús "lélektani offenzívája" eredménytelen.

A külügyminisztérium által kidolgozott terv szerint – állapítja meg Welles, a New York Times londoni tudósítója – „*az offenzív propagandát Amerika Hangján kívül bizonyos titkos módszerekkel be akarja vinni a Szovjetunióba, illetve a népi demokratikus országokba...* Ez ideig azonban a program eredményei kiábrándítóak voltak. Ezért a napokban a külügyminisztérium legmagasabb fórumai újból megvizsgálták a lélektani offenzíva kérdését és Eisenhower európai útjával egy időben arra lehet számítani, hogy e propagandát gyorsított ütemben megindítják.”

⁷⁹ Révai József: Az elméleti munka és a pártoktatás jelentősége. Beszéd az MDP Országos Oktatási Értekezletén, 1948. szeptember 25-én. Megjelent „A következő láncszem” cím alatt. Szikra, Bp., 1949.

⁸⁰ Gimes Miklós: Népi demokrácia, út a szocializmushoz. Szemináriumi Füzetek. Városi alapfokú szemináriumok számára 3. MDP KV Oktatási Osztálya, Bp., 1949. 21. p.

1951. április 22.: A "vasfüggönyön" túl. A Continental Daily Mail cikke a nyugatra csábítottak nyomorúságáról

Ha valaki hallgatna az Amerika Hangjára, azt hihetné, hogy nincs nagyobb győnyörűség a földön, mint nyugatra szökni egy népi demokratikus országból. Alig teszi a „menekülő” nyugat „szabad” földjére lábát – már gazdagság várja, terített asztal, rajta minden, ami csak szem-szájnak ingere s az asztalról sohasem fogy el a pulykasült, tengeri rák, a banán és az ananász; kényelmes megélhetés, kevés munkával, sok szórakozással. Mindez így lenne, ha hinni lehetne az Amerika Hangjának és társainak, ezeknek a modern technika vívmányaival felszerelt szíréneknek, amelyek a nyugati életforma bűvdalaival szedik áldozataikat a hiszékenyek, no meg azok közül, akik fojtónak találják a népi demokrácia levegőjét. A legmélyebb nyomor, a legemésztebb rabság, emberek végső elaljasítása, teljes tönkretétele – terület-asztalkám, tiszta demokrácia helyett – ez a nyugati életforma igazi arca.

1951. május 30. Fokozzuk az éberséget! (a május 22-i KV-határozat nyomán a káderkérdésről)

Nem elaltatni kell a Pártot – hanem fejleszteni benne az éberséget; nem elringatni – hanem harci készenlét állapotában tartani; nem lefegyverezni, nem demobilizálni – hanem állandóan mozgósított állapotban tartani...” – erre tanított Sztálin elvtárs.

1951. június 30. A elmélet napi kérdései. Kassai Géza: A kapitalista környezet éberségre kötelez

Az ellenség még nagyobb elkeseredéssel és dühvel folytatja működését, de más eszközökkel, mint azelőtt... Mindebből következik: a kártevők, kémek, diverzánsok elleni harc is a szocializmus építésének szerves része és nélkül hazánk védelme, igaz hazafiság el sem képzelhető... Az MDP nagybudapesti aktívájának 1949. szeptember 30-i értekezletén Rákosi elvtárs a leleplezett Rajk-bandával kapcsolatban mondotta: „A megvert ellenség megtízszerezett energiával, százszorosra fokozott gyűlölettel veti magát a harcba... Az osztályharc a proletárdiktatúra viszonyai között még elkeseredettebbé vált. Tanuljunk a saját kárunkból... Tanuljunk meg elsősorban az éberség gyakorlását és tanuljunk meg, hogy az éberség nem csak a Politikai Bizottság, a pártvezetőség, a Központi Ellenőrző Bizottság vagy az ÁVH ügye, hanem egész Pártunké. Legyen éber Pártunk minden szervezete, minden funkcionáriusa, minden tagja és ezen túlmenően legyen éber az egész dolgozó nép, figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tetre. A hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét... Fel kell figyelni nemcsak arra, aki ilyesmit (suttagó propagandát, szabotázszt, vagy kémkedést) elkövet, hanem arra is, aki támogatja vagy elnézi... Ha éberek leszünk el fogjuk pusztítani az imperialisták kémeit is.”⁸¹

⁸¹ Lásd még Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Szikra, Bp., 1951. 169. p.

1950. február 10. Ülést tartott az MDP Központi Vezetősége

„Mindaddig, míg megvan a kapitalista környezet, lesznek nálunk kártevők, diverzánso, gyilkosok, akiket a külföldi államok ügynökei küldenek háterszágunkba” ... Megfeledezünk arról a fontos Sztálini figyelmeztetésről, hogy a párttagsági könyvvel rendelkező kártevők és kémek „valósággal kincs az idegen államok kémszervezetei számára.”... A tömegek éberségre való nevelésének előfeltétele: emelnünk kell a széles tömegek politikai színvonalát. *Enélkül nem tudjuk kivonni őket az ellenséges propaganda és agitáció hatása alól.* A széles tömegek közötti munkánál sokszor lebecsüljük az emberek gondolkodásában megmaradt kapitalista csökevényeket és az ellenség sokszor ezekre építő „ideológiai” fegyvereinek káros hatását... Mindenki tudja, milyen nehéz meggyőzni a politikailag tudatlan munkást például arról, hogy gyökeresen meg kell változnia viszonyának a munkához.

Könnyen észrevehető, hogy annak érdekében, hogy az egységes erővé vizionált fikciót valószínűs veszélynek tüntessék fel, a személyi kultusz minden olyan negatívan értékelhető magatartást, amelyet az „ellenséges” csoportok bármelyikéből származó egyének tanúsítanak, a szocializmus egésze ellen irányuló, titokzatos módon megszervezett mozgásként fogtak fel és magyaráztak. Ezért figyelmeztettek állandóan az ellenséges csoportok létezésére és fokozódó aktivitásukra. Ezért hirdettek éberséget mindazokkal szemben, akik akár közvetve is hozzájuk kapcsolódtak. Az ezek részéről fenyegető állandó és fokozódó veszéllyel indokolták az ellenük irányuló határozott fellépést, hiszen így, a preventív intézkedésekkel még csírájában elfojtható az ellenséges tevékenység. Rákosiék állandóan szították a veszélyeztetettség érzését, folyamatosan figyelmeztettek arra, hogy az ellenséges machinációk minden területen és szakadatlanul felbukkannak. Rákosi szerint „a termelés az osztályharc színtere”; „az ellenséget nemcsak a politikai porondon kell megverni: minden gyár, bánya, minden üzem, vállalat az osztályharc csatateré”; a közellátás zavarai esetén „az ellenség páratlan méretű kártevésével van dolgunk”; „az osztályellenség a sztahanovista mozgalom ellen lép fel”; „az osztályellenség az önzőkre és a butákra épít, az ellenség az anyagiasság minden megnyilvánulására örömmel kapcsol rá és harcában eszközként használja fel”; Ellenséges elemek vannak a pártban, a Demokratikus Ifjúsági Szövetségbe („éppen ezekben a hetekben kellett megállapítanunk, hogy a DISZ vezetőségébe az ellenség mélyen beépült, és komoly károkat tudott okozni?”); „az ellenség az új tanácsokba jobban be van építve, mint a tanácsok előtti közigazgatásba”.⁸²

Kérdés az, hogy lehet-e kellő mélységében feltárni azokat a dokumentumokat, hogy átfogó és hű képet tudjunk majd nyerni az ideológiai politizálás, a személyi kultusz, a proletárdiktatúra történéseiről. Még tulajdonképpen el sem indult a kutatómunka – 1987-ben nem is indulhatott még el – de máris megszólaltak a „leleplező” iratok felkutatásának veszélyeire figyelmeztető hangok. A személyi kultusz egyoldalú, negativista értékelése – figyelmeztetett Kiss Arthur – mindenképpen a *tegnap eszmei és politikai dimenzióinak foglyává teszi azokat, akik elfogadják.* Egyrészt az ilyen beállítottságból következő retrospektív gondolkodás, a múltba nézés, a múltba veszés eltereli figyelmünket a jelen reális problémáiról. Másrészt az az eljárás, hogy a *múlttal való egybevetést*

⁸² A felsorolt vádak Rákosi az 1949. szeptember 30. és 1950. október 15. közötti beszédeiben fogalmazta meg. Rákosi Máttyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Szikra, Bp., 1951. 164., 166., 169., 191., 213., 281., 301., 316., 345., 392., 418., 403., 407., 520. p.

állítják a középpontba és hogy a jelen viszonyainak megítélésekor kizárólag a múlt állapotából mint nullpontról indulnak ki, *hamis biztonságérzetet kelt*. Az azóta eltelt idő talán bebizonyította, hogy ez az aggodás feleslegesnek bizonyult; a szaktudományos kutatások nem politikai indítékból tárják fel a proletárdiktatúra terrorjának eseményeit vagy bírálják az osztályharc éleződésének – már kissé abszurdá is vált – tanítását.⁸³

Az osztályharc folyamatos éleződésének hírhedt, de sokat idézett és a pártvezetők számára kötelező etalonnak számító alaptételét 1937-ben, a nagy perek idején fogalmazta meg Sztálin. Eszerint „*minél jobban haladunk előre, minél több sikerünk lesz, annál jobban fognak dühöngeni a szétfúzott, kizsákmányoló osztályok maradványai, annál inkább folyamodnak majd a harc élesebb formájához, annál inkább igyekeznek majd ártani a szovjet államnak, annál inkább nyúlnak majd a legkétségbeesettebb harci eszközökhöz, mint a pusztulásra kárhozottak végső eszközeihez*. Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a szétfúzott osztályok maradványai a Szovjetunióban nincsenek egyedül. Közvetlen támogatást kapnak a Szovjetunió határain túl élő ellenségeinktől. Míg az osztályharc egyik vége a Szovjetunió határain belül fejt ki hatását, addig a másik vége a bennünket körülvevő polgári államok területére húzódik át.”⁸⁴

Sztálin ellenségképében egyébként – ahogyan majd Rákosiéban is – állandó szereplők a belső visszahúzó erők, az osztályellenség, az imperializmus és bérencei, a szociáldemokrácia és a szocialista pártok, de benne van a Vatikán és a világreakció általában véve is. A háború végén beindult a hidegháború pszichózisa. A kettészakadt világban fellángolt az ellenségkép indulati oldalán a gyűlölködés, permanens ellenségüldözési mánia alakult ki, amelyben kölcsönösen a boszorkányüldözéshez hasonló, főként ideológiai fegyverként használt események is megtörténtek. A két világrendszer háborúra készülődött, örületes fegyverkezésbe kezdtek, katonai szövetségeket hoztak létre és határokat nem ismerő propagandaháborút indítottak egymás ellen.

Az ellenségkép végső soron a politikai praxis kategóriája, az ember társadalmi és egyéni tevékenységének egyik motívuma. A tevékenység során ugyanis, amikor valamilyen célt el akar elérni a szubjektum, mindig kisebb-nagyobb akadályokba ütközik, amelyeket el kell kíván hárítani, le kell győzni, mert enélkül nincs sikeres tevékenység, nem érheti el a kitűzött célt. A *politikai* ellenségkép jelenti az ellenségkép leglényegesebb formáját, melyben végül az jut kifejezésre, ami veszélyezteti a társadalmi létet. A *katonai* ellenségkép azt tartalmazza, hogy ki az ellenség tradicionálisan, ki az aktuális és a potenciális ellenség, mit kell tenni ellene. A társadalom azonban kíváncsún tartja *jogilag* is üldözni politikai ellenségét. Végül pedig a *pszichológiai* ellenségkép nagyfokú negatív emóciót tartalmaz, amely – ahogyan láttuk – tradicionálisan is beépülhet az egyén vagy a kollektíva előítéletrendszerébe.⁸⁵

Az ellenségkép megalkotása az ellenség elleni fellépés a praxis negatív oldalát jelenti, de az esetek nagy részében enélkül nincs pozitív lépés, lehetetlen a kreativitás. Úgy tűnik, hogy a negáció és a kreativitás helyes arányának a megtalálása jelenti az egyik legnagyobb problémát, hiszen és nagyon gyakran találkozhatunk olyan torzulásokkal, amelyek a nem megfelelő ellenségkép alapján csak a negációra – olykor rombo-

⁸³ Kiss Arthur: A személyi kultusz – egy deformáció anatómiája. MSZMP Politikai Főiskola, Bp., 1987. 236. p.

⁸⁴ Lenin–Sztálin: Párt és pártépítés. Szikra, Bp., 1950. 710–711. p.

⁸⁵ Az ellenségkép-típusok mesterségesen előidézett kumulációja a negatív attitűd intenzitását nagyban fokozhatja. Hírhedt példája ennek az ötvenes években a büntetésvégrehajtási intézetek falain a börtönöröknök figyelmeztetésül szánt, de riasztó szlogen: „*Ne csak őrizd, gyűlöld is!*”

lásra – helyezte a fő hangsúlyt.⁸⁶ Ez a torzulás magyarázza a marxista ellenségképnek azt a – korábban már említett – sajátosságát, miszerint a kritikai elemek túlzottan előtérbe kerültek, érzékeltetve azt is, hogy a politikai marxizmus szinte az ellenség elleni permanens harcra rendezkedett be.

II.

A proletárdiktatúra ideológiai funkciójának büntetőjogi háttere

1. Ideológiai – politikai – jogi permutáció

Az ideológiai szféra nem csupán a politikai, de a jogi alrendszerrel is nagyban átfedte egymást a proletárdiktatúra időszakában. Elkülönültségükhöz, viszonylagos önállóságukhoz stabil intézményi háttérre, egyértelmű munkamegosztásra, normatív körülhatárolt feladatkörökre, professzionális aktorokra és nem utolsósorban áttekinthető és kiszámítható struktúrára lett volna szükség. Mindennek hiányában – a politikai szándéktól függetlenül is – elkerülhetetlenné vált az állandósult funkciózavar, amelyből többnyire az egyes alrendszerek elismert vagy illegitim működésének megítélésre hozott eseti és politikai jellegű döntések útján keresték a kiutat. A Politikai Bizottság éppúgy beavatkozhatott a kulturális szféra bármely ügyébe, mint az igazságszolgáltatás menetébe, ahogyan nem volt az sem meglepő, ha az Államvédelmi Hatóság prezentált politikai elképzeléseket a pártvezetés számára, vagy éppen a betakarítási munkák területén tette meg javaslatait. Esetünkben a proletárdiktatúra ideológiai funkciójának a büntetőperekben történt manifesztálódása, illetve fordítva, a korlátlan permutabilitás illusztrálására érdemes felidézni egy jegyzőkönyvet illetve annak mellékletét,⁸⁷ amely a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának azon ülésén készült, amelyen az egyik napirendi pont előadója éppen a belügyminiszter volt és amikor már elkezdődött a Nagy Imre féle kormányprogram kritikája (erre utal az „új szakasz”, a „liberalizmus” bírálata is).

Jegyzőkönyv

a Politikai Bizottság 1954. november 10-i üléséről

[...]

*5./ Jelentés a külső és a belső reakció munkájáról és a szükséges tennivalókról.
Ea. Piros László et.*

Hozzászólók: Egri Gyula, Dékán István, Bata István, Apró Antal, Nagy Imre, Farkas Mihály elvtársak.

A Politikai Bizottság a jelentést tudomásul veszi. Megállapítja, hogy a Politikai Bizottság nem kielégítő irányítása következtében a Belügyminisztériumban bizonytalanság keletkezett, amely liberalizmusra vezetett. Nem értették meg eléggé az új szakasz

⁸⁶ Horuczi László: Ellenségkép. Az ellenségfogalom történeti alakulása vallásban, morálban, politikában. Szerzői kiadás, Szeged, 1993. 8. p.

⁸⁷ MOL 276.f.53.cs./203.b.e.

politikáját, nem értették meg, hogy az új szakasz nem jelenti az osztályharc feladását, hanem ellenkezőleg, a harc fokozását jelenti, csak nem a régi módszerekkel. Helyes munkával az igazi ellenséget kell felderíteni, konkrétumok alapján leleplezni és felelőségre vonni.

[...]

A Belügyminisztériumban a jövőben rendszeresen hozza be a Politikai Bizottság elé a munkájuk során felvetődő elvi, politikai kérdéseket.

[...]

(Melléklet:)

Belügyminisztérium

Szigorúan titkos 3-1400/1954.

tárgy: A külső és belső reakció aknamunkája

Jelentés

Budapest, 1954. október 19.

I.

A külső és belső reakció tevékenysége az 1954-es évben, de különösen az utóbbi hónapokban megélénkülő tendenciát mutat.

1. Fokozódott az ellenséges aknamunka a belső rend, a népgazdaság szocialista szektorai ellen.

[...]

2. Nagymértékben fokozódott a Budapesten működő imperialista követségek leple alatt működő rezidentúrák kém- és ellenséges propagandatevékenysége.

3. A külső és belső reakciós erők fokozottabb propagandatevékenységet folytatnak a párt és a Kormány politikája ellen, valamint gazdasági nehézségeink eltűlésével igyekszik bomlasztani, befolyását szélesíteni, bázisait aktivizálni. Másrészt a külső és belső reakció igyekszik az új szakasz végrehajtása során tett intézkedéseket úgy feltűntetni, mintha azokat ő 'kényszerítette' volna ki.

4. Mint új jelenség tapasztalható, hogy az ellenség tevékenysége nyíltabb, bátrabb és részben szervezettebb keretek között történik. Emellett mutatkoztak törekvések és kísérletek nyílt tömegakciók szervezésére.

5. Az államvédelmi és rendőri szervek munkájában nem támaszkodnak kellően a dolgozó tömegek segítségére és a szervek nem élvezik a dolgozók hathatós támogatását. Erre jellemző, hogy a BM Fogadó Irodáihoz érkező bejelentések száma az államellenes bűncselekményekre vonatkozóan – bár növekszik – igen csekély, Pl. ez év áprilisában a névtelen bejelentésekkel együtt országosan 8 drb., ez év augusztusában pedig 25 drb. volt.

6. Az ellenség egyre aktívabb tevékenységét lehetővé tette az államvédelmi szervek operatív munkájának alacsony színvonala, amelynek következtében még nem eléggőten épültek be a belső reakció gócaiba, a külföldi imperialista hírszerzőszervek, rezidentúrák központjaiba, budapesti imperialista követségekbe.

II.

1./ A belső reakciós erők ellenséges tevékenysége – a kategóriák legtöbbször – főképpen arra irányul, hogy aláássák a Párt és a Kormány intézkedéseit, elszigeteljék, a tömegeket a Népfronttól, akadályozzák az új szakasz gazdasági célkitűzéseinek végrehajtását. Egyik fő módszerük az imperialista rádióadásokon alapuló ellenforradalmi propagandatevékenység aktív, alig leplezett folytatása. Több ellenséges kategóriánál tapasztalható, hogy igyekeznek kapcsolatokat kiépíteni imperialista követségekhez, külföldi hírszerző szervekhez, emigrációs központokhoz. Jelzések vannak arra, hogy a belső reakció aknamunkájának támogatására ezek a szervek megfelelő anyagi támogatást biztosítanak.

Aktív ellenforradalmi propagandatevékenységgel párhuzamosan és annak hatására az egyes kategóriák igyekeznek illegális, vagy legális, szilárdabb szervezeti kereteket létrehozni, táplálva magukban egy "rendszerváltozás" reményét. Országos viszonylatban, jelenleg 28 folyamatban levő ellenforradalmi szervezkedés, és 87 ellenséges csoportosulás ügyében folyik államvédelmi operatív munka. Az ellenséges kategóriák komolyabb irányítói azonban tisztában vannak azzal – a nyugati emigrációs vezetőkhez hasonlóan – hogy szemben az ő propagandájuk állításaival, a belpolitikai események a népi demokratikus rendszer megszilárdulására mutatnak, és a további fejlődésnek is ez a tendenciája.

[Ezután részletes foglalkozik a jelentés néhány különösen fontos ellenséges „kategóriával”; ilyenek: jobboldali szociáldemokraták; koalíciós pártok jobboldali elemei; Faddy Ottmar; egyházi reakció, Czapić püspök; „az 1949-ben feloszlott 16 szabadkőműves páholy közül már 10 illegálisan újjászerveződött és szabályos páholyéletet él.”; „1954. elején felgöngyölített 'Fehér Partizánok' nevű szervezkedés eddig felderített 40 tagja között szerepelnek volt rendőrtisztek, horthysta tisztek, a Sulyok-párt volt megyei titkára... Katolikus néppártot terveztek...”; ipari kártevés, szabotázs, társadalmi tulajdon ellen bűncselekmények; kulákok; hatósági közeg elleni támadás; üzemi lopás]

Az imperialisták az év október 2-án megindított nagyarányú röpcédula-akciója élenkítőleg hatott a belső reakció aknamunkájára. Az ellenséges hírközlő szervek az utóbbi időben fokozták ellenséges adásaikat a mezőgazdasági jellegű kérdésekkel kapcsolatban. A parasztság felé irányuló rádióadások számszerű megnövekedése mellett a begyűjtés szabotálására, a termelőszövetkezeti mozgalom akadályozására, a kulákság megvédelmére irányul főképp propagandamunkája.

2./ Az ellenséges hírszerzőszervek kémtevékenysége keretein belül fokozódott a Magyarországon működő kapitalista külképviseletek fedezése alatt tevékenykedő rezidentúrák hírszerző tevékenysége. Ezt elősegítette az, hogy 1954-ben egyrészt megszűntek a követségi ügyfélforgalmat korlátozó rendészeti intézkedések, másrészt megszűnt a diplomataként tevékenykedő ellenséges hírszerzők magyarországi mozgásának rendszeres külső ellenőrzése. Pl. a budapesti USA követségre 1953-ban havonta átlag 200–250 fő járt be. Ez a szám 1954 szeptemberére 2600-ra emelkedett. A követség ez év májusában a következőt jelentette Washingtonba:

"A követség sok jelentést kapott, hogy sok magyar most sokkal szabadabban mer kritizálni, mint azelőtt. A begyűjtési helyzet és a bérproblémák most bizonyítják, hogy hajlandók a rendszer ellen többet is tenni, mint csak ellene beszélni".

Jelentős szerepet visznek a kapitalista országok külképviseleti szervei az ellenforradalmi propaganda irányításában és szervezésében. Adataink vannak arra vonatkozóan, hogy az amerikai követség részese az 'Amerika Hangja', a 'Szabad Európa' adásai irányításának; az ellenséges rádióadások irányágát nagyrészt a budapesti imperialista követségek szállítják. A követségek propagandatevékenysége kiterjed imperialista sajtótermékek, a követségek által szerkesztett bulletinek fokozottabb terjesztésére, propagandajellegű filmelőadások szervezésére, valamint jelentősen megnövekedett követségi látogatók közötti szóbeli propaganda.

O. Sheel USA sajtóatache egyik jelentésében az alábbiakat írta: "Amerika Hangja támogatásában a követség a fő propagandacsatorna. A követség diplomáciai beosztottai mind részt vesznek ebben a tevékenységben, és az eredményt az Amerika Hangja nagyra értékelte. A nyugat-európai, valamint az amerikai sajtót és rádiót ellátja a követség hírrel, kommunistaellenes anyagokkal és új módszerként ebben együttműködik a bécsi és más európai állomáshelyekkel."

3./ Az ellenséges hírszerző szervek és a fasiszta magyar emigráns szervezetek vonalán az alábbi módszereket állapíthatjuk meg:

[Külön foglalkozik az ügynökök szerepével, akiknek „átdobása csökkent”]

Az ellenséges hírszerzőszervek részéről fokozott törekvés mutatkozik a Magyarországra ideiglenesen beutazó külföldi állampolgárok között, hírszerzőik, illetve ügynökeik becsempészésére, másrészt külföldön a nagyobb számban kiutazó hivatalos magyar kiküldöttek és részben az állandó jellegű magyar külképviseleti szervek beosztottjainak beszerzése céljából való megközelítése.

[...]

A megnövekedett propagandatevékenység mellett szervezett, rendszeres kémtevékenységet fejt ki a "Szabad Európa Rádió" müncheni irodája, valamint ausztriai támpontjai.

[...]

Az emigráció vezetői nyíltan beszélnek arról, hogy az emigrációs egység megteremtése egyik döntő előfeltétele annak, hogy a Magyar Népköztársaság elleni aknamunkájuk sikeres legyen és fokozódjék. Ezek a törekvéseik azonban mindeddig nem jártak sikerrel.

III.

Javaslatok

1./

[...]

d./ Az ellenséges tevékenység visszaszorítása érdekében, továbbá a dolgozó tömegek éberségének fokozására, az ellenség elleni harcban való aktívabb bekapcsolása érdekében szükséges az ellenség politikai és gazdasági aknamunkájának leleplezésére, a belügyi és az igazságügyi szervek egyes intézkedéseire sajtó és rádió útján megfelelő nyilvánosságot biztosítani." (Pl. Fehér Partizánok)

e./ Javasoljuk a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium szakértőinek bevonásával egy hónapon belül dolgozza ki és jóváhagyás céljából terjeszse elő az imperialista rádióadások zavarásának megjavítását szolgáló intézkedéseket.

f./ Javasoljuk felülvizsgálni az ügyészi és bírói szervek jelenlegi büntetőgyakorlatát, és annak keretében megszüntetni a jelenleg eluralkodott liberalizmust, ehelyett biztosítani, hogy az állam- és társadalomellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben a törvények teljes szigorával járjanak el.

Piros László sk.

államvédelmi altábornagy

a Magyar Népköztársaság belügyminisztere

2. Ideológia a büntetőjogban

A hatályos büntetőjogi szabályozás hűen tükrözte azt a szándékot, amelyet a PB-határozat is tartalmazott, nevezetesen hogy az államellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben a törvények teljes szigorával kell eljárni. Ez minden normálisan működő államnak alapvető érdeke. A proletárdiktatúra logikája viszont éppen a büntetőjog relevanciáját terjesztette ki olyan területekre, amelyeken – a demokratikus hatalomgyakorlás minimumának megléte esetén – az emberi szabadságjogok súlyos megsértése nélkül nem lehet helye. A hivatalos ideológiától – amelynek autentikus interpretátorai (a pártvezetők) maguk sem ragaszkodtak az értelmezések tartalmának állandóságához – való bármilyen eltérést elsősorban büntetőjogi eszközökkel, másodsorban adminisztratív intézkedésekkel kívántak megtorolni. A rendszer működésének kiindulópontja meglehetősen egyszerű volt: „Hogy a társadalmi veszélyesség milyen foka valósít meg bűncselekményt, arra a jogalkotók és jogalkalmazók számára mindenkor pártunk irányvonala ad megfelelő útmutatást.”⁸⁸

Minden bűncselekményt tehát politikailag kell értékelni. Ezt a szempontot viszont át kellett vinni a büntetőjogi jogalkotásnak és jogalkalmazásnak területére is, amely viszont pozitív jogi kötöttségei, továbbá „burzsoá” hagyományai folytán bizonyos inerciát mutatott az túlpolitizálási-elrelativizálási szándékokkal szemben. Ezért a jogalkalmazás folyamatában egyre nagyobb szerepet kapott a jogértelmezés politikai jellege és az aktuális ideológiai szempontok megfelelő figyelembevétele tényállás megállapításában, de még inkább a döntés meghozatalakor. Segítséget nyújtott mindehhez, hogy „a szocialista totalitárius rendszer a hagyományos közép-európai paternalizmusra épült, ebben a régióban a bíróságoknak mindig szoros kötődésük volt a központi adminisztrációhoz és a helyi politikai hatalomhoz. [...] Természetesen a politikai-ideológiai alárendeltség megkérdőjelezte a mindennapi ítélkezés beavatkozás-mentességét. Egyrészt a politikai gyakorlat (a párt mindenhatósága), másrészt – eszmei háttérként – a hatalom egységének elve és ebből következően a törvényhozás megkérdőjelezhetetlen felsőbbrendűsége lehetetlenné tettek mindenféle függetlenséget.”⁸⁹

⁸⁸ Kárpáti László: Alkalmazzuk büntető jogszabályainkat osztályharcos szellemben. Rendőrségi Szemle, 1955. 12. 1049. p.

⁸⁹ Fleck Zoltán: Bíróság és politika. A bírói függetlenség jogszociológiai vizsgálatának előfelvetései. társadalomkutatás, 1993. 1–2., 84. p.

Az ideológiai büntetőpolitika a népi demokratikus társadalmi viszonyok között a legveszélyesebbek azokat a bűncselekményeket tartotta, amelyek a népi demokratikus államrend alapjait sértik, vagy veszélyeztetik, tehát amelyeknek tárgya maga a népi demokratikus államrend. A bűncselekmény minősítése szempontjából azonban nem a bűncselekmény elkövetési tárgyát tekintették lényegesnek, hanem a bűncselekmény speciális tárgyát illetve ezen belül is a közvetlen tárgyát.⁹⁰ Hogy politikai jelentősége is lehet az elkövetési tárgy és a közvetlen tárgy összekeverésének, arra konkrét példát is produkált az 50-es évek bírósági gyakorlata.

– K. János tsz. elnök ellen merényletet követett el bosszúból *a szervezetből ki-dobott, leleplezett kulák*, oly módon, hogy verekedést provokált ki, majd annak során bokszerrel többször halántékon sújtotta. Ha e bűncselekmény minősítésénél az elkövetési tárgyból indulunk ki, akkor abba a hibába eshetünk, hogy ezt a cselekményt halált okozó súlyos testi sértésnek, vagy esetleg szándékos emberölésnek minősítjük, *figyelmén kívül hagyva a cselekmény politikai jellegét*. Meg kell, hogy keressük ennek a bűncselekménynek a közvetlen és a speciális tárgyát, amihez alaposabb vizsgálódás szükséges *a bűncselekmény helyes politikai értékelése és ennek megfelelően helyes minősítése érdekében*. Nyomós érdeke-e államunknak az állampolgárok életvédelme? Kétségtelen, hogy az élet megvédése alapvetően fontos. A tsz. elnök életének, testi épségének védelme szempontjából azt is figyelembe kell venni, hogy *szocialista típusú államban a tsz. alapintézmény, a bűnös támadás tehát közvetlenül a tsz. ellen is irányul*. Következésképpen *ennek a bűncselekménynek közvetlen tárgya: a népi demokratikus államrend alapintézménye, a tsz. tagjainak élete*. Speciális tárgya: *az állam belső biztonsága*. Az említett bűncselekmény speciális tárgyának alapulvételével *ezt a bűncselekményt állam elleni bűntettnek kell minősíteni*.

Politikailag releváns lehet az a jogértelmezési helyzet is, amelynek során több tárgy megsértése esetén azt kell tekintik a bűncselekmény tárgyának, amelynek bűnös megsértésére irányul az elkövetett bűncselekmény akár szándékosan, akár gondatlanul.

– Pl. valaki *egy ügyészt rágalmaz oly módon, hogy kijelentései a szocialista ügyészi intézmény elleni gyűlöletkeltésre alkalmasak*. Ez esetben a cselekmény tárgya lehet: az állampolgárok becsülete, a népi demokratikus államrend alapintézménye, az államigazgatás rendje stb. *A szándék irányára figyelemmel a cselekmény politikai értékelése és a helyes minősítés szempontjából a bűncselekmény tárgya a népi demokratikus államrend alapintézménye. Így ez a cselekmény a népi demokrácia elleni izgatás büntetét képezi*.

A népi demokratikus államrend és a népköztársaság elleni büntettek körében érvényesített jogszabályok azok ellen irányultak, akik a népi demokratikus államrend ellen *szervezkedtek vagy izgattak*. Az ötvenes években e jogszabályok rendelkezései szigorú büntetés kilátásba helyezésével a Magyar Népköztársaság, a népi demokratikus államrend közvetlen védelmét szolgálták. Amikor még a demokratikus átalakulás közeli kudarcra még nem volt nyilvánvaló, az 1946. évi VII. törvény még azokat kívánta büntetni, akik a magyar társadalom életét „visszaféjlesztetni akarták”, és a *népi demokratikus államrendre* valamint a *népköztársaságra* – tehát még nem a proletárdiktatúrára – veszélyes cselekményeket követnek el.

A változatlanul hagyott tételesjogi rendelkezések később már proletárdiktatúra idején az olyan ellenséges elemek ellen irányult, akik *államelleni összeesküvéseket szer-*

⁹⁰ Barna Péter: Büntetőjogi ismeretek. II. (belső használatra) Belügyminisztérium, Bp. 1957. 35. p. (Az e fejezetben felhasznált jogesetek Barna könyvéből származnak).

veznek, terrorista cselekményeket, diverziókat, kártevést, kémkedést és egyéb bűnös merényleteket követnek el. A totális ellenségkép koncepciója szerint a *belső ellenségek által elkövetett bűncselekmények nem egyszer nemcsak tényleges támogatást élveznek az imperialisták részéről, hanem sok esetben maguk az imperialisták ezeknek a bűncselekményeknek felbujtói és szervezői*. Ezért a népi demokratikus államok alapjai ellen irányuló bűncselekményekkel szemben vívott harcban *éles fegyverül szolgál a szocialista büntetőtörvény, mint a népi demokratikus állam fegyvere*. Az ötvenes években az illegális szervezkedések, összeesküvések, az ellenséges propaganda és agitáció büntetőjogi úton való üldözéséhez a jogszabályi háttérrel tehát 1946. évi VII. törvény adta meg az alapot, függetlenül attól, hogy a törvényhozási szándék nyilván nem az ilyen irányú politikai jogalkalmazásra kívánt kiterjedni.

3. Szervezkedés

A BTK 1961-ben történt elfogadásáig egyetemes büntetőjogi jogforrásul szolgálva a „*Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása*” elnevezésű jogszabálygyűjteménynek – a BHÖ-nek – az 1-től 12. pontjáig terjedő részébe vették fel a *népi demokratikus államrend és népköztársaság védelméről* szóló törvényben meghatározott bűncselekmények törvényi tényállásának büntetési tételeit.

A népköztársaság elleni legsúlyosabb büntett a BHÖ 1. pontja szerint:

(1) Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság *megdöntésére* irányuló cselekményt követ el, *mozgalmat* vagy *szervezkedést* kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.

(2) Büntettet követ el az is, aki az (1) bekezdésben meghatározott mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja.

A leleplezett bűnesetekből arra következtettek, hogy bár nem ritka az önálló cselekmény sem, de az *osztályellenség* rendszerint *szövetségben az állam külső ellenségeivel*, ezek irányítása vagy befolyása alatt szervezeten folytatja aknamunkáját a *demokratikus vívmányok ellen*. Elvileg – nem történt ilyen – az államrend megdöntésére irányuló önálló cselekményként minősült volna az Országház elleni merénylet, a kormányzati szervek épületei, tanácskozhelyiségei ellen elkövetett támadás, államvezetők ellen megkísérelt merénylet stb. (Bizonyos jelek szerint utóbbi vonatkozásában az Államvédelmi Hatóság részéről – az éberség jegyében – történtek ugyan bizonyos lépések, de értékelhető – nem pedig valós – adatok híján nem lehetett pert kreálni belőlük.) Arra viszont vannak példák, hogy más, kisebb súlyú cselekmény is lehetett a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló önálló büntett.

– Önálló cselekménynek minősült pl. G. János kulák ügye, aki ellen a bűnügyi szervek indítottak eljárást *terményrejtegetés* miatt, majd házkutatást tartottak nála. A kutatás egyik résztvevőjének feltűnt, hogy a padlás egyik oldalán furcsa kiszögellés van, amelynek egészen más a formája, mint a padlás szemben lévő oldalán látható kiszögellés. Arra a következtetésre jutott, hogy oda valamit befalaztak. A padláson különböző helyeken elrejtett gabonát találtak és a házkutatás befejezése után bevonultak a rendőrökre. A rendőr azonnal jelentést tett felettesének arról, hogy a padláson feltevése szerint még valami el van rejtve. Újabb házkutatást tartottak az állambiztonsági szervek részvételével. Hozzáfogtak a gyanús falrész kibontásához. A feltevés helyesnek bizonyult, a padlásnak azt a részét valóban elfalazták. A *rejtekhelyen egy egész fegyverarzenált*

találtak: 6 db géppisztolyt, 60 db kézigránátot, 3 db katonai puskát, 35 db pisztolyt és 2 láda lőszer. G. János a vizsgálat folyamán először azt állította, hogy fogalma sincs arról, miképpen kerültek a fegyverek és a lőszer a padlásra. Később, miután több tanú vallomását tárták elébe, beismerte, hogy a *fegyvereket a [ti. II. világháborús] hadműveletek során szedte össze*. G. János azt vallotta, hogy a fegyvereket félt beszolgáltatni és azért falazta el. A vizsgálat beszerezte azokat a hirdetésmenyeket és falragaszokat, amelyek a kormány több rendelete alapján felszólították a lakosokat, hogy akinél katonai felszerelés, fegyver vagy egyéb tárgy van, büntetlenség mellett, haladéktalanul szolgáltatassa be. A vizsgálat egyúttal megállapította, hogy G. János teljesen zárkózott életet élt, senkivel sem barátkozott, a faluban mindenki gyűlölte. *A kulákok sem barátkoztak vele*. Felesége – akivel igen rossz családi életet élt, állandóan verte és emiatt az többször ott is hagyta őt – önként jelentkezett tanúvallomás-tételre. A feleség elmondotta, hogy látta: férje a falu határában különböző fegyvereket és lőszereket gyűjt. Azt azonban nem látta, hogy férje azokat hová rejtette el, neki azt mondta, hogy vadászatra alkalmas puskát keresett, de nem talált, az alkatrészeket pedig eldobálta a szőlőben. Vallotta, hogy a *férjét gonoszsága miatt gyűlöli az egész falu*, ezért senkivel sem barátkoznak, senki sem jár hozzájuk. G. János a *szembesítés után részletes vallomást tett*. Elmondotta, hogy a nagy mennyiségű fegyvert és lőszer azért gyűjtötte össze és falazta be, mert úgy gondolta, hogy a *demokratikus rendszer "nem lesz hosszú életű"*. Arra számított, hogy az *imperialisták "felszabadítják" az országot és visszatér "a jómódúak világa"*. Elmondotta azt, hogy az 1920-as években mint a Héjjas különítmény tagja részt vett terrorista cselekmények elkövetésében, baloldali emberek összeszedésében és meggyilkolásában. Úgy gondolta, hogy *módja lesz hasonlóan eljárni "a rendszerváltozás" után*, amihez a fegyverek összegyűjtésével kívánt segítséget nyújtani. Terve az volt, hogy a környék kulákjaiból és híveikből terrorcsoportot szervez. Felfegyverzi a csoport tagjait és megsemmisítik a községben a baloldaliakat. Tervéről senkinek nem szólt, még a feleségének sem. A házkutatás során talált névsorra vonatkozóan elmondotta, hogy *kiszemelte azokat a személyeket, akiket alkalmasnak tartott, hogy részt vegyenek a terrorcsoportban*, azonban ezekkel sem kereste előre a barátságot, nehogy gyanúba keveredjék. G. János bűncselekményéről a hatóság tehát megállapította, hogy önálló cselekmény, mert *mögötte nem állott szervezet*, ennek a bűncselekménynek egyedüli elkövetője volt azáltal, hogy a nagy mennyiségű fegyvert és lőszer "rendszerváltozás" elősegítésére és terrorakciók végrehajtása céljára befalazta.⁹¹

Mozgalom és szervezkedés között a törvény nem tesz különbséget sem a bűncselekmény meghatározása, sem a büntetési tétel megállapítása tekintetében. A két fogalmat mégsem tekintették azonosnak. Bár a mozgalom is olyan tevékenységet folytatott, amely a népköztársaság megdöntésére irányult, de szemben a szervezkedéssel *nem tekintették állandó* jellegű bünszervezetnek. A szervezkedés esetében viszont – szemben a mozgalommal – rendszerint kialakított programot találtak. A szervezkedésen belül a nyomozás során többnyire kimutatták a szervezet vezetésének a funkcióit, a szervezkedésbe való felvétel különféle módjait és formáit, a szervezkedés kiszélesítésének módszereit. A szervezkedés eszerint alaposabb, mélyebb előkészítést igényelt, mint a mozgalom, amely inkább aktuális elhatározás eredménye volt és olyan személyeket is bevonhatott, akik

⁹¹ A büntetőeljárás vizsgálati szakaszának dokumentumai arról általában tanúskodnak, hogy rendkívül ritka volt az olyan eset, amikor a társtettesek felkutatására indított nyomozás eredménytelenül zárult. Más büntetőeljárásban pusztán egy olyan névsor, amely – bár tudtukon kívül – azon személyek nevét tartalmazta, *akiket a vádlott alkalmasnak tartott, hogy részt vegyenek a terrorcsoportban* – minden bizonynyal megalapozta volna az alapos gyanút bűncselekmény elkövetésére.

nem feltétlenül voltak tudatos tagjai a mozgalomnak. A mozgalmat vagy szervezkedést célzatos büntettnek tekintette a jogalkotó, hiszen a cselekmény az *államrend megdöntésére* irányul. A törvény azonban nem tekintette feltételnek, hogy a mozgalomnak vagy a szervezkedésnek közelebbi célja legyen az államrend megdöntése. A büntetett megvalósultnak tekintették akkor is, ha a mozgalom vagy szervezkedés *távolabbi célja* az államrend megdöntése és ha a szervezet tagjai tevékenységüket ennek a célnak a megvalósítása elősegítése érdekében fejtik ki. Mozgalom vagy szervezkedés büntetett állapotot tehát meg akkor is, ha a vezetők és résztvevők tevékenysége *közvetve a népi demokratikus államrend gyengítésére, aláásására irányult*.⁹²

Az államvédelmi szervek feladata volt annak megállapítása is, hogy a szervezkedésben vagy mozgalomban kiket kell vezetőknek vagy szervezőknek tekinteni (vagy adott esetben csak annak minősíteni). Vezetőnek büntetőjogilag azt tekintették, aki a mozgalmat vagy szervezkedést irányította. A szervező nem feltétlenül vett részt közvetlenül az irányításban, hanem állhatott a háttérben is és az általa kijelölt más személy tájékoztathatta a szervezet tagjainak tevékenységéről, az előkészület alatt álló vagy már lebonyolított akciókról. Jogilag nem volt tehát feltétel, hogy tudomása is legyen a szervezet tagjainak minden egyes cselekményről, minden egyes részlettevékenységről. Mégis a szervező felelősségét olyannak tekintették, mint amely eléri de meg is haladhatja a vezető felelősségét.

A proletárdiktatúra-ellenes szervezet vezetőinek és szervezőinek felelősségére vonatkozóan a magyar irodalom a szovjet büntetőjogász, Durmanovnak – a kollektív felelősség gondolatától sem távoli – álláspontját tekintette mérvadónak.: *"Szovjetellenes összeesküvő szervezetben való részvétel befejezett ellenforradalmi bűncselekménynek minősül. Amennyiben az ilyen szervezet valamennyi résztvevője a bűnös cél közösségénél és egységénél fogva kapcsolódik egymáshoz, úgy valamennyien azokért a bűncselekményekért is felelnek, amelyeket a szervezet többi tagjai követtek el. A bűnszövetkezetek résztvevőivel szemben alkalmazandó büntetési intézkedések kiszabásánál a bíróság gondosan megállapítja valamennyi személy bűnössége fokát, a konkrét bűncselekmény elkövetésében tanúsított tevékenységének fokát és különösen alaposan mérlegeli a bűnszövetkezetek szervezőinek és vezetőinek felelősségét."*⁹³

A mozgalom vagy szervezkedés *anyagi támogatását* – nem csak pénzzel, hanem papír, nyomda vagy sokszorosító készülék rendelkezésre bocsátásával – is *vezető* jellegű cselekménynek tekintették. Az anyagi támogatás akkor minősült *lényegesnek*, ha *jelentős mértékben elősegítette* a szervezkedés célkitűzéseinek megvalósítását (míg a nem lényeges anyagi támogatást *előmozdításnak* minősítették).

– K. Zsigmond volt SS-főhadnagy például az általa vezetett szervezkedésen belül a szervezkedésbe tagként beszervezett személyektől rendszeresen tagdíjat szedett. E célból két személynek azt a feladatot adta, hogy rendszeresen gyűjtsék össze a tagdíjakat. H Alajos *kulák vállalta, hogy a szervezkedés céljainak megvalósulása érdekében a megállapított tagdíj ötvenszeresét fizeti rendszeresen*. A begyűjtött pénzekből fegyvereket és lőszert szereztek. H Alajos kulákot a szervezkedés felszámolása során *mint lényeges anyagi támogatót vonták felelősségre, függetlenül attól, hogy az anyagi támogatáson kívül semmiféle más tevékenységet nem fejtett ki*.

A BHÖ 1. pontjának (2) bekezdésében meghatározott büntett a szervezkedés *nem vezető tagjainak* a bűntevékenységre vonatkozott. *Tevékeny résztvettelt* jelentett pl. *tagok*

⁹² A forradalom utáni perekben ez a jogértelmezési formula főként a tüntetések résztvevőinek minősítése során kapott nagyobb jelentőséget.

⁹³ Idézi Barna: i. m. 39. p.

gyűjtése, bevonása, tagdíjak beszedése, röpiratok terjesztése, egyéb akciókban való részvétel. A cselekmény előmozdítója az volt, aki bármilyen cselekménnyel tudatosan elősegíti a szervezkedés célkitűzéseinek megvalósulását. Ide tartozott az is, aki a mozgalomban vagy szervezkedésben való részvétellel mást rábír, vagy más bűnszegédi tevékenységet fejtett ki.

– E. Gyula egyetemi hallgató a szervezkedés vezetőjének írógépet kölcsönzött ellenséges tartalmú röpiratok sokszorosításához. Tudta, hogy az írógépet milyen célra kérték tőle kölcsön, olvasta az azon készült egyik ellenséges tartalmú iratot, majd ezt követően is a szervezet rendelkezésére bocsátotta írógépét. *Nem volt az ellenséges csoport beszerzett tagja*, de az eljárás során bizonyítottak látták, hogy *tudatos tevékenységével előmozdította a szervezkedés célkitűzéseinek megvalósulását*. Végül a szervezkedés vezetéséhez való segítségnyújtás miatt vonták felelősségre.

A népi demokratikus államrend elleni szervezkedés rendkívül nagyfokú társadalomra veszélyességét azzal indokolták, hogy *a szervezkedés előkészülete is befejezett büntettként büntetendő*. Igen gyakran indult eljárás olyan esetekben is előkészület címen, amikor a szervezkedés vagy még létre sem jött, vagy létrejött ugyan, de a tagjai még semmiféle tevékenységet nem fejtettek ki.

A BHÖ 8. pontja szerint "Büntett miatt büntetendő, aki az 1. pontban meghatározott bűncselekmények valamelyikének elkövetésére mással szövetkezik, a véghezvitel előkészítésére irányuló más cselekményt követ el, avagy az említett bűncselekmények valamelyikének elkövetésére izgat, mást felhív, ajánlkozik vagy vállalkozik." A szervezkedésre irányuló szövetség létrejöttének tekintették, ha két vagy több személy a cselekmény elkövetését közös egyetértéssel elhatározza. Azt viszont igen ritkán állapították meg, hogy a *tervezgetés*, esetleg a *társak keresése*, önmagában még *nem szövetkezés*, hanem csupán a *bűnös szándék felfedése* lenne. A szervezkedés egyéb előkészületi cselekményének tekintették pl. nyomdagép beszerzését és készenlétben tartását *a majd létesítendő összeesküvés céljára*.

A szervezkedésre irányuló izgatás megvalósulásához nem tartották szükségesnek, hogy több személy kövesse el. Egyetlen személy ilyen célú izgatása kimerítette a *szervezkedés előkészületének* büntetést.

– H. Mária lakása például gyülekező helye volt a *különböző ellenséges osztályidegen elemeknek*. A lakáson rendszeresen tartottak összejöveteleket, ahol *kicserélték az imperialista rádióállomások adásaiból származó valótlan híreiket*. Szidalmazták és rágalmazták a kormány egyes vezetőit és a kormány-intézkedéseket. "Rendszerváltozás"-ról beszéltek és kiosztották maguk között a szerepeket az általuk remélt "rendszerváltozás" esetére. Programjuk, *határozott célkitűzéseik nem voltak*. Valóságos tevékenységet a megbeszéléseken kívül nem fejtettek ki. Közös elhatározásra jutottak azonban abban, hogy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmény elkövetésére szövetkeznek, amelyet végül *előkészületi szakban álló szervezkedésnek* minősített a bíróság.

A törvény büntetni rendelte mindazokat a személyeket, akik szervezkedésről, mozgalomról tudomást szerezve elmulasztották a feljelentés megtételét. A BHÖ 9. pontja szerint: "(1) Büntettet követ el az, aki az 1. pontban meghatározott, valamely cselekményről, mozgalomról vagy szervezkedésről *hitelt érdemlő tudomást szerez és erről a hatóságnak mielőlt lehetséges jelentést nem tesz*." Általában nem büntethető az elkövető hozzátartozója, mégis kivételt tettek ez alól, ha *tudatosan előmozdította szervezkedés vezetőinek vagy tagjainak tevékenységét*. A hatósági szervek azonban mindig gyanakodva fogadták, ha a hozzátartozó megtevesztés céljából hivatkozott mentességre.

– K. Géza volt pedagógus diákokat csalt fel a lakására és többekkel *homoszexuális viszonyt* folytatott. Egyúttal a 16–18 éves diákokban *igyekezett ellenséges érzületet felkelteni a népi demokráciával szemben. Ellenséges szervezetet létesítettek és szervezetteket szélesítették.* K. Géza megbízta szűk köréhez tartozó kapcsolatait, hogy igyekezzenek osztályidegen szülőktől származó, vallásos beállítottságú személyeket kiválasztani a diákok köréből és hívják meg őket. Eleinte *vallási összejövetelek* címén találkoztak az újonnan szerzett tagokkal K. Géza lakásán. K. Géza *vallási jellegű, ellenséges röpiratok terjesztésének tervét vetette fel.* Az volt a céljuk, hogy *vallásos szolamok ürügye alatt fejtenek ki ellenséges propagandát.* K. Géza háztartását K. Amália nevű nővére vezette. A megbeszéléseken nem vett részt, azonban tudott azokról és ismerte a megbeszélések témáját. K. Géza *írógépbe diktált neki vallásos formájú szövegeket, amelyeknek burkolt tartalma demokrácia elleni izgatás volt.* K. Amália a vizsgálat folyamán *hozzátartozói mentességére* hivatkozott. Azt vallotta, hogy nem volt tagja a szervezkedésnek, bár tudta, hogy fivére és a diákok ellenséges célból találkoznak. Az összejöveteleken nem vett részt. A vizsgálat megállapította, hogy K. Amália fivérétől *rendszeresen értesült a szervezkedés tevékenységéről* és tudta azt, hogy *az általa gépelt szöveget is a szervezkedés célját szolgálja.* K. Amáliát mentesség nem illeti. Felelősségre vonták a szervezkedés előmozdítása miatt.

4. Izgatás

A *népi demokrácia elleni izgatás* büntettét valósította meg a BHÖ 2. pontja szerint:

- a) "aki az 1. pont (1) bekezdésében meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság *megváltoztatására* lázít;
- b) a népi demokratikus államrend vagy annak *alapintézményei* ellen *gyűlöletre* izgat;
- c) egyes *személyek* vagy *csoportok* ellen, azok *népi demokratikus* vagy *népköztársasági meggyőződése* miatt *gyűlöletre* izgat;
- d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy *nemzetiségi, faji* vagy *felekezeti gyűlölködésre* izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el."

A lázítás hasonlított az izgatáshoz, azzal a különbséggel, hogy az elkövető kifejezetten az *állami alapintézményeket*, tehát a demokratikus államrendet vagy köztársaságot azért támadta, hogy annak *megváltoztatására* *buzdítson*. Az izgatás lényege viszont az volt, hogy az elkövető *nyilatkozatával gyűlöletet, ellenszenvet, felháborodást kelt* – tulajdonképpen közelebbi cél nélkül.

Az izgatás illetve a lázítás szóban és/vagy írásban volt elkövethető. (Bár elkövethető volt még *tevőlegesen* is, amikor pl. a fasiszta karlendítést minősítették izgatásnak.) Izgatásnak tekintettek minden olyan megnyilatkozást, amely – a büntetőeljárás szerinti – alkalmas lehetett arra, hogy az *olvasó* vagy *hallgató lelkiületét, indulatát, akarat-elhatározását ellenséges eszmék felé terelje, ellenséges eszmék részére megnyerje* vagy *elégedetlenséget keltsen a törvényes renddel szemben*. Magának a konkrét eredmény a bekövetkezése nem is tartozott ennek a büntettnak a törvényi tényállásához. Úgy vélték, hogy amennyiben az elkövetett cselekmény gyűlöletkeltésre alkalmas, akkor a büntett már ennél fogva befejezett.

A joggyakorlat izgatásnak minősítette *a testi sértések egy bizonyos csoportja is*, amikor az elkövető tudatosan *olyan személyt bántalmazott, aki valamely demokratikus alapintézmény funkcionáriusa volt* és ha a bántalmazás a sértett ilyen minősége miatt történik. (Ez utóbbi esetben a jogszabályi tényállást általában kiterjesztően értelmezték egyben a terrorista cselekmények egyik válfajaként értékelték.)

Külön figyelmet fordított a BHÖ. az ellenséges propaganda cselekmények egyik formájára, a *valótlan hírterjesztésre*. Büntetni rendelte ugyanis a törvény azt, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tény vagy valódi tény oly módon állított, vagy híresztelt, amely *alkalmas volt arra, hogy a népi demokratikus államrend vagy népköztársaság iránt megvetést keltsen vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa*. Büntetendő volt annak a személynek a cselekménye is, aki két vagy több személy jelenlétében *a közrend vagy a köznyugalom megzavarására alkalmas tényt állított*, vagy olyan tény, amelynek feltárása országunk külpolitikai érdekeit veszélyeztette vagy gazdasági helyzetét károsan érintette.

A rémhírterjesztés enyhébb formája a BHÖ 6. pontjában foglalt *valótlan hírközlés, valótlan hírterjesztés* volt, amely zavarhatta vagy veszélyeztethette a közrendet, köznyugalmat. Az izgatás enyhébb eseteként a BHÖ. 7. pontja szerint egy évig terjedhető börtön volt annak a büntetése, aki a magyar nemzetre, a népi demokratikus államrendre vagy népköztársaságra, alapintézményekre, nemzetiségre stb. *lealacsonyító kifejezést* használt. A büntetőjogi esettár bővelkedik példákban:

– T. János volt horthysta jegyző többek jelenlétében kijelentette, hogy *"jobb volna a Horthy-rendszer visszaállítása, mert az az urak országa volt, ma pedig a munkások vannak hatalmon"*. (Lázításnak minősítették.)

– B. Elemér volt gyáros *a tanácsintézményt szidalmazta, mert 5 szobás lakásába társbérletet jelöltek ki*. (Alapintézmény elleni izgatás.)

– J. Gábor, aki a Horthy-rendszerben főművezető volt, H. Miklós sztahanovistát *"árulónak"* nevezte, mert az rendszeresen *túlteljesített normáját*. (Személy elleni izgatás demokratikus meggyőződése miatt.)

– V. Rudolf volt csendőrtiszt nyilvánosan azt a kijelentést tette, hogy *"Magyarországon nincs jogegyenlőség"*. Ugyanakkor antiszemita kijelentéseket is tett. (Izgatás jogegyenlőség ellen és faji gyűlölködésre.)

– K. Menyhért volt nagykereskedő azt a rágalmat terjesztette, hogy *a volt kiskereskedők és a kisiparosok Budapesten nem lakhatnak*. (Valótlan hírterjesztés.)

– K. Lajos volt háztulajdonos szomszédai előtt azt a kijelentést tette a házak államosításakor, hogy *házát, amit a "kormány elvett tőle, a jövőben a kutya sem fogja megjavíttatni"*. (Törekvés a köznyugalom megzavarására.)

– Z. István volt horthysta főhadnagyot közlekedési szabálytalanság miatt 10 forintba büntették az utcán. Azt a kijelentést tette, hogy *"úgy látszik, a rendőrségnek pénz kell, azért büntet"*. (Lealacsonyító kifejezés demokratikus intézményre.)

– G. László volt horthysta min. tanácsos *Imrédi Béla háborús bűnöst dicsőítette*. (Háborús bűnös feldicsérése.)"

5. Izgatás, termelészövetkezet ellen

Szinte abszurdításba hajló, de az ideológiai politizálás büntetőjogi megjelenítésének egyik legjellemzőbb példája a *tsz. elleni izgatás* sui generis pönalizálása. Büntetőpolitikai magyarázatát az adta, hogy az igazságszolgáltatás valamennyi szervére, de

legközvetlenebbül a *rendőri szervekre hárul a mezőgazdaság szocialista átszervezésének büntetőjogi védelme, az osztályellenség támadásainak megelőzése, az elkövetett bűncselekmények és a büntettek leplezése, bíróság elé állítása. A védendő – nem leplezve: ideológiai – értékek az alábbiak voltak:*

1. A termelőszövetkezeti mozgalom *mint a szocializmus építése egyik alapformájának védelme* minden ellenséges támadástól.

2. A meglévő termelőszövetkezetek védelme.

3. Az új termelőszövetkezetek megalakulásának elősegítése.

A megjelölt feladatok arra is rá kívántak világítani, hogy az osztályellenség a termelőszövetkezeti mozgalmat milyen pontokon igyekezett támadni *azért, hogy a népi demokratikus államrendet gyengítse*. De milyen módon nyithatott frontot ezen a téren az ellenség? Az osztályellenség támadásainak egyik jellegzetes formájának tekintették az *ellenséges agitációt és propagandát*, amelyet az ellenséges elemek a mezőgazdaság területén is alkalmaztak. *A tőkés viszonyoknak hazánkban való visszaállításában reménykedő, semmitől vissza nem riadó volt földbirtokos és kulák elemek, híveik és bérenceik különböző módokon eszeveszett harcot folytattak a munkásosztály diktatúrája ellen.* A tsz. elleni izgatás mint ellenséges agitáció és propaganda célja ezek szerint az volt, hogy *hazugságokkal, rágalmakkal, megijesztéssel elterelje a dolgozó parasztokat a tsz. mozgalmától.* Az ilyen fajta ellenséges támadásokat *folyamatosnak*, a támadások erősségét viszont *hullámnak* nevezték a jelentések.

El kellett tehát dönteni azt is, hogy milyen büntető jogszabályok alapján tudják majd eredményesen visszaverni a kulák támadásokat. Az *ellenséges agitáció és propaganda* üldözését – amint ez korábban már szóba került – elsősorban a *népi demokrácia elleni izgatásról*, a BHÖ. 2. pontjában felvett törvényi tényállás biztosította. Ennek b) pontja szerint büntettet követett el, aki *"a népi demokratikus államrend, vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat"*. Az izgatást az valóította meg, aki nyilatkozatával vagy magatartásával gyűlöletet, ellenszenvet, felháborodást kívánt kelteni. Ezen a ponton volt szüksége a jogalkalmazónak egy kiterjesztő értelmezésre, illetve egy *fikcióra*. Olyannak tekintette ugyanis a joggyakorlat a *termelőszövetkezeti mozgalmat*, mint amely a *népi demokratikus államrend alapintézménye*, azaz a mozgalom ellen irányuló ellenséges agitáció vagy propaganda terjesztése az idézett törvényi rendelkezés alapján lett üldözendő. Mégis a kormány – kevesellve vagy éppen túlzásnak tartva ezt a fikciót(?) – 1949-ben – tehát a termelőszövetkezeti mozgalom szervezésének kezdeti időszakában – arra az elhatározásra jutott, hogy nem csupán a termelőszövetkezeti mozgalomnak, de az alacsonyabb szervezettségű *termelőszövetkezeti csoportoknak* továbbá maguknak a *termelőszövetkezeti csoportok tagjainak* a számára is szükséges közvetlenül törvényi védelmet biztosítani. E megfontolás alapján bocsátották ki 1949. március 19-én a 2560/1949. számú kormányrendeletet, melynek a *tsz. elleni izgatás különböző elkövetési formáit* tartalmazó meghatározásait és a kiszabható büntetések megjelölését a BHÖ. 31. pontjába vette fel:

"Büntettet követ el s két évtől tíz évig terjedhető börtönnel büntethető az, aki *termelőszövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, megghiúsítja, a megalakult csoportot működésében akadályozza vagy annak fennmaradását veszélyezteti* azáltal, hogy:

a) a termelőszövetkezeti csoport intézménye ellen *izgat*, arra *rágalmozó* vagy *becsmérlő kijelentést tesz*;

b) a csoportba való *belépéstől mást visszatartani törekszik*;

c) a csoport tagját vagy annak házanépét a *csoporthoz tartozásuk miatt becsmérl*i, megsejyenyíti vagy bántalmazza;

d) a csoport tagját vagy mást a csoport érdekében kifejtett *munkájában akadályozza* vagy akadályozni törekszik."

Az idézett tsz. elleni izgatás törvényi meghatározását összehasonlítva a BHÖ. 2. pontja b) alpontjában meghatározott izgatással az látható, hogy amennyiben a termelészövetkezeti csoportok elleni támadás, a helyi viszonyokon túlmenően, a tsz. mozgalom ellen, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének az eszméje ellen is irányult – tehát olyan intézmény ellen, amelyet *az alkotmányos rend részének tekintettek* –, a cselekmény – e jogértelmezés alapján – a BHÖ. 2. pontjában meghatározott *izgatást* valósította meg. A tulajdonképpeni tsz. elleni izgatást viszont a BHÖ. 31. a) pontban szerepeltetett cselekmény valósította meg, mely kifejeződhetett a *tsz. intézménye elleni kifejezetten izgató, rágalmazó vagy becsmérlő kijelentések* megtételében.

– Pl.: F. Sándor kulák, tsz. tagok és egyéni gazdálkodók előtt arról beszélt, hogy *"A tsz-be nem lehet megélni a parasztságnak, mert annyit sem tudnak keresni, hogy sóra és paprikára elég legyen ..."*, kijelentette továbbá, hogy *"... amennyiben az állam tsz-eket fog létesíteni, úgy a dolgozók éhenhalnak, tehát hiába ugrálnak a kommunisták és a rádió is hiába kürtöli mindig a tsz-ek fejlődését, mert a dolgozó parasztok nem fognak úgysem belépni ..."* A kulák idézett kijelentései többszörösen kimerítik a BHÖ. 31. pontjának a) alpontjában meghatározott büntettet, sőt ez a cselekmény a BHÖ. 2. pontjának b) alpontjában meghatározott izgatás büntettként is minősíthető. E kijelentések ugyanis, túlmenően a helybeli viszonyokon, *az egész termelészövetkezeti intézményt támadják*.

A BHÖ. 31. pontjának b), c) és d) alpontjaiban meghatározott cselekmények viszont valójában nem izgatási jellegű magatartások, mégis ugyanúgy a termelészövetkezeti mozgalom elleni támadásnak tekintették, mint az a) alpontját. A b) alpontban szereplő *"a csoportba való belépéstől mást visszatartani törekszik"* és a d) alpont második fordulatában szereplő *"a csoport tagját vagy mást a csoport érdekében kifejtett munkájában ... akadályozni törekszik"* szövegezésben megjelölt magatartások ugyanis ebben az értelmezésben a büntett kísérletét jelentették, a törvény mégis úgy emelte ki e magatartásokat, mintha befejezett büntettet képeztek volna. A törvény a BHÖ. 2. pontjában meghatározott államrend elleni izgatással szemben a tsz. elleni izgatás megvalósulásának feltételeként meghatározott további eredmény bekövetkezését is előírta azzal, hogy az alpontokban felsorolt magatartások feltételeként a BHÖ. 31. pontjában első bekezdésében kijelentette: *"Büntettet követ el [...], aki termelészövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, meghiúsítja, a megalakult csoportot működésében akadályozza, vagy annak fennmaradását veszélyezteti azáltal, hogy [...]"*. A büntetőjogi értékelés szempontjából tehát eredménynek tekintették a pusztá *veszélyeztetést* is, mivel egy veszélyes állapot előidézését tartották a büntetendő magatartás eredményének. Például:

– V. János volt laikus szerzetes Segesd községben a dolgozó parasztokkal való beszélgetés során kijelentette, hogy *"nem érdemes belépniük az alakuló tsz-be azért sem, mert ott a már bennlévő tagok nem értenek semmihez, csak ahhoz, hogy a termelésről a paraszt kedvét elvegyék..."*.

– K. Imrét hivatalos minőségben abból a célból küldték az egyik községbe, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakításának ügyét a helyi vezetőkkel megbeszélje és adatokat gyűjtsön. K. Imre a feladatok elvégzése helyett olyan magatartást tanúsított, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakítását akadályozta. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében többek között megállapította: *"A vádlott e küldetéséből folyt, hogy a termelészövetkezeti csoport megalakítása érdekében kellett tevékenykednie, lelkesítenie kellett volna a helybeli földművelőket a csoport megalakítására. A tőle elvárható magatartással*

szemben a vádlottnak a tényállásban írt *fanyar és kétértelmű kijelentése* ennél az ellentétnél fogva is alkalmas volt arra, hogy *demoralizáló hatást, lelkesedés helyett habozást, visszariadást váltson ki és ezáltal a csoport megalakulását nehezítse*. A vádlott ismerte feladatát és magasabb képzettségénél fogva tudnia kellett, hogy magatartása, kijelentése ilyen hatás kiváltására alkalmas. Nem sértett tehát az elsőbíróság jogszabályt akkor, amikor a vádlottnak e bűntettben bűnösségét megállapította és ezért az emiatt bejelentett fellebbezések alaptalanok."

– B. János középparaszts több személy előtt azt állította, hogy *"a tsz-nek a tagjai ragályos betegségben szenvednek, ezért el kell őket kerülni, nehogy az ember elkapja"*. Ez esetben az elkövetőnek csak az osztályhelyzetét figyelembe véve nem érthető, hogy mi készítette ilyen kijelentés megtételére. A nevezett azonban a *Barankovics párt*nak volt aktív tagja és két esetben büntették meg *terrorcselekményszámba menő, hatósági közeg elleni erőszak miatt*. Az említett példa a "becsmérléssel" elkövetett tsz. elleni izgatásra jellemző, annak ellenére, hogy az elkövető nem nevezte meg személy szerint a tsz-nek azt a tagját vagy azokat a tagjait, akikre a becsmérlő kijelentések vonatkoznak, hanem a tsz valamennyi tagjára értette.

– (megszégyenítés:) L. Lázár kulák volt béresét, aki a helybeli tsz. tagja leitatva, majd egy táblát akasztott a nyakába, amelyre azt írta, hogy *"minden tsz-tag ilyen részeg ..."*

– („tsz. tagja házanépének a tsz-hez tartozásuk miatti bántalmazás:) K. Józsefné kulákasszony L. István tsz-tag gyermekeit bántalmazta, azt hangoztatva, hogy az apjuk *"hazaáruló"*, mert belépett a tsz-be.⁹⁴

– A tsz. tagjának vagy más személynek a tsz. érdekében kifejtett munkájában való akadályozását⁹⁵ megvalósulnak látták abban az esetben is, amikor pl. A. József kulák, akinek földje a tsz-szel határos volt, az oda járó dolgozóknak *megtiltotta, hogy a földjén keresztül vezető földutat használják*.⁹⁶

⁹⁴ Ahogyan korábban látható volt, a bántalmazással megvalósított tsz. elleni izgatást jellegénél fogva *terrorista cselekményként* értékelték – azonban ilyen tényállásra vonatkozóan a BHÖ. nem tartalmazott rendelkezést.

⁹⁵ BHÖ. 31. pont d) alpontja.

⁹⁶ Nem anyagi jogi probléma, de büntetőeljárás szempontból egészen sajátosan alakult a termelőszövetkezetekkel kapcsolatos jogi procedúra: "Ha a tsz. elleni izgatást nem ellenséges osztályhelyzetű személyek követték el, ilyen esetekben a nyomozati és vizsgálati szerveknek különösen fontos feladata annak a megállapítása, hogy ki az, aki az elkövetőt felbujtotta, illetőleg az elkövető tagja-e valamilyen ellenséges szervezetnek vagy csoportnak. A demokrácia elleni szervezkedéseknek ugyanis nem egy esetben módszere az ellenséges agitáció és propaganda útján kifejtett aknamunka. Amennyiben a nem ellenséges osztályhelyzetű elkövetőn keresztül felderíthető volt ellenséges csoportosulás vagy szervezet, mérlegelhető, hogy annak egyes olyan tagjai, akik nem követték el súlyos bűncselekményeket, mentesüljenek a felelősségrevonás alól. A nevelő módszer alkalmazására módot ad a Bt. 56. §-a, mely kötelezőleg előírja, hogy a büntetés kiszabását mellőzni kell, ha az elkövető vagy a cselekmény a társadalomra nem veszélyes, vagy az elkövetett cselekmény jelentéktelen. [...] A nem ellenséges osztályhelyzetű elkövető (tsz. ellen izgató) cselekményével kapcsolatban azt is meg kell vizsgálni, hogy cselekményét milyen körülmények között követte el, milyenek személyi körülményei, környezete, munkához és munkatársaihoz való viszonya, hogyan teljesíti állampolgári köteleseégeit, valamint meg kell állapítani az ügyben tanúként szereplő személyekkel való viszonyának jellegét is. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a *mezőgazdaság szocialista átszervezése során államunk parasztpolitikájának változatlanul elvei: az önkéntesség és a fokozatosság*. A dolgozó parasztnak a tsz-szel szembeni idegenkedését kifejezésre juttató megnyilvánulásai ellen *helytelen módszer adminisztratív beavatkozásokkal harcolni a meggyőzés fegyvere helyett*. [...] A tsz. elleni izgatási ügyek felszámolása során fokozott követelmény a büntetőeljárás gyorsasága, az ellenségnek egy percnyi lélegzetvételt sem szabad engedni és *könyörtelenül alkalmazni kell velük szemben a törvények szigorát*. A gyorsaság és a keménység növeli a dolgozó parasztnak bizalmát a kormányunk politikája iránt, erősíti a munkás-paraszt szövetséget." *Barna*: i. m. 50. p.; A szervezkedés (izgatás) miatt elítéltek számát egyébként az alábbi táblázat tartalmazza 1954 és 1959 között:

Szankcionáltságát tekintve az alaphünetetésen túl a törvény azt is lehetővé tette, hogy a tsz. elleni (= a népi demokrácia elleni) izgatás elkövetőjével szemben a bíróság teljes vagy részleges vagyonek kobzást alkalmazhasson. Sőt, ezen kívül a bíróság ítélete alapján ki is lehetett utasítani az elítéltet abból a községből, ahol a cselekményét elkövette.

6. Kémkedés

Az állam külső biztonsága elleni bűncselekmények szabályozása körében a ideológiai büntetőpolitika abból indult ki, hogy a hazaárulás a kémkedés – mint az európai népi demokratikus országok elleni taktikai eszközök – az imperialisták fegyvertárában kitüntetett jelentőséggel szerepeltek. Az imperialisták ugyanis a *népi demokratikus országok ellen kifejtett bomlasztó tevékenységük keretében* a kémkedésnek nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ezért külön figyelmet szentelt a külső elhárítás a kémhálózataiknak de még a diplomáciai képviselteiknek is, amelyeket ugyancsak a *kémkedés fészkeivé* alakítottak át. Folyamatosan elemezték az *imperialisták és ügynökeik által a népi demokratikus rendszer ellen kifejtett kémkedési tevékenység módszereit, gyakorlatát és technikáját*, valamint imperialista kémközpontoknak az ügynökök toborzására irányuló módszereit, továbbá az külföldön az emigráns táborokban folyó tevékenységet.⁹⁷

A kémkedés fogalmával kapcsolatban felmerült az a probléma, hogy a BHÖ ezt nem tartalmazta olyan pontosan, mint a szovjet szocialista büntetőjog.⁹⁸ Ennek okát főképpen abban látták, hogy a hűtlenségre és így a kémkedésre vonatkozó büntető jogszabályok a *burzsoá rendszertől való*. A burzsoá államnak pedig alapvető érdeke a kémkedés fogalmát ködösen meghatározni mégpedig azért, hogy adott esetben *bizonyos magatartásokat önkényes értelmezés alapján kémkedésnek minősíthessen*. Pedig ez a praktikus szempont csak még használhatóbbá tehette a Horthy időszak született törvényt a Rákosi-érában is. A valódi kifogás már csak azért sem ez lehetett, mivel a hűtlenségről szóló 1930. évi III. törvényt – amelyet a BHÖ, a szövegébe felvett – *szocialista tartalommal töltötte meg a népi demokratikus igazságszolgáltatás*. Így már a kémkedés büntetési rendszerét megfelelően tudták alkalmazni a kémekkel és hazaárulókkal szemben.⁹⁹

A kémkedés fogalmának lényege az volt, hogy az elkövető államtitkot képező értesülések tekintetében cselekszik. Az államtitok fogalmát az 1951. évi 21. törvényerejű rendelet tartalmazta, amelyet a BHÖ a 107. pontjába vett fel:

"(1) Államtitok bármely olyan adat vagy tény (utasítás, intézkedés, eljárás stb.), továbbá bármely olyan irat vagy tárgy (okmány, terv, vázlat, rajz, modell, minta stb.),

1954	262	(372)	1957	628	(1145)
1955	232	(839)	1958	2844	(2807)
1956	119	(606)	1959	657	(608)

Lásd: Finszter Géza: Az állambiztonsági vizsgálati szervek szerepe az ellenforradalom elleni harcban, az állam- és közbiztonság helyreállításában. In: Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.) I–VI. BM Könyvkiadó, 1985. 39. p.

⁹⁷ Ennek intézményi háttéréről lásd a következő fejezetben.

⁹⁸ Az akkori szovjet BTK meglepően ideológia semleges tényállást fogalmazott meg: „A kémkedés államtitkot képező értesüléseknek külfatalmakkal, ellenforradalmi szervezetekkel, vagy magánszemélyekkel való közlése, közlés céljából való gyűjtése, vagy eltulajdonítása”. Idézi Barna: i. m. 61. p.

⁹⁹ Hasonló furcsaság tapasztalható az olyan intézkedés vonatkozásában is, mint amilyen a kitiltás, vagy az internálás, ahol szintén *szocialista tartalommal töltötte meg a népi demokratikus igazságszolgáltatás* a burzsoá jogszabályt. Lásd a következő fejezetben.

amelyet akár jogszabály, akár hivatalos rendelkezés államtitoknak nyilvánított, vagy amelyek illetéktelen személy tudomására jutása az állam biztonságát, politikai, illetőleg gazdasági érdekét sérti vagy veszélyezteti.

(2) Minden esetben államtitoknak minősül az olyan hivatalos irat vagy tárgy, amelynek titkos kezelését ügyviteli szabályzat, a hivatalevezető vagy az arra jogosított más hivatalos személy elrendelte".

Az idézett jogszabályt 1955. február 15-i hatállyal kiegészítette a 9/1955. sz. minisztertanácsi rendelet. Ez a jogszabály a titok fogalmi meghatározását nem érintette ugyan, csak újonnan csoportosította az államtitoknak minősülő adatokat: 1. Az ország védelmére és biztonságára vonatkozó adatok. 2. Gazdasági jellegű adatok. 3. Egyéb jellegű adatok. A jogszabályban meghatározott titokfogalom *rendkívül tágan értelmezhetővé tette az államtitok fogalmát*. Tulajdonképpen lehetőséget ad arra, hogy önmagukban államtitkot nem képező adatokat, tényeket, iratokat vagy tárgyakat is államtitoknak tekintsenek a büntetőjogi eljárás során. A kémperek zöme éppen ezért a bizonytalan jogfogalom miatt vált perré illetve az ártatlannak tűnő információ is államtitokká.¹⁰⁰

Az köztudott volt például, hogy a nyugati hírszerzőszervek megbízottai valamennyi külföldre került (szökött) magyar állampolgárt kihallgattak (ahogyan ez fordítva is történt) olyan magyarországi adatokra, amelyek bármely magyar állampolgár előtt – mint könnyen megtudhatók – ismeretesek voltak és önmagukban nem is képeztek semmiféle titkot. Ilyenek voltak például az árucikkek árainak változásai és az életszínvonalra vonatkozó egyéb adatok. Közismertek voltak a középületek, vasutak, hidak, a legtöbb katonai egység, laktanyák, lőterek, repülőterek elhelyezései is. Mégis, a büntetőjogi gyakorlat úgy foglalt állást, hogy ezek közlése a külföldi hatalom, vagy megbízottja számára kémkedést jelent és mivel a kiszolgáltatót adatok *éppen az ismertetett fogalom meghatározás alapján titokként minősülnek*, ezért az ilyen jellegű informálás büntetendő.

¹⁰⁰ Valószínűleg a Szovjetunió kétszintű szabályozása lehetett a magyar jogalkotás számára is a minta:

„I. *Az államtitok védelme*. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendelete az államtitok *kifecsegésével* és államtitkot tartalmazó okmányok elvesztésével kapcsolatos felelősségről

1. Az államtitkot képező értesülések *kifecsegését* olyan személyek által, akikre ezeket az értesüléseket rábízták vagy akik ezeket *az értesüléseket szolgálati helyzetükből kifolyólag megszerezhették*, amennyiben ezek a cselekmények nem minősíthetők hazaárulásnak vagy kémkedésnek – nyolc évtől tizenkét évig terjedő javító-munkatáborba terjedő javító-nevelő munkával büntetik.

2. Az államtitkot lépező értesülések *magánszemélyek* által történő *kifecsegését*, amennyiben ezek a cselekmények nem minősíthetők hazaárulásnak vagy kémkedésnek – öt évtől tíz évig terjedő javító-munkatáborba terjedő javító-nevelő munkával büntetik.

Moszkva, Kreml, 1947. június 9.

II. A Szovjetunió Minisztertanácsa az államtitkot képező értesülések jegyzékének összeállításáról, amelyek *kifecsegését* a törvény bünteti

A Szovjetunió Minisztertanácsa elrendelte: össze kell állítani az államtitkot képező értesülések alább következő jegyzékét.

Katonai jellegű értesülések

Gazdasági jellegű értesülések

Nem katonai jellegű felfedezésekről, találmányokról és tökéletesítéséről szóló értesülések

Másfajta értesülések.

1947. június 8.”

Abroszín, A. (szerk.): Szovjet zseb-enciklopédia. (Szpravocsnik agitatora). Új Magyar Könyvkiadó, Bp., 1949. 230–232., 232–234. p.

7. Hütlenség

A *hütlenség* fogalmi körébe tartozó bűncselekményeket eredetileg a büntető törvénykönyv (1878. évi V. törvény) harmadik fejezete dolgozta fel, majd ennek helyébe lépett a – kémkedés kapcsán is említett – 1930. évi III. tc. A BHÖ. a 35–47. pontig terjedő részében vette fel a hütlenséget megvalósító magatartások fogalmára és megbüntetésére vonatkozó törvényi rendelkezéseket. A BHÖ. 35. pontja a hazaárulásnak tekintendő cselekmény meghatározását tartalmazta. A cselekmény lényege az volt, hogy elkövetője *külhatalom kormányát, vagy külföldi szervezetet a magyar állam ellen ellenséges cselekményekre igyekszik bírni*. A BHÖ. 36. pontja ugyancsak olyan hazaárulási magatartás fogalmát tartalmazta meg, amelynek elkövetője *háború idején igyekszik az ellenségnek kedvezni*. A BHÖ. 37. pontja és 38. pontja tartalmazta a tulajdonképpeni kémkedési magatartások *alapfogalmainak* meghatározását és a súlyosabb minősített érdemlő eseteket. A BHÖ. 39. pontja a kémkedéshez való *segítségnyújtás* esetét nyilvánította ugyanolyan súlyú bűncselekménynek, mint magának a kémkedésnek a tettesi minőségben való elkövetését. A BHÖ. 40. pontja a kémkedésre való *ajánlkozás* vagy a kémiszolgálat elvállalásával megvalósított *hütlenség* fogalmát határozta meg, mint olyan magatartást, amely a befejezett kémkedésnek lényegében csak előkészülete, de olyan veszélyes előkészület, amelyet befejezett büntettként kell büntetni. A BHÖ. 41. pontja olyan büntetendő magatartás fogalmát tartalmazta, amely fogalmilag nem is képezett kémkedést. E rendelkezés célja ugyanis a katonai objektumok titkosságának megőrzése volt. A BHÖ. 42. pontja a *gondatlanságból* elkövethető hütlenség fogalmát tartalmazza. A BHÖ. 43. pontja annak a cselekménynek a büntetését írta elő, mely lényegében *titok-sértés*. A BHÖ. 44. pontja a *hamisított adatokkal* elkövethető kémkedés fogalmát tartalmazta. A BHÖ. 45. pontja a feljelentés elmulasztása miatti büntetőjogi felelősségről rendelkezett. A BHÖ. 46. pontja az egyes hütlenségi bűncselekmények elkövetőjével szemben alkalmazható *mellékbüntetéseket* tartalmazta (mint amilyenek kiutasítás, vagy onelkobzás, elkobzás). A BHÖ. 47. pontja tartalmazta azoknak a feltételeknek a felsorolását, amelyeknek fennforgása esetén egyes hütlenségi magatartások *nem büntethetők*.

A BHÖ. 37. pontja tartalmazta azoknak a magatartásoknak a törvényben meghatározott tényállásait, amelyeket a hütlenség *alapeseteinek* nevezünk. A törvény szövege szerint: "(1) A hütlenség büntetést követi el és hat hónaptól öt évig terjedő börtönnel büntetendő: a) aki katonai titkot, vagy a magyar állam egyéb fontos érdekeit, így különösen nemzetközi vagy gazdasági helyzetét érintő más titkot kikémlel vagy jogosulatlanul megszerez; b) aki közhivatali állásánál, hivatalos megbízásánál vagy a hatósággal szemben fennálló szolgálati vagy szerződéses viszonyánál fogva birtokába vagy tudomására jutott ily titkot nyilvánosságra hoz vagy illetéktelen személlyel közöl, avagy illetéktelen személynek más módon hozzáférhetővé tesz; c) aki nem az a) vagy b) alpontban meghatározott módon birtokába vagy tudomására jutott ily titkot nyilvánosságra hoz vagy illetéktelen személlyel közöl, avagy illetéktelen személynek más módon hozzáférhetővé tesz, ha a cselekmény az állam érdekét veszélyezteti; d) aki az a)–c) alpontokban meghatározott cselekmények valamelyikét megkísérli; e) aki az a)–c) alpontokban meghatározott cselekmények valamennyikének elkövetésére mással szövetkezik, mást rábírní törekszik vagy a 15. pontban meghatározott módon (gyülekezeten, nyilvánosan szóval vagy írat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által) eredménytelenül felhív; f) aki az a)–c) alpontokban meghatározott cselekmények valamelyikének elkövetése céljából berendezést létesít vagy tart fenn."

Végül is a következő magatartások büntetését írta elő a BHÖ:

a) katonai titok vagy egyéb államtitok kikémlelése vagy jogosulatlan megszerzése;

b) közhivatali állás felhasználásával megtudott titok nyilvánosságra hozása, illetéktelenül közlése vagy hozzáférhetővé tétele;

c) egyéb módon megszerzett titok nyilvánosságra hozása, illetéktelen személlyel közlése, hozzáférhetővé tétele;

d) a felsorolt cselekmények kísérlete;

e) a felsorolt cselekmények előkészülete;

f) az elkövetés eszközének létesítése vagy fenntartása.

– J. Géza például illegálisan Magyarországra jött Ausztriából. Felvette a kapcsolatot B. Jenő és G. László budapesti lakosokkal. Közölte velük, hogy salzburgi kémügynökség tagja. Az említett személyeket, akik 1947-ben részt vettek egy általa irányított ellenforradalmi szervezkedésben is, megbízta azzal, hogy részére *általános vonatkozású ipari és politikai jellegű adatokat szerezzenek*. B. J. és G. L. a feladatot vállalták, majd folyamatosan szereztek és gyűjtöttek adatokat J. G. számára. Cselekményük a bíróság indoklása szerint megvalósította a BHÖ. 37. pont, a) alpontjába ütköző és a BHÖ. 38. pont (1) bekezdés első rendelkezése szerint minősülő hűtlenség büntettét, mert *a magyar állam gazdasági helyzetét érintő, valamint politikai jellegű adatokat kémleltek ki abból a célból, hogy a megszerzett adatok az idegen állam megbízottjának tudomására jussanak*.

– F. János volt követségi gépkocsivezetőt egy nyugati diplomata kémkedésre beosztotta és azzal a feladattal bízta meg, hogy *katonai egységekre vonatkozó adatokat szerezzen meg*. F. János és szerelmi kapcsolata, M. Júlia saját megfigyelései alapján különböző honvédelmi egységek fegyvernemére, elhelyezésére, létszámviszonyaira vonatkozó adatokat szereztek és továbbították a diplomata részére. F. János cselekménye a BHÖ. 37. pont (1) bekezdés a) alpontjába ütköző és a BHÖ. 38. pont (1) bekezdése, második rendelkezése szerint minősülő hűtlenség büntette, mivel *katonai titkot kémlelt ki, illetőleg szerzett meg jogosulatlanul társával együtt abból a célból, hogy a titkot idegen állam megbízottjának tudomására juttassa és a cselekménye az állam érdekét súlyosan sértette*.

– I. Géza az amerikai hírszerzés ügynöke Budapesten felvette a kapcsolatot régi barátjával, G. Ödönnel, aki tényleges katonai szolgálatot teljesített őrmesteri rendfokozatban. G. Ödönnel és B. Sándor honvéd törm.-rel – aki, mint G. Ö. barátja volt jelen – közölte, hogy az amerikai hírszerző szervek megbízásából tartózkodik Magyarországon. Megmutatta "Baráth Péter" névre kiállított hamis magyar igazolványait és pisztolyát. Közölte, hogy a határon géppisztollyal szokott átjárni. I. Géza, G. Ödön és B. Sándor honvéd tiszthelyettesektől *katonai alakulatok fegyverzetére, felszerelésére, elhelyezésére és létszámára vonatkozó kémadatokat szerzett*, majd G. Ödönt további kémtevékenységre szólította fel. G. Ödön, akinek *apja horthysta politikai detektív volt* a feladatra *elleneséges beállítottságánál fogva vállalkozott* és a vállalt feladatot végrehajtotta. G. Ödön és B. Sándor cselekménye megvalósította a *legsúlyosabb kémkedés* törvényi tényállásának valamennyi elemét, azzal a kiegészítéssel, hogy a cselekményük nemcsak a BHÖ. 37. pont a), hanem a b) alpontba is ütközik, mivel *közhivatalnoki állásuk* felhasználásával, illetőleg hivatalos minőségüknél fogva tudomásukra jutott titkok kiszolgáltatásával követték el a kémkedést. Ezek szerint a cselekmény a BHÖ. 37. pont (1) bekezdésének a) és b) alpontjába ütköző és a 38. pont (1) bekezdésének harmadik rendelkezése szerint minősülő hűtlenség büntette.

– S. Istvánt a salzburgi amerikai hírszerző szervek szervezték be Magyarország elleni kémkedésre. Vállalkozott arra, hogy pénzjutalom ellenében a kémfeladatokat végrehajtja. Közölték vele, hogy Magyarországra kerül bevetésre. Ezek után "Kovács" fedőnevű előtt feladatai elvégzésére kioktatta. A térképen megmutatta neki, hogy hol lépje át a határt. Megbízói közölték S. Istvánnal, hogy indulnia kell. Utasították, hogy indulása előtt értékesebb tárgyait és okmányait vigye be a hírszerzés irodájába, ahol visszatéréséig megőrzik. Az eligazítás során nyilatkozatot írtak vele alá. A nyilatkozatban kötelezte magát, hogy az USA megbízásából Magyarországra jön és elvégzi a kapott feladatokat. *Egy éven át illegális munkát végez számukra.* A hírszerzés kötelezte magát arra, hogy a munka sikeres elvégzése esetén megadja az ígért összeget és biztosítja a kivándorlást. Ellátták két üveg vegyszerrel, titkosírás előhívására alkalmas anyagokkal. Megbeszélték, hogy levélben jelszót és részletes további eligazítást küldenek számára, majd futás is felkeresi. Kioktatták arra, hogy a határ átlépése után nyomban jelentkezzék a határőrségnél, állítsa azt magáról, hogy "szerencsétlen munkásember", akinek eddig nem volt lehetősége, hogy becsületes életet éljen. S. István kémtevékenységét befejezni nem tudta, mert legendáját az állambiztonsági szervek nem hitték el és mint az amerikai imperialisták kémjét leleplezték. S. István cselekménye *kémkedés kísérletét* képezi, mert – bár rajta kívül álló okból – *a bűncselekményt teljesen befejezni nem tudta.* A törvény értelmében azonban – figyelembe véve a kapott és vállalt feladatok jellegét – *ugyanúgy büntetendő, mintha a kémtevékenységet befejezte volna.* Ez esetben a cselekménye a BHÖ. 38. pont (1) bekezdésének ama rendelkezése szerint minősül, ami megfelel az elkövető által tervezett kémtevékenység jellegének, tehát a kikémlelni szándékozott titok minőségének és jelentőségének.

– M. Imre, mint az USA hírszerzésének ügynöke, futárszolgálatra illegálisan Magyarországra jött. K. István nevű rokonánál szállt meg, akivel 1950-ben történt külföldre szökése óta levelezési kapcsolatot tartott fenn, melynek során jelezte, hogy Magyarországra fog érkezni. Rokona szállást adott részére, egyidejűleg arra is *vállalkozott, hogy megbízásból politikai és gazdasági vonatkozású híreket gyűjt.* K. István két bűncselekményt követett el: a kémkedéshez való segítségnyújtást azáltal, hogy M. ügynöknek, tudva illegális tartózkodásáról és érkezésének céljáról *szállást adott, ugyanakkor elkövette a kémkedésre vállalkozás büntettét is.*"

Önálló tényállásban foglalkozott a BHÖ. 44. (1) pontja a *dezinformatív kémkedés* esetével. Eszerint a *hűtlenség* büntettét követte el és öt évtől tíz évig terjedhető börtönnel volt büntetendő, aki *oly hamis vagy hamisított iratot, rajzot vagy egyéb valótlan adatot*, amely valósága esetén a 37. pontban megjelölt titok volna, idegen állam hatóságával, külföldi szervezettel, megbízottjakkal vagy érdekükben működő személlyel közöl, ha a *közlés alkalmas arra, hogy az állam katonai vagy egyéb fontos érdekét veszélyeztesse.*" Első látásra meghökkentő, hogy miért volt hűtlenség az olyan cselekmény, amelynek elkövetése során csupán valótlan, dezinformációs adatokról adott tájékoztatást. Egyes értékelések szerint ilyen helyzetekben az elkövetési eszköz alkalmatlanságának az esete valósult meg, mások szerint pedig egyenesen hasznosnak tűnhettek volna az ilyen magatartást, hiszen alkalmas lehetett az ellenséges szervezet megtévesztésére. A büntetendőségi küszöb viszont ismét alacsonyabbra került abból a megfontolásból, hogy a *valótlan adatokkal elkövetett kémkedés is társadalomra veszélyes.* Mégpedig egyszerűen azzal, hogy az elkövető ellenséges szervezettel kapcsolatba lép. Sőt, a veszély még fokozódik is azáltal, hogy az elkövető *vállalkozik* az ellenséges cselekmény elkövetésére. Igaz, hogy csökkenti a veszélyességet, ha a valódi adatok helyett kitalált, vagy ha-

misített adatokat közöltek, viszont a *valótlan adatokat felhasználhatták ellenséges propaganda céljára.*

– H. János kulák levelet kapott Nyugatról, amelyben M. József, 1949-ben külföldre szökött kulák kémkedésre szólította fel. A levélben arra kérte, hogy *katonai gépkocsik rendszámait, katonai egységek átvonulását jelentse* folyamatosan és erre a tevékenységre másokat is szervezzen be. Anyagi juttatásként azt ígérte, hogy értékes csomagokat küld részükre. H. János ennek a kémfeladatnak az elvégzésére rokonsága köréből *többeket beszervezett.* Kezdetben ténylegesen gyűjtötték a katonai gépkocsik rendszámára, úgyszintén az átvonult magyar és szovjet katonai egységek fegyvernemére, létszámára vonatkozó adatokat, amelyeket H. János összegyűjtött és levélben kiküldött. Később a *rezidentúra tagjai valótlan adatokat közöltek* H. Jánossal, mivel az időben már *nem jártak azon a környéken katonai gépkocsik és katonai egységek.* H. János nem tudott arról, hogy az adatok valótlanok és valódi adatokként továbbította azokat külföldi megbízója számára. A beszervezett személyek között volt olyan is, aki kémszolgálatát alatt mindvégig valótlan adatokat közölt H. Jánossal, mely cselekmény a BHÖ. 44. pontjába foglalt *dezinformatív hűtlenség* büntetést valósítja meg.

8. A „békevédelem”

Különös viszonyban állt a hidegháborús ideológiai propagandával a Magyarországon „Békevédelmi törvény”-ként elfogadott jogszabály. A Béke Hívei II. Világkongresszusa – amely Varsóban Béke-világtanácsá alakította át a békemozgalmat – felhívást tett közzé, amelyben a világ-béke követelése mellett szó esett (nyugat-ellenes élel – a francia kormány 1949-ben ki is tiltotta a békekongresszust Párizsból) a külföldi támaszpontok felszámolásáról, a gyarmatosítás eltörléséről is, valamint a háborús konfliktusok elhárításáról. Ennek a határozatnak alapján 1950. december 8-án az Országgyűlés törvénybe iktatta a béke védelméről szóló törvényt. A törvény bevezető része szerint: „A Magyar Népköztársaság Országgyűlése annak tudatában, hogy a háború az emberiség mérhetetlen szenvedéseinek forrása, elismerve, hogy a megnövekedett háborús veszély elhárítása világnézeti meggyőződésre való tekintet nélkül az egész emberiség közös érdeke és hogy a béke biztosításához szükséges a világ békeszerető népeinek közös összefogása: megfontolta a Béke Hívei II. Világkongresszusának felhívását és magáévá tette azt a megállapítást, hogy *a háborús propaganda súlyosan veszélyezteti a nemzetek békés együttműködését.* Ezért a Magyar Népköztársaság Országgyűlése elhatározta, hogy a béke védelmében *a törvény szigorával sújt le a háborús propaganda terjesztőire és mindazokra, akik a népek békéjét veszélyeztetik.*” Tulajdonképpen az egyik típusa a propagandának kívánta így felvenni a harcot a másik típusú propagandával és hogy ne csupán a propaganda eszközeivel folyjon a harc, ehhez szükség lett egy törvényre is.

A békevédelmi törvény kinyilvánított célja az volt, hogy a *büntetőjog eszközeivel akadályozza meg a háborús propaganda kifejtését.* Így a BHÖ. 80. pontja szerint:

“(1) A népek békéje ellen irányuló büntettet követ el, aki *szóban, írásban, sajtó, rádió, film útján vagy bármily más módon háborúra uszít, egyébként háborús propagandát fejt ki, vagy a háborús propagandát előmozdítja.*

(2) E büntett elkövetőjét hat hónaptól tizenöt évig terjedhető börtönnel és vagyonelkobzással kell büntetni.”

– G. Elemér például *volt fasiszta író röpcédulát készített*, amelyben a háború "közeli kitörését" híresztelte és *felszólította a lakosságot, hogy vásárolja fel az élelmiszerkészleteket*. A röpcédulák terjesztésében részt vett M. Viktor, volt horthysta ezredes is. (Utóbbi a háborús propaganda előmozdításában bűnös.)"

Volt ezzel kapcsolatban egy sajátossága az egyébként maximális mintakövetésre törekvő magyar ideológiai politizálásnak; az ugyanis, hogy az olyan propagandát, amely alkalmas lett volna arra, hogy gyengítse az államot, avagy az ilyen hatás elérésére képes irodalom birtoklását önmagában véve mégsem tette büntetendővé – eltérve ezzel a szovjet büntetőtörvénykönyv 58. szakaszától. Pedig igazán nem kellett volna nagy erőfeszítés ahhoz, hogy *a háborús propaganda* fogalmi körébe pönalizálja ezek is a büntetőjog.

Bármennyire is a proletárdiktatúra ideológiai értékeinek prioritásait voltak hivatva szolgálni a fenti büntetőjogi rendelkezések, mégsem mondható, hogy *kizárólag* ideológiai funkciót töltöttek volna be. Másodlagosan ugyanis mégis kialakítottak egy viszonylagos stabilitást, egy sajátos politikai/jogi regulációt az társadalmi viszonyok normatív rendezésében, amely nem volt ugyan hosszabb távon áttekinthető, nem volt mentes sem a terrorisztikus fenyegetőzésektől, sem pedig a megalapozatlan illetve aránytalanul súlyos szankcionáltságtól, de mégis többet jelentett, mint egy eseti döntésen alapuló, *anormálisan* működő uralom. Igaz, könnyen hajlik az olvasó arra, hogy a Visinszkij által támasztott alábbi feltételek láttán még ezt a quasi-normativitást is – egyetértve a szerzővel – egészében *életképtelennek és haszon nélkülinek* minősítse. A Szovjetunió legfőbb ügyészének merész megfogalmazása értelmében ugyanis „a szocialista társadalomban *csak az a jogszabály életképes és hasznos* társadalmilag, amely az *élet követelményeinek figyelembevételével készül* és mindazt visszatükrözi, ami a *nép számára előnyös és hasznos*, ami *megfelel osztálytörekvéseinek, eszméinek*, ami *kifejezi akaratának irányvonalát*.”¹⁰¹

III.

Az ideológia intézményes védelme –ÁVH

Amikor az Arszanov-vezette szerzői kollektíva a szovjet politikai rendőrség államelméleti sajátosságait vizsgálta, megállapításait olvasva könnyen olyan benyomás alakulhat ki, mintha az ötvenes években nem is létezett volna náluk belső államrendőrség. Abban látják ugyanis az államvédelmi szervek jellegzetességét – szemben a burzsoá állam államvédelmi szerveivel –, hogy tevékenységében a lakosság széles rétegeire támaszkodhat és támaszkodik; értékes segítséget kap tőlük az országunkban a *külföldi kém szervezetek által beküldött kémek, diverzánsok, kártevők kinyomozásában és felkutatásában*. Az államvédelmi szervek egyik legfontosabb feladata az *államtitok védelme a kémekkel* és azokkal szemben, akik ezeket akarva vagy akaratlanul segítik. E feladat teljesítésében különösen fontos és értékes az állampolgárok segítsége. Ezért van mindazzal kapcsolatban, ami az államtitkot fenyegeti, olyan kiemelkedő jelentősége az éberségnek és figyelemnek. *Az államvédelmi szerveknek hatalmas érdemük van a külföldi felderítő szervek által az ország területén létesített terrorista-diverziós szervezetek és kém szervezetek felderítésében*. Ezért a kommunista párt és a kormány rendkívül fontos-

¹⁰¹ Visinszkij, A. J.: Az állam- és jogelmélet egyes kérdéseiről. In: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. 1950. 93. p.

nak és szükségesnek tartja az *államvédelmi szervek állandó erősítését* és munkájuk tökéletesítését. Erősíteni és tökéletesíteni tehát az állami gépezetet és ez mindenekelőtt az államapparátus dolgozó káderei erkölcsi, politikai és gyakorlati képességeinek emelését, képességeik, eszmei színvonaluk, fegyelmezettségük, operatív tevékenységük kezdeményezésük fokozását a munkában, de mindenekelőtt a kommunizmus ügye, Lenin–Sztálin ügye iránti hűségük fokozását jelenti.¹⁰²

Sztálin nyomás viszont világossá válhat, hová is tűnik el a Szovjetunióból a belső titkosrendőrség. Ő ugyanis azt tanította, hogy a szovjet állam fejlődésének második szakaszában – tehát az ötvenes évekre – „elhalt a katonai elnyomás funkciója az országon belül, mert a kizsákmányolás meg van semmisítve, nincsenek többé kizsákmányolók és nincs kit elnyomni”¹⁰³ Ehelyett a funkció helyett viszont megjelent az államnak az a funkciója, amely – ahogyan Visinszkij folytatja Sztálin gondolatát – a szocialista tulajdont a *tolvajoktól és a népvagyon harácsolóitól* megvédi. Teljes egészében megmaradt az ország *katonai védelmének* funkciója is. Ez azt jelenti, hogy *megmaradt a Szovjet Hadsereg, a Szovjet Hajóhad, valamint a büntetőszervek és a felderítő szolgálat, amelyek szükségesek a „külföldi kém szervezetek által országunkba küldött kémek, gyilkosok, kártevők kinyomozására és megbüntetésére.”* Sztálin tehát a szocialista államról szóló tanításában tehát ezért hangsúlyozza, hogy *hadseregünk, büntetőszerveink és felderítő szolgálatunk éle már nem befelé, hanem a külső ellenség felé fordult.* A kémkedés elleni harc, része annak az általános és széleskörű feladatnak, amely abban áll, hogy *meg kell hiúsítani a világunalmi terveket*, azokat a terveket, amelyek arra irányulnak, aláássák – sőt, ha lehetséges – meg is semmisítsék a szovjet szocialista államot, amely *legyőzhetetlen akadály az imperialista államok agresszív, terjeszkedési terveinek megvalósítása útján.*¹⁰⁴

Hannah Arendt viszont kevésbé derűlátó a proletárdiktatúra titkosrendőrsége belső funkcióinak megszüntetésével kapcsolatban. Olyannyira szkeptikus, hogy össze is hasonlítja a Szovjetunió és a népi demokratikus országok titkosrendőrségei néhány vonását. 1. Közös vonásuk, hogy a csatlós országok¹⁰⁵ rendőrsége is „*káderlapokat*” vezetett az ország valamennyi polgáráról és ezeken feltehetőleg nemcsak kompromittáló adatok szerepeltek, hanem a totalitárius terror szempontjából sokkal értékesebb információk az egyesületekről, barátokról, családtagokról és ismerősökről. 2. A rendőrség volt az egyetlen intézmény, ahol *az orosz tanácsadók nem maradtak háttérben*, hanem nyíltan felügyelték a honi személyzetet, sőt még a koncepciós perek lefolyását is irányították. Hasonló történt a csatlós országok hadseregeivel is, amelyeket a magyar felkelés után orosz tisztek parancsnoksága alá helyeztek. 3. Van még egy, szinte alig feltűnő, de nem érdektelen különbség az orosz rendszer és a csatlós államok rendszere között, ami arra vonatkozik, hogy miként választották ki a rendőrség egyszerű tagjait. Az oroszoknak itt is a totalitárius uralom korai időszakaiban szerzett tapasztalatokhoz kellett viszonyulniuk, és *bűnözőkre, valamint a lakosság egyéb módon kompromittált elemeire támaszkodniuk.* Ez éles ellentétben állt azzal a rendszerrel, amelyet az oroszok immár

¹⁰² Arzsanov, i. m. 277., 278. p.

¹⁰³ Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra, Bp., 1950. 713. p.

¹⁰⁴ Visinszkij, A.J.: Sztálin tanítása a szocialista államról. In: Sztálin és a szovjet tudomány. Ioszf Visszarionovics Sztálin hetvenedik születésnapjára. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája. Szikra, Bp., 1950. 133., 139., 713. p.

¹⁰⁵ A „csatlós” szót igen találó metaforának tartja Arendt a totális imperializmus orosz változatára, hiszen a szatelliták a központi hatalom hatókörében keringenek és csak annak vonzereje tartja őket életben. Hannah Arendt: A totalitárius mozgalom. I. Totalitárius propaganda. in: A totalitarizmus gyökerei. i. m. 631. p.

több mint huszonöt éve alkalmaztak: azzal, hogy a rendőrség új tagjai a párt közkatonáiból, sőt általában a lakosságból kerültek ki. A lényeg az, hogy az NKVD tagjait majdnem ugyanúgy sorozták be rendőrségi szolgálatra, ahogy valamennyi polgárt katonai szolgálatra hívtak be. A csatlós országokban a rendőrség még mindig a szó eredeti értelmében vett „elit” testület, s tagjait olyan jellegzetességek alapján választják ki, amelyek *nemcsak a közönséges állampolgártól, hanem a közönséges párttagoktól is megkülönbözteti őket.*¹⁰⁶ Mit lehet tudni erről a mindig háttérben maradó politikai rendőrségről, mint *szervezeti rendszerről*, amelyet kifejezetten a proletárdiktatúra, annak pártja, állama és ideológiája védelmére hoztak létre minden kelet-európai országban és amely Államvédelmi Hatóság néven a magyar politikai rendszer meghatározó elemévé vált.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Arendt, i.m. 635. p.

¹⁰⁷ Az Államvédelmi Hatósággal kapcsolatos néhány fontosabb (részben nyilvános, részben a Belügyminisztérium Központi Irattárában megtalálható) jogszabály illetve dokumentum a tárgyalt időszakból:

- BM V-150342. Az ÁVÓ munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. júl. 6.
- BM 288009/1948. sz. r. a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságáról (MK. 1948. 202.)
- BM V-150342. A BM ÁVH új szervezeti formája, 1948. október 20.
- BM V-150342. Tájékoztató összefoglaló Kádár János belügyminiszternek a rendőrség átszervezéséről tartott előadásáról, 1949.; Javaslat az ÁVH továbbfejlesztésére, 1949. augusztus 20.; Az ÁVH vidéki osztályai és illetékességi területük leírása. Javaslat az ÁVH továbbfejlesztésére.
- 1949. december 28. MT. hat. az önálló ÁVH-ról.
- MOL 276.f. 96/11.ö.e. A titkárság határozata a rendőrségi politikai osztályok munkájáról. 1950. november 7.
- BM KI 070/1950- ÁVH. I. Biz. Az ÁVH megyei osztályainak átszervezéséről. (parancs, „BM Ir.”)
- A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4353/1949 Minisztertanács. sz. rendelete az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában. (Magyar Közlöny, 1949. évf. 268. sz.)
- Az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i ülésének jegyzőkönyve BM, ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 150–152. oldal.
- 9610/1951 BM sz. rendelet (Rendőrségi Közlöny 1951. évf. 79. p.)
- ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 103–119. p.
- 274000/1949 BM sz. rendelet az Államvédelmi Hatóság vidéki székhelyeiről (Rendőrségi Közlöny, 1949. évf. 13. sz.)
- BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára, Állambiztonsági szervek létszámtörténete (1/5/1952, 1/17, 1/18/1953)
- A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4353/1949 MT. sz. rendelete az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában. (Magyar Közlöny 1949. 268. sz.)
- ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 34–35. p., Államvédelmi Hatóság V/5. Osztály által készített kimutatás az ÁVH létszámváltozásairól 1946–1952 években. Feljegyzés Sz.Gy. örgy. bts. részére az ÁVH létszámáról. (BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 1/5, 1/1 dosszié.) BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 16-1515/1970 sz. anyag.
- BM Kollégium 1953. okt. 20-i határozata a személyzeti szervek munkájáról. (BM Titkárság Kollégiumi anyagok gyűjteménye)
- Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 04/1951, 030/1952, 052/1952 sz. parancsai (ÁB. Op. Nyvt. parancsgyűjteménye)
- Feljegyzés Sz. Gy. örgy. bts. részére az ÁVH oktatási helyzetéről. (BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 1/5, 1/1 dosszié) BM Kollégium 1953. aug. 2-i határozata az ÁVH-nál a kiképzési és továbbképzési állapotokról, 1953. nov. 10-i határozat a továbbképzésről és a Dzerzsinszkij tiszti iskola 1952/53. évi tanfolyamának munkájáról. (BM Titkárság Kollégiumi anyagok gyűjteménye)
- Előterjesztési az MDP Politikai Bizottságához (Párttörténeti Intézet P.B/F 1863, BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 10-2407/1953 1/15 dosszié. Előterjesztés a Minisztertanácshoz (BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 10-2382/1953 1/12. dosszié, 10-2383/1953 1/13 dosszié; jelentés Nagy Imrénék a Minisztertanács elnökének 10-2384/1953 1/14 dosszié)
- 1953. július 17. MT. hat. az ÁVH és a MB összevonásáról, 1949. december 28-i MT. hat. hatályon kívül helyezéséről.
- 1953. július 24. NET tvr. a Legfőbb Ügyészségről, az ügyészségi nyomozó apparátusról;
- BM DO 508. sz. d. A MN Bm. 1. sz. utasítása, 1953. július 25.

1. Hatáskörök

Szervezeti felépítését tekintve 1949 végén a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága a belügyminiszter közvetlen alárendeltségében, központi és területi szervekre tagozódva látta el feladatát. A központi operatív szervek 7 ügyosztályból és 36 alosztályból, a vidékiek pedig 8 osztályból, 33 kirendeltségből és 116 járási előadói beosztásból álltak. (A vidéki osztályok székhelye és területi illetékessége megegyezett a vidéki kerületi rendőr-főkapitányságokéval, így a bűnüldöző szervek közötti politikai és szakmai együttműködés mellérendeltségi alapon történt.) Az államvédelmi karhatalmi, illetve őrségi feladatok ellátásának irányítása a budapesti székhellyel működő parancsnokság hatáskörébe tartozott; Budapesten 1–1 zászlóalja, míg a vidéki államvédelmi osztályok székhelyén 1–1 százada működött. A Pártórség Parancsnokság 2 századba szervezve ellátta a párt és a kormány vezetőinek védelmét, valamint az objektumok őrzését. A határ-, folyam- és légirendészeti teendőket központi irányítás mellett 21 határrendészeti, 7–7 rév- és légirendészeti kapitányság végezte.

A Minisztertanács rendelete alapján az Államvédelmi Hatóság 1950. január 1-i hatállyal kivált a Belügyminisztériumból és közvetlenül a Minisztertanács alárendeltségébe került. A döntést az *élesedő nemzetközi helyzettel, a belső ellenség aknamunkájával, az operatív helyzet alakulásával* indokolták. Jelentősnek ítélték a szétforgácsolt szervezet működésének nehézségeit, a folyamatos koordinációs szükségletből adódó problémákat, a vezetés bonyolultságát, a káder- és kiképzési vonalon a bürokratizmust, az anyagi, technikai ellátás nem kielégítő állapotát.

A Minisztertanács az Államvédelmi Hatóság főfelügyeletével a belügyminisztert bízta meg. Az *államhatár védelme és a katonai kémelhárítási feladatok* a Honvédelmi Minisztériumtól az Államvédelmi Hatósághoz kerültek. Így létrejött az egységes szervezet, a központi irányítás, az önállóság. A Minisztertanács rendelete kimondta, hogy: *"Az Államvédelmi Hatóság felderíti a dolgozó nép ellenségeit, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét"*.¹⁰⁸

Az átszervezés eredményes végrehajtása érdekében pártvonalon is intézkedések történtek: az *ÁVH politikai osztályának a Pártközpont*hoz való kapcsolódására, az *ÁVH vidéki szervei* és a megfelelő *vidéki pártszervek* együttműködésének módjaira, valamint a felső vezetésben a *Pártkollégium* és az *Országos Pártszervezet* létrehozására. A Honvédelmi Minisztériummal való szorosabb kapcsolatok érdekében a *katonai elhárítás és a katonai hírszerzés* kérdéseiben kidolgozásra kerültek az együttműködés alapelvei.

A Honvédelmi Minisztériumban megszűnt a Katonapolitikai Főcsoportfőnökség és a Honvéd Határőrség Parancsnoksága és zászlóaljai. Ezzel egyidejűleg az Államvédelmi Hatóságnál főosztály szinten létrejött a *Katonai elhárító apparátus*. A határvéde-

– A belügyminiszter, a legfőbb ügyész, a honvédelmi miniszter, az igazságügy-miniszter, a pénzügyminiszter és a bel- és külkereskedelmi miniszter 10-0121/1953. BM sz. közös utasítása a közkegyelemről szóló tvr. végrehajtása tárgyában, 1953. július 26.

– ORK 00451/-1/1953 BM IV. TÜK a közkegyelemről szóló tvr. végrehajtása tárgyában.

– 005/1953.09/01. Bm. sz. utasítás a közkegyelemről szóló tvr. végrehajtása tárgyában

– BM V- 00451/30/1953. Jelentés, 1953. október 24. A hortobágyi zárt táborok megszüntetéséről.

– MOL 276.f. 62/2. ö.e. Feljegyzés a közkegyelem végrehajtásáról Nagy Imre számára.

– BM DO A-1364/1 lkt.sz.:45-148/6-1984. Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc (1949–1953) I–IV. h. é. n.

¹⁰⁸ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4353/1949 Minisztertanács. sz. rendelete az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában.

(Magyar Közlöny, 1949. évf. 268. sz.)

ad. 11223/1949 M.E. I/A. sz. (Magyar Közlöny 1949. évf. 268. sz.)

lem és a fogalomellenőrzés végrehajtására az Államvédelmi Hatóság vezetőjének közvetlen alárendeltségében megalakult az *egységes Határőrség*. Ennek folytán egységes szervezetbe és irányítás alá kerültek a határátkelőhelyek forgalmát ellenőrző – és korábban az ÁVH-nál működő – Határrendészeti Kapitányságok és a védelmi feladatokat ellátó – korábban a HM-nek alárendelt – Határőr Zászlóaljok. Az átszervezéseket követően az ÁVH-hoz tartozó folyam- és légirendészeti feladatok visszakerültek a Rendőrség hatáskörébe.¹⁰⁹

Az Államvédelmi Hatóság önállóvá válása, valamint a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium közötti feladat-átcsoportosítások, illetve az operatív helyzet változásai miatt szükségessé vált 1950 elején a központi, majd rövid idő múltán a vidéki operatív szerveknél is a szervezeti intézkedések végrehajtása. A központi szerveknél a cél kettős volt: egyrészt a *növekvő feladatokhoz igazodóan a további szakosodás, az operatív munkát végző apparátusok egységes irányítása, az operatív munkát segítő technikai és egyéb részlegek közös szervezetének kialakítása*, másrészt a *zavartalan működést biztosító anyagi, pénzügyi, valamint a személyi állomány ügyeivel, képzésével foglalkozó apparátusok felállítása*. Ezzel egyidejűleg az "Ügyosztály" elnevezések "Főosztály"-ra módosultak.

Az így létrehozott főosztályokhoz az alábbi munkaterületek tartoztak:

– I. Főosztály (hálózati): kémelhárítás, hírszerzés, *belső reakció elhárítás*, szabotázs-elhárítás, útlevel-ügyintézés, külföldiek ellenőrzése.

– II. Főosztály (katonai kémelhárítás): a Néphadsereg, a Határőrség, a Belső Karhatalom és a Rendőrség személyi állományának védelme, illetve *az ellenséges tevékenység megakadályozása, feldolgozása és vizsgálata*. (Munkájában jelentős szerepet kívántak biztosítani a megelőzésnek.)

[Erre az időszakra esett a Néphadsereg nagyarányú fejlesztése, a tisztikarnak mintegy háromszorosára növelése. Meg kellett szervezni a tisztek, tiszthelyettesek, polgári alkalmazottak előzetes ellenőrzését, az állami- és szolgálati titkok védelmét, a fontosabb katonai objektumok, gyülekezőhelyek, harcálláspontok és azok környékének feltérképezését, a felmerült kompromittált személyek ellenőrzését, rendkívüli események, szökés, külföldre szökés, szabotázs tevékenység megelőzését, ezek bekövetkezése esetén a vizsgálatban való részvételt, a Magyar Néphadsereg csapatai harcászultságában való részvételt és annak elősegítését, a parancsnokok, a pártpolitikai és az elhárító szervek közötti együttműködést, a kölcsönös tájékoztatást.]

– III. Főosztály (operatív): *figyelés és környezettanulmány, levéllenőrzés, telefon- és rádiólehallgatás, rádiófelderítés*, az operatív technika, nyilvántartó.

– IV. Főosztály (HÖR, BKH): a határőrizeti és karhatalmi feladatok.

– V. Főosztály (jogi, büntetőügyi): a vizsgálati munka, az Államvédelmi Hatósághoz tartozó *büntetőintézetek, munkatáborok, internálótábor* vezetése, hálózati operatív munka végzése az elítéltek, a letartóztatottak és az internáltak között.

– VI. Főosztály (káder): a káder, tanulmányi, fegyelmi, személyzeti nyilvántartási feladatok; tanintézetek irányítása.

– VII. Főosztály (gazdasági): a gazdasági tervezési, szervezési, pénzügyi, anyaggellátási, híradástechnikai, építési, gépjármű, fegyverzeti és egészségügyi feladatok.

¹⁰⁹ 9610/1951 BM sz. rendelet (Rendőrségi Közlöny 1951. évf. 79. p.).

A főosztályokon kívül önálló szervként működtek a *Titkárság*, a *Kormány- és Pártórség*, a *Futár alosztály*, az *Információs Osztály*, valamint a vidéki államvédelmi osztályok vezetését, ellenőrzését végző *Vidéki Osztály*.¹¹⁰

A területi szervek tagozódásának irányt szabott az a tény, hogy az államigazgatás új rendszerének az alkotmányban rögzített formáit, kereteit az 1950. évi *tanácsválasztás* megvalósította. Ennek során alakultak meg a budapesti, valamint a budapesti kerületi, a megyei, a városi, a járási és községi tanácsok. Miután az államhatalmi, államigazgatási és rendészeti szervek folyamatos együttműködésének feltétele volt az azonos területi illetékesség, a belügyminiszter megszüntette az 1949 elején létrehozott 9 kerületi rendőr-főkapitányságot és felállította – az államigazgatási szervezetnek megfelelően – a *budapesti és a 19 megyei rendőrkapitányságot*.¹¹¹

A Politikai Bizottságnak az *Államvédelmi Hatóság alárendeltségéről, szervezetéről* szóló 1949. évi határozata már kimondta, hogy a vidéki államvédelmi szerveket is a megyei rendszer szerint kell újjászervezni. Következményeként 1950–1951-ben megszűnt a 8 vidéki Államvédelmi Osztály és ezzel megvalósult az államhatalmi, államigazgatási és rendészeti szervek egységes területi elhelyezkedése.

2. Szervezet

1951–1953 között – az Államvédelmi Hatóság önállóvá válását követően – a központi és a területi szerveket érintő *szervezeti módosítások* alapvetően igazodtak az időszak *operatív helyzetéből* következő *feladatokhoz*. Az *állam elleni bűncselekmények megelőzése, felderítése* fokozottabban igényelte a hálózati operatív munka fejlesztését, hatékonyságának növelését. Emellett mindinkább előtérbe került az egész államvédelmi tevékenységet illető szakosítás. A megvalósítást kívánták szolgálni a következő években végrehajtott szervezeti intézkedések:

A politikai vezetés úgy látta, hogy az 1948. évi fordulattal, a proletárdiktatúra perspektívájával együtt felerősödött a Magyarország elleni ellenséges tevékenység a nyugati országokban és a reakciós emigrációban. Véleményük szerint az ellenséges hírszerző szervek akciói a népi demokráciák ellen, így Magyarország ellen is fokozódtak. A politikai fordulat velejárójaként pedig Magyarország külképviselteiről nagy számban disszidáltak a koalíciós időben kinevezett vezetők, beosztott diplomaták és a Horthy-időkből örökölt beosztottak egy része. Ezek a tények is a határon túli operatív munka erősítését indokolták. A korábban létrehozott határon túli felderítő csoportból, a párt 1949. decemberi határozata értelmében a Politikai Rendészeti Osztály keretén belül megalakult az I/5. Osztály, a *Külső Hírszerzés Osztálya*. 1950 szeptemberében már önálló, X/3. Osztályként, az *Államvédelmi Hírszerző Osztály* elnevezést kapta. 1951 szeptemberben önálló VIII. Főosztályként mint *Hírszerző Főosztály* szerepelt.¹¹²

Ha a határon túli operatív munka megindulás természetesen összekapcsolódott a hírszerző részleg megalakulásával. A hírszerzés eredetileg a kémelhárításból "nőtt ki", a legelső hírszerzők is a kémelhárítás állományából kerültek ki (a későbbi 1951–1952. évi fejlesztéskor is az irányító beosztásokba nagyrészt elhárítási vezetők kerültek, akik ekkor már több éves államvédelmi tapasztalattal rendelkeztek.) A munka jellegét illetően a hírszerzés kezdetben elsősorban defenzív tevékenységet végzett, offenzív feladatnak

¹¹⁰ ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 103–119. p.

¹¹¹ 5000/1950 BM sz. rendelet (Rendőrségi Közlöny, 1950. évf. 25. sz.)

¹¹² BM III/I. Csoportfőnökség 180–1386. sz.

számított viszont az *ellenségesnek tekintett emigrációba*, és rajtuk keresztül az *ellenséges hírszerzésbe* való beépülés. Így a magyar hírszerzést kezdeti éveiben inkább a „*támadólagos elhárítás*” szervének, mint a klasszikus értelemben vett hírszerző szolgálatnak lehetett tekinteni.

1949-ben a feladatokat még csak általánosságban fogalmazták meg: *hálózati operatív munka az imperialista országok, az ellenséges magyar emigráció ellen, valamint a külképviseltek védelme érdekében*. 1950 szeptemberében már országokra bontva szabták meg a tennivalókat. 1951 szeptemberében a VIII. Főosztály lényeges feladatai a következők voltak: *a) hálózati beépülés a Magyarország ellen tevékenykedő, az Ausztria és Nyugat-Németország területén működő angol, amerikai, francia, jugoszláv hírszerző és elhárító szervezetbe, valamint a fasiszta magyar emigráció szerveibe; b) hálózati beépülés – a Magyar Néphadsereg és a szocialista tábor más országai ellen irányuló háborús készülődés és aknamunka felderítése céljából – az USA, Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország és Jugoszlávia politikai és gazdasági szerveibe; c) illegális összeköttetési csatornák szervezése*. A jelentések szerint a megalakulástól 1953-ig szám szerinti értékelésben a *hírszerzés jó eredményeket ért el a hálózatépítés terén*. A kezdetben a nyugat felé lendületesen indult határon túli felderítésben később eltolódás következett be, amikor előbb *jugoszláv csoportot*, majd alosztályt állítottak fel. Ez a létszámnövekedés ellenére *relative gyengítette a nyugat-európai vonalakat*, mivel tapasztalt munkatársakat állítottak a jugoszláv vonalra, sőt a lehetőségekkel rendelkező ügynököket is ezen a területen foglalkoztattak.

A hírszerzés fejlesztése, az ügynökséggel való rendszeres összeköttetés megteremtése, nem utolsósorban a kutató munka és az információszerzés bázisának szélesítése, szükségessé tette a *külföldi rezidentúrák* létrehozását. Elsőnek 1950 végén Bécsben, majd 1951-ben a más fontosabb tőkés országokban állítottak fel rezidentúrát követségi fedéssel. Ebben az időszakban a hírszerzésnél két hazaárulásról történt feljegyzés. 1950-ben B. D.-t, a korábbi Katonai Politikai Osztálytól átvett hírszerzőt a *leleplezése utáni tűzharcban agyonlőtték*, így kapcsolatait, korábbi ellenséges tevékenységét nem lehetett teljesen pontosan megállapítani. Következményeiben súlyosabb volt Cz. A. volt áv. századosnak egy ausztriai akció alkalmával 1953 májusában elkövetett hazaárulása. Cz. a nyugat-európai osztály helyettes vezetője volt, az ellenség előtt felfedte az általa ismert ügynököket és a folyamatban lévő ügyeket, valamint az Európában dolgozó hírszerző tiszteket és titkos munkatársakat. Cz. hazaárulása miatt az *egész nyugat-európai vonalat át kellett szervezni*, illetve az ügyek jelentős részét hosszabb időre le kellett állítani.

Mindezekkel együtt felszínre kerültek olyan problémák, amelyek miatt visszaesés következett be a hírszerzés munkájában. Pl. károkat okoztak a *konspirációval kapcsolatos súlyos lazaságok*. Emellett a feladatok meghatározásánál nem vették tekintetbe a reális lehetőségeket. Olyan követelményeket támasztottak, amelyeknek sem az objektív, sem a szubjektív feltételei nem voltak meg (a központi vezetők és beosztottak több mint 70 %-a 1951–52-ben került először államvédelmi munkára). A továbbiakban az ÁVH-nál keletkezett személyi ügyekben a hírszerzés hat vezető beosztású dolgozója volt érintve. Tetézte a helyzet nehézségeit a hírszerzés állományának hirtelen és túlzott csökkentése és az SZT beosztások teljes megszüntetése. Egy újabb átszervezés után, 1953. szeptember 9-től mint az egységes Belügyminisztérium II. Osztálya működött tovább a hírszerzés.

Az államvédelmi munka eredményességének növelése érdekében a technikai fejlődés függvényében is egyre jobban előtérbe került az *operatív technikai eszközök kutatása és alkalmazása*. ez indokolta az apparátus erősítését, továbbá a feladatok növe-

kedésének és a szükséges szakosításnak megfelelően, önálló szervként való működtetését. Az operatív technikai osztály – amelyhez a telefonellenőrzés is tartozott – 1951-ben kivált a III. Főosztályból (operatív) és az önállósított *Hírszerző Főosztály* (VIII.) alárendeltségébe, majd 1952-ben X/3. Osztály elnevezéssel *közvetlenül az ÁVH vezetőjének felügyelete alá került.*¹¹³

A népgazdaság fejlődésével, az operatív helyzet alakulásával a további szakosítás szükségességével összefüggésben, az I. Főosztály (hálózati) *Szabotázselhárító Osztálya* 1951-ben három osztályra tagozódott: ipari, mezőgazdasági és közlekedési.¹¹⁴

A VII. Főosztály (gazdasági) az átszervezés során magába foglalta a pénzügyi, anyagi, építési, fegyverzeti és gépjármű apparátusokon kívül a híradástechnikai és az egészségügyi szolgálatokat is. 1951-ben a Híradástechnikai és az Egészségügyi Osztályok kiváltak a Főosztály szervezetéből és önálló osztályokként, az ÁVH vezetőjének alárendeltségébe kerültek.¹¹⁵ Ugyancsak a Főosztály Központi Anyagellátási Osztálya feladatkörébe tartozott többek között a párt és a kormány vendégházaival, az Államvédelmi Hatóság nyílt és konspirált épületeivel kapcsolatos gazdasági feladatok ellátása. Mivel e munkarendszer nem biztosította kellőképpen a konspirált objektumok védelmét, 1951-ben a konspirált épületekkel kapcsolatos feladatok végrehajtására X/4. Osztály megnevezéssel önálló Gazdasági Osztály létesült.¹¹⁶ Az Államvédelmi Hatóság önálló szervezetének kialakítása indokoltá tette, hogy a vezetés megfelelő információkkal rendelkezzen a központi és a 20 területi szerv tevékenységéről, a parancsok, utasítások végrehajtásáról. Ennek érdekében 1951-ben létrehoztak az ÁVH vezetőjének közvetlen alárendeltségében egy kis létszámú (7 fős) Ellenőrzési Osztály.¹¹⁷ Az Államvédelmi Hatóság (beleértve a Határőrséget és a Belső Karhatalmat is) személyi állománya művelődésének és testnevelésének szervezése, irányítása, valamint a Hatóságot a lakosság széles rétegei felé reprezentáló kultúr- és sportszervezetek vezetésére 1951-ben az ÁVH vezetőjének alárendelve *Kultúr- és Sportosztály* szerveződött.¹¹⁸

Az 1950. évi átszervezés során a már döntően sorállományú határőrségi és belső karhatalmi csapatok országos irányítására IV. Főosztály néven egységes parancsnokság alakult. Párthatározat alapján 1952-ben a *Belső Karhatalom* csapatainak irányítására önálló parancsnokság szerveződött, IX. Főosztály megnevezéssel.¹¹⁹

Az 1950. évi szervezeti változások során a hálózati, a katonai elhárítási, a Határőrség és Belső Karhatalom, valamint a Kaderfőosztályok vezetői egyben az ÁVH vezetőjének helyettesei is lettek. A későbbiek során a szervezet további decentralizálása, az önálló szervek számának növelése miatt, az ÁVH vezetőjének tehermentesítése céljából három függetlenített helyettesi beosztás rendszeresítése került jóváhagyásra.¹²⁰

Az említett szervezeti intézkedések eredményeként az Államvédelmi Hatóság 1952-től 1953 júliusáig az alábbi tagozódásban, illetve alárendeltségben működött.¹²¹

¹¹³ ÁB. Op. Nyvt. V-150342/a, 20. pont és BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 06-01. I. sz.

¹¹⁴ uo.

¹¹⁵ uo.

¹¹⁶ Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 96/1951. sz. parancsa, ÁB. Op. Nyvt. parancsgyűjteménye.

¹¹⁷ ÁB. Op. Nyvt. V-150342/a, 20. pont és BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 06-01. I. sz.

¹¹⁸ uo.

¹¹⁹ uo.

¹²⁰ uo.

¹²¹ uo.

*Államvédelmi Hatóság Vezető
Vezető-helyettesek
Pártbizottság*

Közvetlen szervek:

- Titkárság
- Kormány- és Pártórség (X/1)
- Tájékoztatási Osztály (X/2)
- Operatív Technikai Osztály (X/3)
- Gazdasági Osztály (X/4)
- Egészségügyi Osztály (X/5)
- Ellenőrzési Osztály
- Híradástechnikai Osztály
- Sportosztály
- Kultúrosztály
- Budapesti és 19 megyei Államvédelmi Osztályok

Központi Főosztályok:

I. Főosztály (Belső reakció elhárítás, kémelhárítás)

- Belső reakció elhárító osztály
- Kémelhárító osztály
- Útlevel és KEOKH alosztály
- Ipari szabotázs elhárító osztály
- Mezőgazdasági szabotázs elhárító osztály
- Közlekedési szabotázs elhárító osztály
- Vidéki csoport

II. Főosztály (Katonai elhárítás)

- HŐR, BKH, Rendőrség elhárító osztály
- Csapathelhárító osztály
- Vizsgálati osztály
- Horthysta katonatiszti elhárító osztály
- Vidéki katonai alakulatok

III. Főosztály (Figyelő, "K"-ellenőrzés, operatív nyilvántartó, rádió-elhárítás)

- Figyelő és KT-zó osztály
- "K" ellenőrzési osztály
- Operatív nyilvántartó osztály
- Rádió-elhárító osztály

IV. Főosztály (Határőrség)

V. Főosztály (Személyügyi)

- Káder osztály
- Katonai személyügyi osztály
- Fegyelmi osztály
- Tanulmányi osztály
- Dzsersinszkij iskola
  - 6 hónapos operatív tanfolyam
  - 3 hónapos operatív tanfolyam
- Személyzeti nyilvántartó osztály
- Szervezési osztály

VI. Főosztály (Vizsgálat, börtönügy)

- *Vizsgálati osztály*
- *Börtönügyi osztály*
- *katonai ügyészi kirendeltség*
- *Belső börtön*
- *Országos Büntető Intézet (Budapest)*
- *Állambiztonsági Büntető Intézet (Conti)*
- *Állambiztonsági Büntető Intézet (Mosonyi)*
- *Állambiztonsági Büntető Intézet (Vác)*
- *Munkatábor (Tiszalök)*
- *Munkatábor (Recsk)*
- *Munkatábor (Kecskemét)*
- *Munkatábor (Kazincbarcika)*
- *Közbiztonsági Internálótábor (Kistarcsa)*

VII. Főosztály (Gazdasági)

- *Pénzügyi osztály*
- *Anyagellátó osztály*
- *Gépjármű osztály*
- *Központi Anyagellátó osztály*
- *Építési osztály*
- *Fegyverzeti osztály*
- *Szervezési, tervezési osztály*

VIII. Főosztály (Hírszerzés)

- *1–5. osztály*

IX. Főosztály (Belső Karhatalom)

A hálózati operatív munka fejlődése, a felderítő tevékenység színvonala növekedésének igénye miatt 1950-ben a decentralizált nyilvántartások helyett a *központi operatív nyilvántartót* hoztak létre. A központositott munkát szabályozó rendelkezések előírták a *nyomozó, felderítő és elhárító tevékenység során keletkezett anyagok, ügyiratok operatív, illetve hálózati dossziékban való tárolását; a személyekre kiállított kartonoknak a központi nyilvántartásban történő elhelyezését*. Rendelkeztek arról is, hogy a központi és megyei államvédelmi szerveknél keletkezett anyagokat, amelyekben a feldolgozást, az intézkedést befejezték, irattározásra a központi nyilvántartóba kell megküldeni. Megtörtént az operatív és a nyílt nyilvántartások összevonása.

A központositott operatív nyilvántartás kiegészült a *politikai bűncselekményekért felelősségre vont és az internált személyek daktiloszkópiái és fényképanyilvántartásával*, valamint az őrizetbe vettek *házkutatási anyagának megőrzésével*. Az új osztály összegyűjtötte a *háborús és népellenes bűncselekményeket* bizonyító felszabadulás előtti eredeti dokumentumokat; az Igazságügyi Minisztériumtól átvette az 1945–1949-es években keletkezett népbíróági anyagokat. Mindezeket meghatározott elvek és módszer szerint rendezte, dossziékba bedolgozta, végrehajtotta a terhelő, illetve a kompromittáló adatokkal rendelkező személyek nyilvántartásba vételét.

A központi operatív nyilvántartások egységes rendszerének kialakítása, folyamatos létrehozása és szükség szerinti kiegészítése az operatív és vizsgálati szervek munkáját kívánta segíteni, és meg akarta könnyíteni a megelőzést, a bizonyítást. Ugyanakkor az 1950-es évek *politikai torzulásainak* következményei is jelentkeztek, ami megnyilvánult a *totális nyilvántartásra való indokolatlan törekvésben*, valamint abban, hogy a *kompromittáló adatok* sok esetben *pontatlanok, hiányosak, ellenőrizhetetlenek, a való-*

ságnak nem megfelelőek voltak, így ezek a hibák súlyosan sértették még a hivatalosan deklarált szocialista törvényességet is. A hibák kijavítása, a nyilvántartások felülvizsgálata az 1953 júniusi párthatározat után történtek ugyan kísérletek, de teljes átalakítására – egészen más okok miatt – majd a forradalom leverése után került sor.¹²²

3. Állami emberek

A Belügyminisztérium szervezetében működő Államvédelmi Hatóság *összlétszáma 1949 elején* – a Karhatalmi és őrségi szervekkel együtt – 8.760 volt, amely az év végéig egyes operatív, börtönügyi és karhatalmi szervek létszámemelése miatt 473-mal, 9.233-ra növekedett. Ez a szám az alábbiakból tevődött össze:

– Központi és megyei operatív, kisegítő és kiszolgáló szervek, valamint a Párt- és Kormányőrség	3.984	43,1 %
– Központi és megyei karhatalmi és őrségi szervek	1.632	17,6 %
– Határ-, folyam- és légrendészeti szervek	3.617	39,3 %
	9.233	100 %

1950 elején a határvédelmi és a katonai elhárítási feladatoknak a Honvédelmi Minisztériumtól való átvétele, a folyam- és légrendészeti feladatoknak a Rendőrséghez történt átadása, az Államvédelmi Hatóság alárendeltségében működő határőrségi és karhatalmi létszámnak az operatív szervektől való leválasztása miatt, a jóváhagyott összlétszám változott. Csökkent a karhatalmi és őrségi szervek 3.617-es, a határ-, folyam és légrendészeti szervek 1.632-es létszámával, ugyanakkor növekedett a katonai elhárító apparátus 542-es létszámával, illetve a szervezet önálló működéséhez szükséges gazdasági, technikai szervek 1.277-es létszámemelésével. Mindezek eredményeként az államvédelmi operatív, segédoperatív, kisegítő és kiszolgáló szervek, a Párt- és Kormányőrség, a börtönügyi apparátus összlétszáma 5.803-ra változott.

Az összlétszám 1951 és 1953 közötti változásai (a Határőrség és a Belső Karhatalom nélkül) úgy alakultak, hogy – az ellenőrzött területek, a biztosított objektumok számának szaporodása, a technikai eszközök fejlődése és szélesebb körű alkalmazása miatt – az operatív és segédoperatív szervek, valamint a pénzügyi, anyagi, technikai, sport- és kultúraparátusok létszáma is emelkedett. 1953. július 1-ig az államvédelmi operatív, segédoperatív, kisegítő és kiszolgáló szervek jóváhagyott összlétszáma 7.532-re módosult.¹²³

Mindezek következtében a „vonalakat” tekintve a következőképpen alakult a létszámösszetétel:¹²⁴

¹²² Kivonat H. Sz. né r. alezredes tanulmányából. (ÁB. Op. Nyvt. V-150342.)

¹²³ BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 16-238/1959. sz.

¹²⁴ BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára, Állambiztonsági szervek létszámtörténete (1/5/1952, 1/17, 1/18/1953)

A vezetés közvetlen szervei (72) 0,9 %

Hírszerzés (184) 2,4 %

Kémelhárítás (95) 1,3 %

KEOKH, Útlevel (52) 0,7 %

Belső reakció elhárítás (118) 1,6 %

Ipari, mezőgazdasági, közlekedési elhárítás (221) 2,9 %

Katonai elhárítás (1.270) 26,9 %

Vizsgálat (543) 7,2 %

Segédoperatív szervek

– Figyelés, KT (239) 3,2 %

– "K" ellenőrzés (161) 2,1 %

– Op. nyilvántartás (107) 1,4 %

– Rádió elhárítás (83) 1,1 %

– Operatív technika (181) 2,4 %

Kormányőrség (890) 11,8 %

Híradástechnika (181) 2,4 %

Személyzeti, tanulmányi, fegyelmi (333) 4,4 %

Pénzügyi, anyagi, gazdasági, technikai (855) 11,3 %

Egészségügyi (163) 2,2 %

Sport, kultúr (176) 2,4 %

Budapesti és megyei szervek (1608) 21,4 %

100,0 %

Összesítve:

Központi operatív szervek (2555) 33,9 %

Területi operatív szervek (1608) 21,4 %

Segédoperatív szervek (771) 10,2 %

Kormányőrség (890) 11,8 %

Személyügyi, gazdasági, technikai, egészségügyi, 22,7 %

sport- és kultúr szervek (1708)

100 %

Az Államvédelmi Hatósághoz tartozó Határőrség és Belső Karhatalom létszáma 1951–1953 között jelentős mértékben emelkedett.¹²⁵ A *Határőrség* létszáma 1951-ben a nyugati és a déli határ védelmének megerősítése érdekében 1.000 fővel, 18.577-re emelkedett (*hivatásos 3.909, sorozott 14.658*). A *Belső Karhatalom* állománya 1950 elején mind Budapesten, mind vidéken *hivatásos* volt. 1951-ben a több objektum őrzése, valamint a rendőrség karhatalmának megszüntetése miatt a létszám két ütemben jelentősen emelkedett, ugyanakkor döntés történt *sorállomány* rendszeresítésére. Ennek alapján az összlétszám 5.883 fővel, 9.500-ra nőtt (*hivatásos 1.926, sorozott 7.574*).

¹²⁵ BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 16-238/1959 sz.

A létszámviszonyok, illetve a létszamarányok alakulása mind a központi és területi operatív, a segédoperatív, valamint a funkcionális szervek vonatkozásában az adott időszak operatív helyzetének politikai megítélését tükrözik.

Ami a személyi állomány képzésére vonatkozó dokumentumokból kiderül, a felszabadulástól 1948-ig csupán tájékoztató tanfolyamokon tudták megszerezni a feladatok ellátásához szükséges minimális szakismereteket. A tervszerű kiképzési munka 1948-ban indult meg, melynek során öt nyomozó tanfolyamon három heti időtartamban 150–150 fő vett részt.

1949-ben a munka szélesedett, mivel a *Dzerzsinszkij tiszti tanfolyamon* két évfolyam indult (6, illetve 8 hónapos), összesen 196 fő részvételével; 4 nyomozó tanfolyam (6 hetes, illetve 2 hónapos) 197 fő részvételével; operatív nyomozói tanfolyam (2 hónapos) 97 fő részvételével. 1950-ben a X/3-osztály saját szervezésében két hathónapos bentlakásos iskolát szervezett a hírszerzőmunka alapjainak, s nem utolsósorban az idegen nyelv oktatásának céljából. Ezen kívül híradós, határrendészeti, őrsparancsnoki, karhatalmi, tiszthelyettesi és tisztesképző, motoros, fényképészeti, távgépírói tanfolyamok, majd 1950-ben három *D* tiszti tanfolyam indult 319 fő részvételével. A fentiekén kívül elkezdődött a *Szovjetunióban* történő 1 éves képzés, amelyen 1950-ben 20 fő végzett. A szervezett 1 éves – munka melletti – szakmai továbbképzés 1951 januárjában kezdődött, amely a hálózati operatív munka alapjai (2.319 fő), valamint a vizsgálati munka alapjai (1.549 fő) címen folyt.

Hiányosságként jelentették viszont, hogy az *előadások esetenként alacsony színvonalúak voltak, a szakmai vezetők egy része nem törődött a továbbképzéssel*, azt a Tanulmányi Osztály és az oktatási felelősök kizárólagos feladatának tekintette. A képzés és továbbképzés felelős operatív irányítója, szervezője az Államvédelmi Hatóság Tanulmányi Osztálya volt. (*Dzerzsinszkij Tiszti Iskola, katonai elhárító és felderítő tanfolyamok, továbbképzések*). A Dzerzsinszkij Tiszti Iskola feladata volt, hogy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező operatív vezetőket és beosztottakat képezzen. Az iskola azonban nem volt önálló, mivel a Tanulmányi Osztály – elvi irányítás helyett – közvetlenül vezette azt. Az iskola parancsnoka nem gyakorolhatta funkcióját, a konkrét oktató-nevelő munka önálló gyakorlatának szervezését. Tevékenysége főleg a hallgatókkal kapcsolatos adminisztratív intézkedésekre korlátozódott. Az iskola oktató-nevelő munkáját – a fentiek ellenére – eredményesnek tekintették. Pedig a szakmai vezetők egy része nem tulajdonított kellő fontosságot az iskolának. Az oktatói létszám alacsony volt. (Operatív, politikai, általános műveltségi tanszékek 4–4 fővel működtek). A tanári kar összetétele sem volt megfelelő, az operatív oktatóknál hiányzott a kellő gyakorlati tapasztalat. Az előadások nagy része alacsony színvonalú volt, nem épült kellően a gyakorlati feladatokra.

4. Belső politika

Az 1950. évi átszervezés előtti időt a jelentések olyannak értékelik, amikor *sok nehézség, bürokratizmus volt a káder- és személyzeti munkában*. Ennek okát abban jelölik meg, hogy az *államvédelmi szervekhez történő felvételek, áthelyezések, sőt a szerven belül Budapestről vidékre vagy egyik vidéki szervtől a másik vidéki szervhez való áthelyezések is a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak*. Ez a rendszer hosszadalmas, nehézkes volt, gátolta a gyors, folyamatos munkát. Ez a helyzet csak az Állam-

védelmi Hatóság önállóvá válásával szűnt meg.¹²⁶ Ekkor Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága – mintegy az államvédelmi munka fontosságát hangsúlyozva – olyan döntést hozott, hogy *három hónapon belül az állomány felfrissítésére és megerősítésére a párt Országos Káderosztálya 200–250 fiatal, megbízható, fejlődőképes kommunistát jelöljön és javasoljon felvételre.*

Az Államvédelmi Hatóság operatív szerveihez történt kinevezéseknek négy fő forrása volt: *pártajánlások, tömegszervezetek javaslatai, a rendőrség különböző szerveitől történő áthelyezések, a katonai elhárítási feladatok átvételekor a HM-től történő áthelyezések, valamint az egyéni kérelmek alapján történt felvételek.*

A rendőri szervektől 1949 második felében a különböző rendőriskolás (törzstiszti tanfolyam, nevelőtiszti tanfolyam, rendőr-akadémia, gazdasági, gépkocsivezetői, tiszthelyettesi tanfolyamok) végzős hallgatói közül 700, a Belügyminisztérium központi szerveitől és a kerületi rendőr-főkapitányságoktól 900 fő került egyéni kiválogatás alapján áthelyezésre. Az 1950–1953-as években 5.300 új kinevezés történt, ugyanakkor 3.800 főt bocsátottak el.¹²⁷

Az Államvédelmi Hatóság átszervezéséről szóló minisztertanácsi rendelet intézkedett a kinevezési hatáskörökről, az apparátus állományviszonyáról, a rendfokozatokról is. E szerint az Államvédelmi Hatóság vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki és mentette fel. Ezredestől felfelé a főfelügyelettel megbízott miniszternek a Minisztertanács útján tett előterjesztésére az Elnöki Tanács, alezredestig bezárólag az Államvédelmi Hatóság vezetője foganatosította a kinevezéseket. A személyi állomány a honvédségével azonos rendfokozat előtt az "államvédelmi" szót használta.

*Az állomány hivatásos és sorozott beosztottakból állt. A tisztek és tiszthelyettesek valamennyien, a tisztesek pedig részben hivatásos állományúak voltak. A Határőrség és a Belső Karhatalom legénységét sorozták. A sorállomány szolgálati ideje 3 év volt, amelynek elteltével továbbszolgálatukat kérelmezhatték. A továbbszolgáló, illetve a hivatásos állományba való átvételben az ÁVH vezetője döntött.*¹²⁸

Szabályozták a tisztek és tiszthelyettesek rendfokozati várakozási idejét is. Ennek alapvető hiányossága volt, hogy az egyes rendfokozatokban eltöltendő idő igen rövid volt, ami azt jelentette, hogy a tiszteknél alhadnagytól alezredestig a várakozási idő csak 13 év, a tiszthelyetteseknél őrmestertől főtörzsrőrmesterig csak 7 év volt. (Ezek az időtartamok a későbbiek során több ütemben lényegesen meghosszabbodtak.)¹²⁹

Az 1950. január 1-i érvényű átszervezést követő három és fél év káder- és személyzeti munkáját a BM Kollégiuma 1953. október 20-án értékelte; az eredmények elismerése mellett határozottan megállapította a hibákat is. Eszerint a kádermunka leszűkült a Személyzeti Főosztályra, amelynek szervezeti felépítésében a túlzott centralizmus is akadályozta az eredményességet. Az Államvédelmi Hatóság egész hivatásos és polgári állományával felvételétől kezdve a házassági, segélyezési, fegyelmi ügyekkel központilag foglalkoztak. Ez rendkívül lassúvá tette a káderekérdések megoldását, növel-

¹²⁶ ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 41–42. p.

¹²⁷ ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag 34–35. oldal Államvédelmi Hatóság V/5. Osztály által készített kimutatás az ÁVH létszámváltozásairól 1946–1952 években. Feljegyzés Sz. Gy. örgy. bts. részére az ÁVH létszámáról. (BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 1/5, 1/1 dosszié.) BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 16-1515/1970 sz. anyag.

¹²⁸ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4353/1949 MT. sz. rendelete az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában. (Magyar Közlöny 1949. évf. 268. sz.) Ad 11223/1949 M.E. I/A. sz. (Magyar Közlöny 1949. évf. 268. sz.)

¹²⁹ ÁB. Op. Nyvt. V-150342 sz. anyag, 194. p.

te a bürokráciát. Elvonta a figyelmet, az erőket a káderek megismerésétől, nevelésétől, ellenőrzésétől. *A Főosztály beosztottainak kiválasztása, szakmai, politikai nevelése nem volt megfelelő.* A kádermunka emiatt is alacsony színvonalon állt. A túlzott centralizmus hozzájárult ahhoz, hogy a szakvezetők nevelését elhanyagolták, ennek következtében azok sem törődtek kellőképpen beosztottaik nevelésével, fejlődésével. *Szakmai és politikai munkájuk közben a kádereket nem eléggé ellenőrizték, ez elősegítette egyeseknél az önelégültség, az önteltség kialakulását, törvénytelenységek elkövetését.* A Kollégium vitája nyomán a miniszteri döntésben utasítás született a *hibás szemlélet és gyakorlat gyors megszüntetésére, a káder- és személyzeti munka tartalmi színvonalának emelésére.*¹³⁰

Az Államvédelmi Hatóság személyi állománya fegyelmi helyzetét a dokumentumok összességében kielégítőnek tartják. Általános hiányosságként említik viszont, hogy *a fegyelmi büntetések kiszabásánál sok esetben nem érvényesült kellően a büntetés nevelő hatása.* Az elkövetett fegyelmi vétkeket értékelve 1951–1952-ben több esetben az ÁVH vezetője *parancsban rendelkezik a fegyelmi hiányosságok megszüntetésére, a fegyelmi helyzet javítására, a más fegyveres szervek tagjaival szembeni helytelen magatartás megszüntetésére.*¹³¹

Az mindesetre feltűnő, hogy a káder- és személyzeti munkát értékelő kollégiumi előterjesztés, a vita és a hozott határozatok egyáltalán nem foglalkoztak a valóságos helyzettel; nem említették a súlyos törvénytelenységeket, az alapvető emberi jogokat súlyosan sértő eljárásokat. (Feltehető, hogy nem mindenki értett egyet ezekkel a módszerekkel, de a változtatás szándéka nyilván nem ebből az irányból indulhatott el; így majd csak az 1953-as kormányprogram eredményezhetett némi javulást.)

Az ország politikai vezetésében eluralkodott az *ideológiai politizálás, a személyi kultusz, az ellenségnek mindenáron a pártban, az állami és a bűnüldöző szervezetben való keresése,* a káder- és személyzeti munkában is országszerte súlyos torzulások, törvénytiségek következtek be. A káderekkel szembeni fokozódó bizalmatlanság az államvédelmi szervek személyi állományát sem kerülte el. Ahogyan az *ellenségkép* kapcsán szóba került, a *kommunista éberség jegyében harcot hirdettek az Államvédelmi Hatóságha befurakodott, beépített ellenséges elemek és ügynökök ellen is.* Ennek keretében a káder- és személyzeti, valamint a fegyelmi munka hiszterizálódott, uralkodóvá lett a kiegyensúlyozatlan, kapkodó és törvénytisztító gyakorlat. 1950-ben megkezdődött az ún. *kispolgárok elbocsátása. Az intézkedések elvi alapját a párt Titkársága 1950. április 22-i – nem kis mértékben antiszemita – határozata adta.* Eszerint 2 hónap alatt felül kellett vizsgálni a vezető kádereket, mivel *"az Államvédelmi Hatósághoz sok kispolgári származású zsidó került, akik a fasizmus elleni gyűlöletből léptek szolgálatba, de az imperializmus elleni harc idején megintogtak, ezért ezeket és a nyugati rokonsággal rendelkezőket el kellett távolítani és az új felvételeknél e kategóriát nem szabad felvenni"*.

A titkárság által kiküldött bizottság a 34 legfontosabb vezetőt is felülvizsgálta. Megállapította, hogy a *szociális összetétel nem kielégítő (egyeseknél pedig: "eltért a pártvonaltól, elpuhult, kispolgári magatartást tanúsított, öntelt, öccse angol kém, nem fejlődött, rendes, de nem alkalmas")* ezért egy részük leváltását javasolta. Döntés született arra is, hogy három bizottság további 250 vezetőt vizsgáljon felül.

¹³⁰ BM Kollégium 1953. okt. 20-i határozata a személyzeti szervek munkájáról. (BM Titkárság Kollégiumi anyagok gyűjteménye.)

¹³¹ Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 04/1951, 030/1952, 052/1952 sz. parancsai (ÁB. Op. Nyvt. parancsgyűjteménye)

A nagy arányú fluktuáció (1950–1953 között 3.800 elbocsátás, 5.300 új kinevezés) mögött sokszor a felső vezetés belső hatalmi- és pozícióharca, intrikája, kritikát nem tűrő, öntelt diktatórikus és erkölcsstelen vezetési módszerei húzódtak meg. Az államvédelem területéről – ahogyan a hírszerzés működésével foglalkozó részben már szóba került – több tucat kisebb-nagyobb funkciót betöltő pártkádert távolítottak el minden törvényes fegyelmi eljárás vagy indoklás nélkül. Az elbocsátások – a politikai hibákon, sok esetben a törvénytelen ségeken és a megalapozatlanságokon túlmenően – szinte ellehetetlenítették a munkát. A jelentések megemlítik, hogy az ebben az időben már 6–7 éves operatív tapasztalattal, szakmai hozzáértéssel rendelkező vezetők és beosztottak helyett az állományba újonnan felvételre került fizikai dolgozók, élmunkások sem megfelelő politikai képzettséggel, élettapasztalattal, sem szakmai ismeretekkel nem rendelkeztek, így a megelőző és felderítő tevékenység színvonala természetesen csökken. (Pl. olyan fontos területen, mint a kémelhárítás, a régi elbocsátása után kinevezett vezető nem egészen egy évig volt csak beosztásban, miután megállapították, hogy alkalmatlan a feladatra. Iskolára küldték a Szovjetunióba azzal, hogy a kémelhárítás területére nem kerülhet vissza. Az utódja nem is találkozott vele, egy lezárt páncélszekrényt vett át.)

Később, 1952 után tovább bonyolódott a helyzet. Péter Gábor őrizetbe vétele után Rákosi Mátyás nyilatkozott Péter és bandájáról. Az államvédelmi vezetőknek a Politikai Bizottság megbízásából Farkas Mihály tartott tájékoztatót. Ennek lényege az volt, hogy Péter Gábor több ország "kémje lehet", és ezt a legvalószínűbb érvekkel próbálta megmagyarázni. Ezután brigádok alakultak, amelyek megkezdték annak vizsgálatát, vajon hány ország kémje lehet az államvédelem volt vezetője. A foganatosított letartóztatások során nagyjából tisztázódott, hogy a "banda tagjai" alatt személy szerint kiket kell érteni. Az állomány egy részét hosszú időn keresztül terhelte a vizsgálat, ami zavarta a munkát, bizonytalanságot okozott. Ez a helyzet a jelentkező belpolitikai válságjelekkel tovább súlyosbodott.

A káder- és személyzeti munkában eluralkodott politikailag káros és törvénytörő gyakorlatot illusztrálja egy dokumentum¹³² T. L. ny. r. ezredes visszaemlékezéséről, aki akkoriban helyettes kémelhárítási alosztályvezető volt: "1950 nyarán már gyakran előfordult, hogy jól képzett vezetők és operatív tisztek eltűntek, akiknek további sorsa akkor ismeretlen volt. Többek között így szerelték le a kémelhárítás akkori vezetőjét is. Néhány nap múlva értekeztetést hívtak össze, ahol az illetőt – távollétében – bírálatban részesítették, csupa általánosítással. Így pl. rossz a viszonya a párthoz, beképzelt, öntelt, nem képezi magát stb. Felszólították – konkrétan is – a régebbi alosztályvezetőket, hogy mondják el véleményüket. Egyedül csak egy alosztályvezető nem csatlakozott az elhangzottakhoz. Kijelentette, hogy ő ezekről nem tud, sőt az ellenkezőjéről van meggyőződve. Később már a szobájában figyelmeztettem, hogy 24 órán belül leszerelik. Nem kellett addig várni, mert egy óra múlva a személyzeti osztályra hívták. Figyelmeztettem, hogy vigye magával személyes holmijait is. Ez – mint beigazolódott – teljesen indokolt volt, mert munkahelyére már nem jöhetett vissza. A személyi kérdésekben és a szakmai munkával összefüggő intézkedésekben több helytelen vezetői döntéssel találkoztam, ezért felkerestem az Államvédelmi Hatóság vezetőjét, Péter Gábort, hogy észrevételeimet elmondjam. A következmény az volt, hogy őrizetbe vettek, hátkutatás hajtottak végre és alapos környezetanulmányt készítettek. A kihallgatások nappal folytak, éjjel a 'vallomásomat' kellett írni. Ez az állapot hétfőtől szombatig tartott, alvási és tisztálko-

¹³² BM DO A-1364/1 lkt.sz.:45-148/6-1984. Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc (1949–1953) IV. h. é. n., 16. p.

dási lehetőség nélkül. Minden reggel felkísértek a Hatóság vezetőjéhez, aki maga is megkísérelte, hogy valami, akármilyen kifogásolható ügyet produkáljanak, aminek alapján elítélhetnek. Mivel ezeken a kihallgatásokon újabb bírálatokat gyakoroltam, közölte, hogy 24 órán belül nem leszek a párt tagja. Amikor szombaton elbocsátottak, a kizárásomat a párttitkár is megerősítette. E törvénytelen, a pártdemokráciát sértő intézkedések ellenére csak három év múlva rehabilitáltak, visszavettek a pártba és visszahelyeztek korábbi munkahelyemre".

Nyilvánvaló, hogy súlyos hibák, törvényteleniségek, pártszerűtlen döntések fordultak elő, amelyek azonban a személyi állomány sérelmein túl sokkal nagyobb károkat – sőt, tragédiákat – okoztak a társadalomnak.

Az 1949–1953-as évek operatív helyzetével indokolták a munka, elsősorban a hálózati operatív tevékenység hatékonyságának növelését, a technikai eszközök, módszerek fejlesztését, szélesebb körű alkalmazását. Mindezek megítéléséből következtek a szervezetre és létszámmra vonatkozó intézkedések. Az Államvédelmi Hatóságnak a Minisztertanács alá rendelése a munka szempontjából előnyösnek tűnt, mert lehetőséget adott a vezetés és az irányítás közvetlen kapcsolatára. Kifogásolták ugyanakkor, hogy az önállóság hátráltatta a rendőri szervekkel való folyamatos koordinációt, együttműködést, továbbá a külön-külön szervezett gazdasági, technikai, személyzeti, tanulmányi apparátusok több létszámot igényeltek az alaptevékenységet végző szervek rovására.

Az Államvédelmi Hatóság hatáskörének, feladatkörének bővítését a határvédelmi és katonai elhárítási feladatokkal helyesnek tartották, mert egységes vezetés alá helyezte az államvédelmi tevékenységet folytató valamennyi szervet, ami a jobb, hatékonyabb belső koordinációt, egységes szemléletet eredményezett.

Az 1950 elején végrehajtott belső szervezeti változtatások (az operatív, a segédoperatív, a kisegítő, kiszolgáló szervek egy szervezetbe – Főosztályba – való összevonása) tükrözték a korábbi munkatapasztalatokat, elősegítették a feladatok jobb végrehajtását. Eredményesnek tartották a területi szervek Budapestre és a megyékre történő decentralizálása is, mert *megteremtette a párt az államigazgatási, a rendőrségi, ügyészségi, bírósági szervekkel való azonos területi illetékességet, a korábbinál szorosabb koordinációt, együttműködést.* Az 1950-es évek elején – az operatív helyzetből adódóan – *nőtt a hírszerzés jelentősége,* ami indokolta megerősítését, szervezeti önállósítását. Ugyanez vonatkozott az operatív technikai apparátusra is.

Ebben az időszakban az államvédelmi operatív, segédoperatív szervek létszáma országosan 2.717 fővel emelkedett. Ebből *1.447 fős volt a növekedés a katonai elhárító szervek nélkül, ami azt jelenti, hogy megerősödött a hírszerzés, a kémelhárítás, a belső reakció elhárítás, valamint ezekkel összefüggésben a segédoperatív szervek állománya.* Kritikus helyzetet teremtett viszont a politikai vezetés hibáiból, azok következményeiből származó szemlélet és gyakorlat.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 27–28-i határozata alapján döntés történt, hogy az Államvédelmi Hatóságot és a Belügyminisztériumot egységes Belügyminisztériummá kell összevonni. Ezzel egyidejűleg a közigazgatási feladatok irányítása a Belügyminisztériumtól a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá került. Így az egységes Belügyminisztériumhoz az államvédelmi, a határőrizeti, a karhatalmi, a rendőri, a büntetés-végrehajtási, a légoltalmi (ma polgári védelmi) és a tűzoltósági szervek tartoztak. A döntés a központi szervekkel együtt tartalmazta a budapesti és megyei államvédelmi, rendőri, büntetés-végrehajtási, légoltalmi és tűzoltósági szervek összevonását és egységes belügyi főosztályok létrehozását is.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanács hatálytalanította a 4353/1949 (268. sz.) 1949. december 28-i határozatát, és utasította a belügyminisztert, hogy terjessze be az egységes Belügyminisztérium szervezeti felépítéséről és létszámáról szóló javaslatát.

A Minisztertanács 1953. július 15-i ülésén jóváhagyta a belügyminiszter javaslatát azzal, hogy hat hónap múlva tegyen jelentést az átszervezés végrehajtásáról, a szerzett tapasztalatokról.¹³³ Ezzel egyidőben a BM Kollégium tagjainak elfogadta a belügyminisztert, a belügyminiszter első helyettesét, két belügyminiszter-helyettesét, a Személyzeti Főosztály vezetőjét, a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokát, az Anyagi-Technikai Főosztály vezetőjét, a Kémelhárító Osztály vezetőjét, a Hírszerző Osztály vezetőjét, a Vizsgálati Osztály vezetőjét és az Országos Rendőrkapitányt.

5. Internálás

Az előző fejezetben az ideológiai politizálás büntető-jogszabályi hátterének felvázolása kapcsán már szóba került az a sajátos jogszabályi kontinuitás, amely a retorikailag egymást olyan radikálisan megtagadó – bár mindkettőjüket az autoriter-diktatórikus-totalitárius politikai mezőbe sorolható – Horthy- illetve Rákosi-korszak egyes törvényeinek azonosságában megmutatkozott. Ennek illusztrálására BHÖ több példát is felsorakoztatott. Létezett azonban egy olyan eljárás, amely bírói ítélet nélküli intézkedés formájában működött és az internálás, hivatalosan a rendőrhatalom őrizet alá helyezés elnevezést viselte. Az internálási határozatok indoklása része feltüntette azt is – hiszen létezik szocialista törvényesség –, hogy milyen jogszabályokra hivatkozással született az internálást kimondó döntés. Ezeket természetesen az érintettek közül igen kevesen ismerték és érthették. Arra viszont már többen felfigyelhetek, hogy egy, a proletárdiktatúrában folytonosan szidalmazott Horthy-fasizmusból itt maradt jogszabály is hivatkozási alap volt őrizetbe vételükhöz. Valódi példával bemutatva:

„Magyar Államrendőrség Szegedi Kapitánysága. Államvédelmi Osztály
1317/1947.

Tárgy: K. J. internálási ügye

HATÁROZAT

Elrendelem K. J., aki 1926. aug. 30-án Békéscsabán született, nőtlen, orvostan-hallgató, Szeged, Dózsa György u. 22. lakos internálását a 8130/1949. M.E.sz. rend. 1. §-ának b. pontja, valamint a 760/1939. B.M.sz. rendelet 1. §-a alapján, illetőleg a 330.001/1946. B.M. sz. r. II. pontjának d./ bekezdése alapján.[...]”¹³⁴

Következzék tehát az ominózus – Keresztes-Fischer Ferenc m. kir. belügyminisztertől származó – 760/1939. B.M.sz. rendelet, amely jól érzékeltetheti, hogy a kitelepítés és a börtön intézményei közötti intézkedés a legkülönbözőbb rendszerekben is alkalmas azok meghurcoltatására, akik bírósági elítélésére nincs ugyan nagy esélye a politikai

¹³³ Előterjesztés az MDP Politikai Bizottságához (Párttörténeti Intézet P.B/F 1863, BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 10-2407/1953 1/15 dosszié. Előterjesztés a Minisztertanácshoz (BM "M" és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály irattára 10-2382/1953 1/12. dosszié, 10-2383/1953 1/13 dosszié; jelentés Nagy Imrének a Minisztertanács elnökének 10-2384/1953 1/14 dosszié)

¹³⁴ TH V-13809. Vizsgálati dosszié K. J. és T. J. ügyében.

rendőrségnek, saját jogkörükben eljárva viszont mégis képesek áldozataikat személyi szabadságuktól megfosztani.

„760/1939. BM. sz. rendelet a kitiltásra valamint a rendőrhatalósági felügyeletre és az őrizet alá helyezésre vonatkozó részletes szabályok megállapításáról

A m. kir. minisztérium által, valamint a rendőrhatalósági felügyelet és az őrizet alá helyezésre vonatkozóan kibocsátott 8.130/1939. M. E. számú rendelet végrehajtása tárgyában az igazságügyminiszterrel egyetértve a következőket rendelem:

I. Általános rendelkezés

1. § (1) A rendőrhatalósági felügyelet alá helyezést, a kitiltást és a rendőrhatalósági őrizet alá helyezést (internálást) magyar állampolgárokkal szemben az elsőfokú rendőrhatalóság, Budapesten a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya, külföldiekkel szemben pedig a Külföldieket Ellenőrző Központi Hatalóság rendeli el.

(2) A belügyminiszter minden esetben közvetlenül is intézkedhetik.

2. § (1) Az 1. § (1) bekezdése alapján hozott határozat ellen beadott fellebbezést a fellebbviteli hatalósághoz azonnal fel kell terjeszteni.

(3) A kitiltást kimondó határozatot fellebbezés hiányában is fel kell terjeszteni a belügyminiszterhez.

II. Rendőrhatalósági felügyelet

3. § A rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy:

a) azt a területet, amelyet a rendőrhatalóság megállapít, rendőrhatalósági engedély nélkül nem hagyhatja el,

b) köteles az elsőfokú rendőrhatalóságnál, és ha ilyen hatalóság helyben nincs, a községi előjáróságnál a rendőrhatalóság által megjelölt helyen személyesen jelentkezni, a jelentkezés nem kívánható gyakrabban, mint naponként kétszer, és nem történhetik ritkábban, mint hetenként egyszer,

c) köteles a tartózkodási hely belterületén szándékolt lakásváltoztatást legalább 24 órával előbb a rendőrhatalóságnál, községi előjáróságnál bejelenteni,

d) személyes szabadságában bizonyos korlátozásoknak van alávetve, amelyeket a rendőrhatalóság esetenként állapít meg, így különösen megtilthatja a rendőrhatalóság, hogy a felügyelet alá helyezett személy a nap bizonyos szakában lakásáról eltávozzék, nyilvános helyeket látogasson, e korlátozásokat úgy kell megállapítani, hogy azok a felügyelet alatt álló személyt rendes foglalkozásában és keresetében a szükségesen túl ne akadályozzák,

e) táviratot nem adhat fel, távbeszélőt nem használható postai küldeményei rendőrhatalósági ellenőrzés alatt állnak,

f) eltiltható attól, hogy a rendes környezetéhez tartozó személyeken kívül mással érintkezzék, a másokkal való érintkezés csak a rendőrhatalóság kivételes engedélyével és az ellenőrzéssel megbízott személy jelenlétében mehet végbe.

4. § Kitiltás esetében a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személynek azok a családtagjai, akikkel közös háztartásban él, akiknek eltartásáról gondoskodni képes, a kijelölt tartózkodási hely elsőfokú rendőrhatalóságának engedélyével hozzá költözhetnek.

Ebben az esetben azonban a rendőrhatalósági felügyelet a családtagokra is kiterjed. A rendőrhatalóság indokolt esetben odaköltözött családtagokat eltávolíthatja.

5. § Kitiltás esetében a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy eltartásáról, ha magát vagyonának jövedelméből vagy keresetéből eltartani nem tudja, amennyiben eltartására köteles és képes hozzátartozója sincs, az állam gondoskodik; ilyen esetben azonban a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személyt képességeinek megfelelő és testi épségének nem ártalmas munkára kötelezni.

III. Ideiglenes őrizetbevétel

6. § (1) Azokat, akik ellen kitiltásra szóló határozatot hoztak, a határozat jogerőre emelkedéséig, illetőleg a határozat végrehajtásáig őrizetbe kell venni.

(2) Az őrizetbevétel végrehajtását csakis akkor lehet mellőzni, ha azt valamely elháríthatatlan ok (súlyos betegség, nőnek előrehaladott terhes állapota, csecsemők ellátása) gátolná. Ilyen esetben az igazolt ok fennállása tartamára szigorú rendőri felügyeletet kell elrendelni.

7. § (1) Őrizetbevétel esetén az őrizetbe vett személy a szükséges fehérneműjén, ruhaneműjén és ágyneműjén kívül semmiféle tárgyat, különösen fegyvert, fegyverül használható eszközt (kést, botot) továbbá pénzt vagy értéktárgyakat magánál nem tarthat, ha ilyenek birtokában van, köteles azt az őrzést teljesítő hatóságnak átadni.

(2) A megőrzés végett átvett pénzt és értéktárgyakat a legközelebbi adóhivatalnál, mint letéti pénztárnál letétbe kell helyezni. A letétbe helyezésről nyilvántartást kell vezetni

(3) Az őrizetbe vett személy birtokában talált egyéb tárgyakat vagy házastársának, vagy a vele közös háztartásban élő már hozzátartozójának kell átadni, vagy az őrzést teljesítő hatóságnál kell letétbe helyezni.

(4) Az őrizetbe vett személy eltartására nézve a 17. §. rendelkezései irányadók

8 § (1) Az őrizetbe vett személy táviratot nem adhat fel, levelezést csak a rendőrhatalóság kivételes engedélyével és ellenőrzése mellett folytathat, távbeszélőt nem használhat.

(2) Az őrizetbe vett személyt el kell tiltani attól, hogy rendes környezetéhez tartozó személyeken kívül mással érintkezzék. Idegen személlyel való érintkezés csak a rendőrhatalóság kivételes engedélyével, csak az ellenőrzéssel megbízott hatósági személy jelenlétében és az általa értett nyelven mehet végbe.

(3) Az őrizetbezés szükség esetén katonai karhatalmat lehet igénybevenni.

9 §. (1) Az őrizetbe vétel tizenöt napnál tovább nem tarthat. Ha ez alatt az idő alatt a kitiltás ügyében hozott határozat jogerőre nem emelkedné, a kitiltott személyt ideiglenes elhelyezés végett a legközelebbi internálótáborba kell szállítani, az ilyen személyt az internálótáborban a jogerős határozattal rendőrhatalósági őrizet alá helyezett személyektől el kell különíteni.

(2) Ugyancsak internálótáborba kell szállítani azokat is, akikre vonatkozólag a kitiltást kimondó jogerős határozatot bármilyen okból nem lehet végrehajtani.

10. § Ha a fellebbviteli hatóság a kitiltás mellőzését jogerősen kimondotta, az őrizetbevételt azonnal meg kell szüntetni.

IV. Rendőrhatalósági őrizet alá helyezés (internálás)

11. § A rendőrhatalósági őrizet alá helyezett (internált) személyek továbbítását, lehetőleg csoportosan, még pedig rendőri, illetőleg csendőri, vagy szükség esetén katonai kíséret mellett kell végrehajtani.

12. § (1) A rendőrhatalósági őrizet alá helyezést (internálást) csakis a belügyminiszter által kijelölt községekben lehet fogatosítani. Erre a célra elsősorban a kedvezőbb fekvésű és legalább éjszakára elzárható nagy épületeket (internálótáborokat) kell felhasználni. Ha ilyenek rendelkezésre nem állnak, az őrizet alá vételt kisebb épületekben csoportonként kell fogatosítani.

(2) Egyenként az internáltakat csak elkerülhetetlen szükség esetén lehet elhelyezni.

(3) Az elhelyezésnél figyelemmel kell lenni arra, hogy a közös háztartásban élő családtagok a családfő közelében helyezkedhessenek el.

(4) Az eljárás alá vont személyeknél meghagyott legszükségesebb tárgyakról jegyzéket kell felvenni, amelyet az internálási hely igazgatója láttamoz.

(5) Azt az épületet vagy épületrészt, amelyben az internált, illetőleg az internálótáborba ideiglenes elhelyezés végett beszállított személyek el vannak helyezve, legalább éjjelre kívülről be kell zárni.

13. § (1) Az internálást a viszonyokhoz mért kimérettel kell fogatosítani. Ügyelni kell arra, hogy a büntetlen előéletű személyek rovott előéletű személyekkel egy helyiségben ne őriztessenek. Az elhelyezésnél lehetőleg figyelmet kell fordítani az internált személyek műveltségi fokára és társadalmi állásukra.

(2) Az internált személlyel szemben minden megszorítást vagy kényszert kerülni kell azokon az intézkedéseken kívül, amelyek megszökésének és az internálás célját veszélyeztető összebeszélésnek megakadályozására, továbbá az őrzési hely rendjének és fegyelmének fenntartására szükségesek.

(3) Az internált személy – amennyiben az őrzési hely rendjével nem ellenkezik – azt a kényelmet, amely társadalmi állásának és vagyoni viszonyainak megfelel, saját költségén megszerezheti. Különösen jogában áll saját ruháit és fehérneműit használni.

14. § (1) Az internálás fogatosításával megbízott hatóság ellenőrzi az internált személyek levelezését, valamint a hozzájuk érkezett küldeményeket. Az e tekintetben elrendelt intézkedéseknek megszegése vagy kijátszása esetén az illető internált személyre azt a korlátozást kell életbeléptetni, hogy levelezést csak a hatóság kivételes engedélyével és ellenőrzés emellett folytathat.

(2) Az internált személy táviratot nem adhat fel és távbeszélőt nem használhat.

16. § Az internáltakat képességeiknek megfelelő, testi épségükre nem ártalmas munkára kell alkalmazni.

17. § (1) Az internált személyek általában közellátásban részesülnek. Az ellátás költségeit az őrizetbe vett, illetőleg internált személy saját vagyonából vagy keresetéből köteles fedezni. Térítés nélküli közellátásban csak az a munkaképtelen személy részesíthető, akinek vagyona, jövedelme egyáltalán nincs és akinek eltartásra köteles és képes hozzátartozója nincs.

(2) Az internált, illetőleg a táborban elhelyezett személy saját költségén élelmezheti magát és evégből kívánhatja, hogy a tőle elvett pénzösszeg – amennyiben az elfoglalás alá nem esik – az őrzési hely hatóságának szolgáltatassák át és abból az őrzési hely hatósága az őrizet alatt állónak harminc napi ellátásra szükséges összeget bocsásson

esetről-esetre rendelkezésre, ugyan e célból a hozzátartozók is jogosultak pénzt az őrzési hely hatóságánál letenni.

18. § (1) Kötelesek az illetékes hatóságok a hatósági területükről történt minden internálást hat hó elteltével hivatalból felülvizsgálni és amennyiben a felülvizsgálás időpontjában az internálásra már nincs szükség, kötelesek az internálás megszüntetését kimondani s az erről szóló határozatot az ügyiratokkal együtt felülvizsgálás végett a belügyminiszterhez felterjeszteni. Ilyen esetben az internálást megszüntető határozat a belügyminiszter jóváhagyásával válik jogerőssé. A szabadlábra helyezés fogantositás végett szükséges intézkedéseket közvetlenül a belügyminiszter rendeli el, külföldiek tekintetében a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság útján.

(2) Azokban az ügyekben, amelyekben az internálást kimondó határozatot a belügyminiszter hozta meg, hat hónap elteltével kötelesek az illetékes hatóságok az internálás további fenntartása vagy megszüntetése végett a belügyminiszterhez az ügyiratot egyidejű felterjesztésével indokolt javaslatot tenni.

(3) Az internálást kimondó határozatok felülvizsgálásának kérelemre hat hó eltelté előtt is helye lehet az alapeljárás során nem használt bizonyítékok alapján. Ilyen kérelmet az internálást kimondó illetékes hatóságnál lehet előterjeszteni.

19. §. Az elsőfokú hatóságok kötelesek minden egyes magyar honos internálására vonatkozó ügyiratot egyénenként külön kezelni.

[20. §, 21. § vegyes rendelkezések

22. §. A jelen szerződés kihirdetésének napján (1939. szeptember 2.) lép életbe.

Budapest, 1939. szeptember 1.

Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc s. k.
m. kir. belügyminiszter¹³⁵

A kitelepítettek és internáltak sorsában csak az 1953. július 26-i amnesztia hozott döntő fordulatot – Sztálin halála után.¹³⁶ Összesen 748 ezer emberre terjedt ki az amnesztia, ezek közül 115.761 személy szabadult polgári és katonai börtönből.¹³⁷ Sokáig úgy tűnt, hogy a számok mögött nem lehet megtalálni a kitelepítettek és internáltak létszámát, hiszen ítélet hiányában rájuk nem is terjedhetett ki az amnesztia.¹³⁸ Mára viszont már tudható az is, hogy a Keresztes-Fischer rendelete alapján internált 5.036 ember közül 2.344 korábbi hadifogolyként került rendőrhatósági őrizet alá, többségüket után pedig 1950 decembere után internálták.¹³⁹

¹³⁵ Magyarországi Rendeletek Tára 1939. 1450–1456. p.

¹³⁶ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 11. sz. törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról.

¹³⁷ Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Zrinyi – Új Magyarország, Bp. 1991. 207. p.

¹³⁸ Szántó András: A kitelepítések történeti háttéréről. In: Gulyás Gyula – Gulyás János: Törvénytétel nélkül... A hortobágyi munkatáborok (1950–1953) filmszociográfiai dokumentumai. Láng, Bp., 1989. 19. p.

¹³⁹ BM Ny. 508. d. Feljegyzés az internáltak felülvizsgálatáról 1953. július 16.

6. Önkép

A proletárdiktatúra titkosrendőrségének valódi ideológiai és politikai funkcióinak szaktudományos jellegű feltárása még várat magára.¹⁴⁰ Fontos dokumentuma lehet az ilyen irányú kutatásokhoz az a jelentés (ebből származnak az alábbi részletek), amely bár jóval a történesek után, de a lehetőségekhez képest tárgyilagosabb képét kívánta adni az ötvenes éveknek – belülről nézve.¹⁴¹

„Belpolitikai helyzet:

[...]

‘Az állambiztonsági munka iránya 1949–53 között nagymértékben eltorzult.’ (Az MSZMP KB határozata az állambiztonsági munka néhány kérdéséről. 1957. december 17.) E torzulás legfájdalmasabb következménye a munkásmozgalmi emberek ellen koholt vádak alapján lefolytatott politikai jellegű törvénysértő perek voltak. Az 1953 júniusi KV ülésen Rákosi Mátyás a személyi kultuszért viselt saját felelősségét elismerve maga állapította meg: ‘Még károsabb volt az a tény, hogy én vezettem az ÁVH-t. [...] Beavatkoztam az ügyek vitelébe, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el. [...] E beavatkozás megnehezítette az igazság kiderítését, megkönynyítette az önkényeskedést, a törvényszegést.’

[...]

Az osztályharc éleződésének téves elmélete, kiegészítve ‘a hibák mögött keresd az ellenséget’ jelszó követelményével, elméletileg feltételezte és egyben igazolta is e kiszélesítést. Mindez törvényszerűen oda vezetett, hogy az ÁVH hatáskörét olyan területekre is kiterjesztették, ahol és amelyekben az korábban nem volt illetékes. Feladatul szabták meg a termelési tervleamaradások vizsgálatát, a népgazdaságban a károk megelőzését, illetve a keletkezett károknál a feltételezett ellenséges tevékenység felderítését. Emellett – mivel a körülmények hatására romlott a dolgozók hangulata az üzemekben –, a pártvezetés az ÁVH-tól is igényelte a dolgozók hangulatáról szóló napijelentést. Ahhoz, hogy az ÁVH e feladatoknak eleget tudjon tenni – és ahhoz, hogy e területen valamilyen nyíre is eligazodjon – szükséges volt, hogy a gazdasági és az állami élet fontos irányító szerveiben, valamint a termelő üzemekben hálózattal rendelkezzen. A hálózatba nagy számban szervezték be informátorként párttagokat¹⁴² is, akik felszínre hozták a dolgozók elégedetlenségét és az ellenség által befolyásolt véleményüket; azonban a tényleges ellenséges elemekről információt hozni alig tudtak, mivel ezek felé – párttagok lévén – lehetőséggel nem rendelkeztek.

[...]

¹⁴⁰ Fontos, de nyilván nem elégséges adalékok ehhez a kutatáshoz Kozák Gyula: Múltbanzés. Interjútorédekék Farkas Vladimírral, az Állambiztonsági Hatóság volt alezredesével. Mozgó Világ, 1988. 11. (továbbá az ‘56-os Intézet Oral History Archivumában); Farkas Vladimír: Nincs mentség. Az ÁVH ezredese voltam. Ikva, Bp., 1990.; Berki Mihály: Az Állambiztonsági Hatóság. k. n., Bp., 1994.; Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Zrínyi – Új Magyarország, Bp., 1991.; Korom Mihály: A Rákosi-uralom legfőbb törvénysértő szerve és fő felelősei. In: Izsák Lajos – Stemler Gyula (szerk.): Vissza a történelemhez... Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára. Napvilág, Bp., 1996.

¹⁴¹ Történeti Intézet A-1364/1; Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc (1949–1953) I–IV. h.n., é.n. lkt.sz.:45-148/6-1984. 1. kötet. Forrás minősítésű tényanyagok (felderítési jelentése, értékelő jelentések, összefoglalók, vizsgálati és bírósági anyagok, eredeti dokumentumok, munkaértekezleti jegyzőkönyvek, visszaemlékezések) válogatott gyűjteménye.

¹⁴² A jelenleg is dúló – “átvilágítási” – vitában lényeges lehet ez az információ, amely egyértelműen arra utal, hogy lehettek a párttagok is a titkosszolgálat beszervezett informátora – önmagában véve tehát a párttagság tehát mégsem volt kizáró ok.

A politika torzulása kitágította az 'ellenség' fogalmát, ezért újabb és újabb területek és kategóriák kerültek az elhárítás ellenőrzése alá.

[...]

A totalitás irányába ösztönzött az a körülmény, hogy – a termelési eredményhez hasonlóan – az operatív munka eredményességét is alapvetően mennyiségi szempont alapján értékelték. (A beszervezett személyek és a beérkezett információk száma; a nyilvántartásba vettek valamint a vizsgálatnak átadottak száma; hány személy ellen emeltek vádat; közülük hányat, mennyi évre ítélték; hány személyt internáltak stb.)

Ennek alapján szinte természetesnek tűnik, hogy a vezetés és az állomány egyaránt szubjektíve is érdekelt volt az ilyen látszat-eredményességben. Ez a helyzet idézte elő azt, hogy nem megalapozottan, tehát indokolatlanul sokszázezer ember került be az antidemokratikus elemek nyilvántartásába; továbbá az ügyek sok esetben a bizonyítás elégtelensége miatt, illetve büntett hiányában internálással zárultak.

[...]

Az ÁVH belső életében kialakultak, sőt a körülmények hatására még erőteljesebben nyilvánultak meg a avantgardista nézetek, és ezek talaján fellépő káros magatartás. E nézetek szerint a hatalom meghódítása[...]. Jelnyegében az államvédelemnek volt köszönhető.

[...]

Az MDP PB 1950. februári határozata az ÁVH szerepét és helyét a következőképpen határozta meg: 'Az ÁVH a proletárdiktatúra védelme megszilárdításának egyik legfontosabb szerve. Az ÁVH a proletárdiktatúra rendszerében betöltött fontos szerepe miatt az MDP KV-nek az államgépezetben működő szerve'.

[...]

Az avantgardista nézetek felerősödéséhez hozzájárult az is, hogy az ÁVH-t bízták meg a társadalom valamennyi szervének titkos eszközökkel történő totális ellenőrzésével.

[...]

A bizalmatlansági hullám természetesen az ÁVH testületét sem kerülte el. Az 1950 februári PB határozat a kommunista éberség jegyében harcot hirdetett az ÁVH-ba befurakodott, beépített ellenséges elemek és ügynökök ellen. E határozat végrehajtása során a személyzeti munka eltorzult és sok becsületes kommunista államvédelmi tisztet elbocsátottak a testülettől. 'Olyan légkör alakult ki, amelyben az államvédelmi tisztek nem érezték magukat biztonságban és mindenki mindenkivel szemben bizalmatlan volt. Az államvédelem régi vezetői – klikk-politikájuknak megfelelően – a régi, kipróbált munkaskádereket tudatosan mellőzték, félreállították s helyettük fiatal, párt- és élettapasztalatokkal nem rendelkező emberekre támaszkodtak.' (Az MSZMP PB határozata az állambiztonsági munka néhány kérdéséről. 1957. december 17.)

[...]

Változás történt az államvédelmi munka eredményeinek nyilvánosságra hozása terén is. Míg az előző időszakban – amikor a helyes pártirányítás gyakorlata érvényesült – a politikai bűncselekményeket a megfelelő keretek között a nyilvánosság elé vittek. Ezzel megkönnyítették a dolgozók tájékozódását; lehetővé tették, hogy megérték a BM politikai bűnüldöző munkájának szükségességét. Az ÁVH ezt a gyakorlatot csak néhány kiemelt esetben tette meg. Munkáját a titokzatosság, a misztifikáció övezte, melyet a bizalmatlanság és a gyanakvás kísért. A tájékoztatás hiányának tudható be, hogy egyes tényleges ellenséges tevékenységet kifejtő, őrizetbe vett személyekkel kapcsolatban a dolgozók részéről sajnálkozás vagy együttérzés volt tapasztalható.

[...]

Összegezve: a politikai torzulások következtében az ÁVH munkája kiszélesedett. A gazdasági károk tudatos okozóinak, az üzemekbe került ellenséges elemeknek és az ezek befolyása alá került dolgozók ellenzéki vagy ellenséges hangulatának, a jugoszláv UDB vélt vagy valós ellenséges felforgató és kémtevékenységének felderítése, a tömeghálózat kiépítése és vezetése, az antidemokratikusnak minősített személyek szinte versenyben történő nyilvántartásba vétele túlhajtottan vette igénybe az ÁVH személyi állományát. Figyelmének és erejének nem kis részét vonta el a tényleges külső és belső ellenséges erők elleni harctól. Az avantgardizmus létezése, a valóságos ellenséges tevékenységéről szóló tájékoztatás hiánya szűkítette az államvédelem tömegkapcsolatát, a belső személyzeti munka torzulásai pedig gyengítették a szerv ütőképességét.

[...]

Nem arról van szó, hogy az ellenséges erők az MDP helyes politikájának érvényesülése esetén letették volna a fegyvert, belenyugodtak volna vereségükbe; ők ezt az ellenállást minden körülmények között folytatták volna. Ahhoz azonban, hogy rövid idő alatt a külső és belső ellenséges erők tömegbázisa kiszélesedett, befolyása növekedett, az MDP politikájának torzulása hozzájárult és az ellenség számára kedvező feltételeket teremtett."

IV.

Példatár

A következő dokumentumtöredékek alapdossziéit a kutatás idején még a Belügyminisztérium Dokumentációs Osztályának irattárában őrizték, azóta átkerültek az 1997. szeptember 1-től működő Történeti Hivatal – TH – anyagai közé (ezért a forrásmegjelölés során is már ez utóbbi lelőhelyre történik hivatkozás). A korábban említett ideológiai funkció két vonatkozásában meghatározó jelentőségű ezekben az iratokban. Magát az eljárás egészét, és a benne szereplő állami emberek attitűdjét, gondolkodásukat (esetenként indulataikat) alapvetően meghatározza, hogy meg vannak győződve: a proletárdiktatúra szolgálatában és a kommunista ideológia nevében igaz ügyért veszik fel a harcot az ellenséges elemekkel. Másfelől *politikai* perekről van szó, amelyek politikai mivolta a proletárdiktatúra ideológiai funkciójának büntetőjogi háttérétől (lásd: II. fejezet) függ. Az eljárások megindításához, valamely hétköznapi magatartás politikai bűncselekménnyé előléptetéséhez, vagy súlyos terhelő körülményként való minősítéséhez ma már szinte nevetséges indokok szerepeltek.¹⁴³ *A nem ideológiai-*

¹⁴³ Az őrizetbe vett személyekkel kapcsolatos „sajnálkozás” nyilvánvaló forrásai voltak az ÁVH őrizetében lévő gyanúsítottaknak a tövénysértésekkel kapcsolatos tapasztalatai a nyomozás során – már aki (testileg-szellemileg) képes volt ezekről beszámolni. Keves hozzáférhető dokumentum számol be a kihallgatási eseményekről. A jegyzőkönyveknél mindenesetre hitelesebbek azok a titkos fogdaügynöki jelentések, amelyek olykor szinte szó szerint adják vissza az elhagzottakat. Például:

Történeti Hivatal V-128719/1.

22-5891/55. sz. vizsgálati dosszié; J. G. és társai ügyében

(Fogdaügynöktől) [kivételesen legépelve, a ceruzával írt feljegyzések mellékelve.]

FELJEGYZÉS

tárgy: G. L.-val való beszélgetésem. IV.

politikai jelenségek folyamatos transzformálása ideológiai-politikai tényezőkké jelentette ennek a (jogalkalmazói) logikának a lényegét, amely így büntetőjogilag relevánssá tette, kriminalizálta, tehát büntethetővé tette az autonóm gondolkodás (más oldalról: az ideológia) valamennyi megnyilvánulását. A dokumentumok önmagukban is beszédesek.

1.

BM
Vizsgálati Főosztály

Jelentés
Bp., 1954. július 16.

D. E. /Körmend, 1902, mérnök, Bp., Levél u. 8./ házkutatási anyagában az alábbi bűnjeleket és kompromittáló anyagokat találtam:
– 1 db. Olimpia gyártmányú táska írógép.

Budapest, 1955. május 11.

A tegnapi kihallgatásról visszatérve – az eddigi optimista hangulatát teljesen elvesztette: "Komám, elővették az 1952–53-as stílust!"

[...]

– „Rettenetesen rám rohant a százados. Tudod, az, amelyiket te odaát láttál a „Csics” [elsőrendű vádlott volt, de vallatása során bekövetkezett halálának hírért nem közölték G. L.-l – R.B.]-nál. Igen goromba, rosszindulatú pofa. Csak úgy fröcsög belőle a rosszindulat! Na de csak kiabál, mert ha bizonyítékuk volna, akkor már régen a pofámba vágták volna... De idefigyelj! Nincs itt véletlenül felszerelve "hangerősítő", amivel a mi beszélgetésünket lehallgatták?

– Nem igen hiszem. Ma már nem alkalmaznak ilyen módszert.

– Tudod, azt mondta nekem, hogy "magának vallani kell! Itt fog meghodni! Vegye tudomásul, hogy levágatom egy vizespincébe, ahol hónapokig ellesz anélkül, hogy magához szólólnák! S ha nem volt beszerveve, akkor is el fogja vállalni, hogy igenis kém volt.". Hadonászik előttem, rázza az öklét. Mindig azt vártam, hogy mikor csap be egyet. Mert tudod, a nagy finomkodás mellett, annak idején a K. is térdén rugott és állon is vágott egyszer – csupa barátságból. [...] Fenyegetődzik, hogy a feleségemet is behozatja. Holott három héttel ezelőtt már egyszer mondták, hogy benn is van és csak az én vallomásomtól függ, hogy kien-gedik, vagy sem. Tehát mese az egész. [...] Tudod, nekem az a gyanúm, hogy a Csics meggyógyult annyira, áthozták és azért nyomnak annyira. Itt most már ők kényszeríthetik vallomásra. Nem számít, ha meg is tépik, mert őt ügyis felkötik, tehát egyre megy nála. Ennél nagyobb baj, hogy a százados nekem is életfogytot emleget. Azt mondja, hogy elég nekem az, ami van, hogy ők ebből kihozzák az életfogytot... Te Attila, úgy látom, hogy ezek szorítva vannak a határidővel. Azért veri a százados a tüzet, mert őt is b.-ják, tehát az időből kifogytak. Nézzed, a tárgyaláson hivatkozni fogok arra, hogy a százados azt mondta: ha kém voltam, ha nem – el kell ismernem... A lényeg az, hogy fel ne kössenek. Én heted-, nyolcadrendű vádlott lehetek. Ennyit pedig nemigen akasztanak fel... Ezek ijesztgetnek engem... Jó, jó, verni már nemigen vernek, majd csak kihúzom valahogy. Tudod, el vagyok szokva ettől a goromba hangtól és így hirtelen még gondolkodni sem tudok. Ezt azonban kibírom, mert nem tart órák hosszát, mint a kezdet kezdetén. Megnyugtatlak, hogy ezek is elgondolkoznak azért arról, mit tesznek. Ott, előttem telefonált. Jegyet rendelt a "Néma leventé"-re... Amikor elmegy a színházba a feleségével, akkor csak gondolkodik arról, biztos, hogy hány családi élelet tett már tönkre, hány családot züllesztett szét, és hogy ezért esetleg fizetni fog. Nem cserélnék vele... Ha én nem is, de lesz, aki majd megkeresi. Szóval ő sem fogja megúszni... Különben hagyjuk az egész témát, mert hátha hallgatnak bennünket...

/fogdaügynök megjegyzése:/ Jelenleg lelkileg úgy van beállítva, hogy igenis számára igen erős a nyomás a százados részéről, azonban éppen ezért, bizonyos mértékig az előadójában lát mentsvárat. Óhózza bizalmasabb tud lenni, mint az előző előadójához.

– 56 drb. USA követség ill. külügyminisztérium által kiadott bulletin magyar és angol nyelven (Öt éves az emberi jogok egyetemes kiáltványa; Az atomerő békés felhasználása; Az egyesült Európa felé; Amerika hangjai; Az 1953 évi Nobel-békedíj elnyerője)

– Az új magyar gazdasági rend a szabadságjogok és a közérdek egyeztetésével – D. által készített gazdasági program, 30 oldal terjedelemben;

– Jegyzetek: Az állam és a gazdasági élet korszerű szervezete; A dolgozók vállalkozásain alapuló új gazdasági szervezet.¹⁴⁴

2.

BM

Vizsgálati Főosztály

Jelentés

Gyarmati Olga élsportoló ügyében

Bp., 1954. augusztus 16.

1954. július 12. óta folytatunk vizsgálatot Faddy Ottmár volt ferencesrendi szerzetes és társai szervezkedési ügyében. Eddig 20 személyt helyeztünk előzetes letartóztatásba, akik beismerték bűncselekményeiket. A házkutatások során számos dokumentumot, ellenforradalmi programtervezeteket, névsort, illegális igazolványokat foglaltunk le.

A vizsgálat során felmerült Gyarmati Olga élsportoló (olimpiai bajnok atléta) neve is. Faddy Ottmár, a szervezkedés vezetője tett vele kapcsolatban terhelő vallomást. Ennek lényege röviden a következő:

Gyarmati Olga 30 éves, munkás származású, pénzügyminisztériumi tisztviselő, férjétől különváltan él. MDP tag, budapesti lakos.

Faddy Ottmár vallja, hogy Gyarmati Olga 1945-ben Debrecenben tanítványa volt, mint 8. osztályos gimnazista. 1950-ben Sebestyén Szaniszló rendtársával folytatott beszélgetés során szóba került Gyarmati neve is. Sebestyén a Gyarmati család régi ismerőse. 1952–53 telén Sebestyén és Faddy együtt felkeresték a lakásán Gyarmati Olgát és egyrészt sportélményeiről, másrészt Faddy missziós munkájáról beszélgettek. 1953 tavaszán Faddy újból megkereste őt a lakásán. Elmondta Gyarmatinak, hogy szándékában áll megalapítani a "Szent-Mihály lovagrendet", melynek feladata lesz tervek kidolgozása az "eljövendő korszak" kialakítására. *Faddy közölte, hogy ő már dolgozik is ilyen terveken és ha Gyarmati vallásosabb lenne, úgy a magyar nőnevelés vonalán szerepet biztosítana részére. Gyarmati erre érdemben választ nem adott.*

Faddy a fentiekben leírtakat azért közölte Gyarmatival, hogy megismerje álláspontját és később a szervezkedésbe bevonja. *A beszervezésre nem került sor.*

Faddy vallja továbbá, hogy Gyarmati révén megismerte Aczél Tamás író. Gyarmati ugyanis elmondta neki, hogy Aczél vele kapcsolatban állítólag házassági gondolatokkal foglalkozott. Gyarmati tanácsért fordult hozzá, hogy adott esetben *mint vallásos nő, "férjhez mehetne-e egy ateistához?"*. *Faddy érdemben nem adott választ. Később Gyarmati lakásán egy alkalommal találkozott Aczél Tamással, majd rövid beszélgetés után elváltak.*

¹⁴⁴ TH V-127372/I. D. E. vizsgálati dossziéja.

Faddy Ottmár állítja, hogy a szervezkedés tagjainak Gyarmati Olgával való kapcsolatáról nem beszélt. *Az előzetes letartóztatásban lévő személyek közül Faddyn kívül senki nem tett terhelő vallomást Gyarmati Olgára.*¹⁴⁵

3.

II./4. osztály

Nyt.sz.: 143-934

„Szigorúan titkos!”

Feljegyzés

T. V. J. kihallgatásáról

1951. június 23.

[...]

R. elsőrendű vádlottat a népi demokráciával szemben ellenséges politikai beállítottságú embernek ismertem meg.

[...]

1951. augusztusában és szeptemberében többször beszélgettünk a kitelepítésekről, melynek folytán az ezzel kapcsolatos kormányrendeletet rágalmazva kifejtettük, hogy *"ugyanazt csinálja a jelenlegi kormányzat a kitelepítettekkel, mint a múltban a nyilasok a zsidókkal"*. R. többször kijelentette előttem, hogy nem szívesen szolgál a Néphadseregben, mert az ő politikai felfogása nem egyezik a népi demokrácia politikájával. Kijelentette, hogy legszívesebben leszerelne, de valószínű, hogy rövidesen kidobják, ha helyette új szakembert tudnak beállítani. Hozzátette, hogy ennek csak örülni fog, mert sokkal kevesebb munkával és kisebb felelősséggel fog tud annyit keresni, mint jelenleg. Azt is elmondta, hogy mint gépkocsivezető fog elhelyezkedni, ha elbocsátására sor kerül.

1952 elején, amikor a nemzetközi helyzetről és a III. világháború lehetőségeiről beszélgettünk R. kijelentette, hogy *háború esetén ő meg fog lógni, mint ahogy a földműves gyerekekből álló bakák nagy része ezt fogja tenni, mivel semmi értelmét nem látják a háborúnak. Hozzátette, hogy az ellenséghez fog átszökni.*

Amikor 1951. őszén a békekekeölcsen-jegyzés volt, akkor ezt R.-val úgy értékeltük, hogy *"nagy csapás a munkásokra és tisztviselőkre, mert fizetésükből így nem tudnak megélni."* Ugyanilyen értelemben értékeltük később azt az eseményt, amikor 1951. novemberében sor került az árak és bérek rendezésére.

Igen gyakran előfordult, hogy egy-egy kormányrendeletet a magunk ellenséges politikai beállítottságunk szemszögéből tárgyaltunk meg, megállapítva, hogy *"Romániánál is előbbre megyünk az államosítás és a magántulajdon megszüntetése terén"*.

[...]

¹⁴⁵ TH V-127372; /7 kötet/ 10-515/54.sz. dosszié. Faddy Ottmár és társai.

II./4. osztály

Nyt.sz.: 143-939

„Szigorúan titkos!”

Jelentés

Bp., 1952. augusztus 11.

[...]

K. 1946. júliusában felkereste Barcsón dr. H. M. volt kisgazdapárti képviselőt, akinek felajánlotta, hogy *nagyobb pénzeszközért hajlandó az MKP vezetőit meggyilkolni.*

[...]

Nevezettek közösen rendszeresen hallgatták és megvitatták az imperialista rádió uszító adásait. Ez a rádióhallgatás B. E. és R. lakásán történt. Találkozásaik alkalmával többször rágalmazták a kormány különböző intézkedéseit. Mindannyian bíztak a "magyarországi rendszerváltásban".

[...]

II./4. osztály

Sz.t.

Nyt. sz.: 15-6743/952.

[...]

R. és T. szoros kapcsolatban álltak B. E.-nal és B. I.-nal, *rendszeresen hallgatták az imperialista rádiók magyar nyelvű uszító adásait, azokat közösen megvitatták és állást foglaltak az imperialisták háborús uszítása mellett.*

Ezzel kapcsolatban R. I. a következőket vallja:

[...]

II./4. osztály

Fogdaügynök

1952. június 27.

[...]

Véleménye szerint azért hozták be, mert a Hadseregben nagyítóval kell keresni a régi tiszteket és rá már nem volt szükség.

[...]

Megjegyzí, hogy Magyarországon háromfajta ember van: aki már ül, aki ült és aki ülni fog.

[...]

Feljegyzés

R. I. kihallgatásáról

1952. VII. 3. 19.30-23-ig

[...]

– Mi volt az esetben a terve, ha nem sikerül fondorlatos módon leszerelnie?

– *Mint előző vallomásomban mondtam, ellensége vagyok a népi demokráciának, és bízom a III. világháború lehetőségében, mely elképzelésem szerint az imperialista államok győzelmével végződött volna. Ezért tervem az volt, hogy ha kitör a III. világháború, átszököm az imperialista csapatokhoz. Beismerem, hogy a hazaárulás elkövetése egy esetleges háború esetén szándékom volt és csak egytől féltem, hogy családom felelősségre vonják érte.*

[...]

1950 tavaszán – amikor kihirdették, hogy milyen súlyos büntetést von maga után a fegyveres testületek tagjainak hazaárulási szándéka – letettem szökési terveimről.

[...]

Feljegyzés

R. I. kihallgatásáról

1952. augusztus 30.

[...]

Mióta ismeri Dohnányi Ernőt és milyen kapcsolata volt vele?

[...]

Dohnányi Ernő zeneszerzőt 1945 áprilisában Neukirchen községben, Ausztriában ismertem meg. Mátyás nevű fiát 1936-ban ismertem meg, mint híradó-akadémikust, aki 1939-ben lett hdgy. Apja 1945. áprilisában érdeklődött, nem tudok-e a fiáról valamit, majd október végén, mikor Neukirchenből eljöttem, megkért, hogy ha a fiával Magyarországon találkozom, mondjam meg neki, hogy Neukirchenben van. Hazatérésem után 1946. elején a híradócsapatok parancsnokságán értesültem arról, hogy Dohnányi Mátyás hir. fhdgy. 1945 elején Székesfehérváron tifuszban meghalt.

[...]

Dohnányit és rokonát, Salacznét Frankovszky Rudolf, volt ezds. hozta el Bécsből 1945. április elején Neukirchenbe. Többször együtt lenn voltak az amerikai megszálló parancsnokságon, ahol Dohnányi több hangversenyt adott. Az amerikai parancsnokság Dohnányi részére egy zongorát is küldött fel Neukirchenbe, ahol több amerikai tiszt többször fel is kereste Dohnányit.

[...]

1945. június vagy júliusban, amikor Dohnányit a salzburgi ünnepi hangverse nyen nem engedték szerepelni, vált köztudomásúvá, hogy őt a magyar kormány mint háborús bűnöst bírálta el és kérte az amerikaiak általi kiadását, akik a kiadást Dohnányi addig kiépített kapcsolatai következtében megtagadták és tudtommal Dohnányi jelenleg is nyugaton van.¹⁴⁶

[...]

¹⁴⁶ TH V-93082/1; Vizsgálati dosszié R. I. ügyében.

Feljegyzés
P. E. kihallgatásáról
Bp., 1950. november 24.

[...]

Elaborátumom 10 oldalra terjedt ki. Három esten át lakásomon dolgoztam ki, saját írógépemen magam gépeltem le. Az elaborátum egy példányban készült, két részből állt.

I. rész (4 oldal): „A bajok kútforrásai”.

Itt részletesen kifejtettem azt, hogy *a jelenlegi 'világkatasztrófa' a társadalom széthúzása, az embereknek Istentől való eltávolodása miatt következett be. Kifejtettem, hogy a magántulajdon szentségének megsértése a kommunisták részéről az isteni törvények megszegése. Itt hivatkoztam a hatodik parancsolatra: Ne lopj!*

[...]

Az I. rész tulajdonképpen kifejezte azt, hogy *mi, keresztényszocialisták a kommunista eszmékkel élesen szembenállunk.*

[...]

II. rész (6 oldal): „A bajok gyógyítása”.

Itt kifejtettem, hogy *mi keresztényszocialisták rendszerváltozás utáni politikai célkitűzése: erős Keresztényszocialista Párt alakítandó. A munkásság széthúzását és elzüllesztését meg kell akadályozni. A munkásság egyetlen 'igazi' érdekképviselője a Keresztényszocialista Párt, tehát a munkásságot a Keresztényszocialista Pártban kívánjuk tömöríteni. Polgári demokratikus, keresztényszellemű koalíciós kormányt kell alakítani, melyben a keresztényszocialisták képviselői is részt vegyenek.*

[...]

A továbbiakban kifejtettem azt, hogy *a nagybirtokok kisgazdaságokra való felosztásának híve vagyok. A keresztényszocialista felfogás szerint az 1845-ös földreform helyes volt, érvényben hagyható. Feltétlenül szükséges az ország gazdasági felemelkedése céljából, hogy 3–4 nagyüzem állami kezelésben maradjon, a többi gyárat vissza kell adni tulajdonosainak. A magántulajdon szentség.*

[...]

Kijelentem, hogy az elaborátum teljes egészében saját elképzeléseimet tartalmazza, kidolgozásához irodalmat nem használtam fel.¹⁴⁷

[...]

[...]

Szabad Európa Rádió: *"Egy ismeretlen rendőrtizedesnek üzenek Veszprém megyébe: Levelét, amelyben F. A.-nak küldi üdvözlését megkaptuk, kedves hallgatónk. Az üzenetet át fogom adni, tudom, hogy örömet szerzek vele. A fényképküldésnek, azt hiszem nincs semmi akadálya, legfeljebb az történhetik meg, hogy megnehezíti a levél megérkezését. Nem tudom, hogy milyen fényképet akar küldeni, de meg kell mondanom,*

¹⁴⁷ TH V-73229/1-a; BM II./I. Osztály; 10-50406/50. sz. Vizsgálati dosszié P. E. ügyében.

hogy a fényképnél is jobban örülnék egy hosszabb levélnek. Most már jó néhányszor kaptam pársoros üdvözlétet öntől, lassan kedves, régi ismerőssé válik, érthető hát, hogyha szívesen olvasnék egyszer részletes levelet is a mi Veszprém megyei barátunktól. Természetesen csak ön tudja megítélni, mit és mennyit írhat anélkül, hogy kellemetlensége lenne belőle. Címét mindenestre okosabbnak tartanám, ha nem közölné. Sok szívélyes üdvözlétet küldök."

melléklet: Rendőrelhárító Osztály Vezetőjének

BM Titkárság küldje le felhasználásra: a Szabad Európa zenés rádióüzenetében 1955. január 7-i adásában üzenik:

"Egy Veszprém megyei rendőrtizedesnek:

Hogyha hallgatta a vasárnapi zenés üzenetünket, abból már értesülhetett, hogy a második levele baj nélkül megérkezett. Benne volt a kis cédula is, nem tudom, annak köszönhető-e a sima továbbítás. Nagyon örülnénk, ha máskor is írna és ha lehet kissé részletesebben. Ön tudja, hogy megteheti-e ezt veszélytelenül. Jó kívánságait köszönöm magam is, a legjobbakat kívánom, szeretettel küldöm üdvözlétemet."

[...]

BM
III/5. osztály

Vizsgálati terv B. S. ügyében
Budapest, 1955. április 21-én.

[...]

1955. április 19-én a BM.Kat.elh.Főo. III/a alosztálya előzetes letartóztatásba helyezte B. S. /1930, Bakonycsérnye, 'a. n. Ny. J./ volt rendőr tizedest izgatás büntette miatt.

[...]

A BM Titkársága 1955. január hónapban értesítette a Veszprém megyei Főosztályt, hogy a Szabad Európa Rádió üzenetet küldött egy "Veszprém megyei rendőr tizedesnek", mely üzenetben köszönik a rendőr tizedes által küldött levelet. 1955. március 2-án a BM titkárság újból értesítette a Veszprém megyei Főosztályt, hogy február 25-én a SZER üzenetet küldött az ismeretlen r. tizedesnek. Ebben az üzenetben ismét megköszönik a r. tizedes levelét és üdvözlését, amit egy F. A. nevű személynek küldött. Az üzenetében felszólította, hogy fényképe és címe helyett okosabbnak tartanák, ha egy részletesebb levelet írna nekik.

[...]

Az ügyben vizsgálat lett indítva, melynek eredményeként kiderült, hogy az ismeretlen rendőr tiz. B. S. r. tizedessel azonos, aki a zirci őrsön teljesített szolgálatot.

[...]

B. S. kihallgatása folyamán beismerő vallomát tett, hogy az imperialista adók műsorát az őrsön több beosztottal együtt hallgatta és az adásról olyan véleményt alkotott a többi beosztott előtt, hogy az a nyugati életmódot dicsőítette.

[...]

B. S. beismerte, hogy három alkalommal irt a SZER-nek levelet München 62. pf 20 címre. Második levelében 1954. karácsonyán egy kis cédulát küldött, melyen feltüntette a BHÖ. azon pontját, amely szerint a levéltitok megsértéséért kiszabandó büntetést

tartalmazza. Kérte levelében egy amerikai katona címét azzal, hogy csak azután fogja ő is megírni az ő címét. Tervbe vette az országból való kiszökését is.

[...]

Melléklet, kézzel írott levél (szó szerint – R.B.):

"Üdvözlettem, küldöm Magyarországról Münchenben egy rendőr tizedes.

Az odttan lévő azoknak az Amerikai Katonáknak mint akik mint leventék úgy kerültek ki Németországban és Amerikaikatonák ledtek. Megkérem aszt az vagy valamelik odttan lévő amarikai Magyarjatonát hogy valamelikis a cimit rádion keresztül küldje el csak azután tudom az én cimemet elküldeni mert én is mint levente ottvoltam, egy ismeretlen rendőr tizedes, a viszontlátásra, cimet kérem."

[...]

BM.

III. Főosztály

76-585

Összefoglaló jelentés
Budapest, 1955. március 29-én

[...]

"A rádió hallgatások után valóban beszéltem egy-egy kérdésről a többiek előtt, így pl. elmondtam, hogy nyugaton jobb életmód van, mint nálunk. Elmondtam, hogy ott a katonák is motorral járnak, és minden katonának karórája van. Egy alkalommal az őrsőn beszéltem arról, Sz. L. volt r. szkv. és R. G. volt r. szkv.-nek, hogy a Szabad Európa előbb tud mindent, mint mi. Elmondottam a rádió bemondása alapján, hogy útbaindítottak léggömböket röpcédulákkal és erre azt mondtam, hogy azok már biztos itt lesznek.

Tettem olyan kijelenté is, hogy ki fogok szökni nyugatra. Ezt azért mondtam, mert volt olyan eset, hogy a szabadnapomat nem kaptam meg... Többször elégedetlenkedtem a fizetésem miatt is, mert azt keveselltem."

[...]

A vizsgálat során B. beismerte, hogy nem udvarol nyugaton élő lánynak, ezt nagyképszerűségről mondta. F. A. nevét is onnan vette, hogy a SZER bemondta, akinek később üdvözlétet írt.

[...]

B. S. volt r. tizedes vallomása szerint ezt a cselekményt azért csinálta, mert le akart szerelni a rendőrség kötelékéből. Több alkalommal kérte áthelyezését Győrbe, amire azonban választ sem kapott. Úgy gondolta, hogy ezek után le fogják szerelni.

[...]

BM Sümegi Járási Osztály

Jelentés
BM Veszprém megyei Főoszt.
Politikai O.

Jelentem, hogy 1955. március 27-én a Káderosztály által belettem rendelve Veszprém megyei Főosztály fogdájába 10 napi szigorított büntetésem letöltésére.

[...]

Az ott létem alatt Budai Sándor a fogdában azt a kijelentést tette, hogyha magyar Kati /nyugati nőismerőse/ tudná, hogy ő ittvan a fogdában akkor biztosan kiküldálná, hogy engedjétek szabadon azt az ismeretlen rendőr tizedest a kit becsuktatok a levelezésért.

[...]

Valamint azt is mondta, hogy Piros László Belügy miniszter elvtárs öneki is merőse de nem csinál az ügyében semmit sem lofasz a segiben és leván baszva az is az se csinál semit az ügyben, továbbá ezen kijelentéseit többször megismételte, hogy akik őket bezárták azon nem emberek hanem állatok mert ha emberek volnának azért a cselekménért amit ő csinált nem lenne szabad annyi időre bezárni.

[...]

Tehát meg álapításom szerint ezen személy nem más mint egy igazi kém azt is mondata, hogy ő tudd olyan személyeket akik az ország területén kémkednek hoszab idők ota. DE mivel ötet letartoztatták így nem mondja meg, hogy kik azok a személyek.

Sümeg 1955. április. 15.

[...]

[kézzel írt cetlin:] "Szigorú büntetés kell!"

BM
III/A alosztály

Feljegyzés
Bp., 1955. március 15.

B. S. ügyében beszéltem Gy. T. áv. szds. elvtárssal, a IV. osztály beosztottjával, aki elmondta, hogy előfordulhat olyan, hogy levél postai úton jut a SZER-hez – ezt mi is lehetségenek tartottuk.

[...]

ÁVH

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

[...]

– Ön, amikor a Zirci őrsön teljesített szolgálatot hallgatta-e az imperialista rádiókadásait?

– Én 1954 március hónapban kerültem a Zirci r. Őrsre. Oda kerülésen után pár hónapra hoztak az Őrsre egy szolgálatos vevő rádiót, amit egy L. nevű nő kezelt, aki

tudomásom szerint Veszprémben van a Főosztályon. Ez a nő mutatta meg nekem, hogy a Szabad Európa adásait a 103-as hullámhosszon lehet venni. L. nevű nő kb. 2 hónapig volt ott, majd jött egy K. J. r. tizedes rádiós, aki másfél hónapig volt az őrön. K. J. nem tudta, hogy lehet hallgatni az imperialista rádiók adásait. Amikor azonban ő elkerült, újból elkezdtük hallgatni a Szabad Európa adásait. Azért mondom többes számban, mert az Őrs majdnem minden beosztottja hallgatta. Beismerem azt, hogy én 1954 nyarától egész leszerelésemig, 1954 nov. 17-ig megszakításokkal hallgattam a Szabad Európa adásait. Amikor én megtudtam, hogy hogyan kell fogni a rádión az adást, azután megmutattam B. S. r. tiz.-nek is. Ezek után ő is folyamatosan hallgatta az adást.

[...]

B. r. tiz. elmondása szerint már otthon is hallgatta az imperialista rádió adásait. Elmondta nekem, hogy akik kiszöktek Magyarországról azok a személyek üzentek a rádión keresztül haza. Egy alkalommal otthon hallgatta az adást, ahol közölték, hogy egy rendőr főrm. is kiszökött nyugatra. A nevét nekem nem mondta meg B. Hogy ez megfelel-e a valóságnak, azt nem tudom.

[...]

Egy-egy adás után B. megemlítette, hogy "látod, akik kimentek, már mennyi mindent tudtak szerezni". Többünk előtt kijelentette, hogy Amerikában jobb világ lehet, mint nálunk.

[...]

Én egy alkalommal írtam egy üdvözlő levelet nagymamámnak, aki Katalin, névnapjára. Buda tanácsolta, hogy írjak a Szabad Európának, aki közvetíteni fogja majd az üdvözlőlevelet nagyanyámnak, M. K.-nak. A rádió címét Buda mondta nekem, ami egy papírra volt leírva neki. Ezt a levelet Buda adta fel postára. Elmondta nekem, hogy ő már több levelet írt ki, egy lánynak, akinek udvarol. Ezt a lányt Budapesten ismerte meg, a nevét is mondta, de már nem emlékszem rá. Arról is beszélt, hogy van neki egy barátja Nyugat-Németországban és annak is írt. Azt nem tudom, B. hány levelet írt a Szabad Európa rádióknak. Ő mondta nekem először, hogy lehet írni a Szabad Európa rádióknak, a címet odaadta nekem, és én írtam egy üdvözlő lapot Katalin névnapra: "üzenetemet küldöm Magyarországról Amerikába nagymamámnak, B. G.". Ez nem a rendes nevem, volt. A nagymamám megtudta volna, hogy kiről van szó, mert 1948-ig B.-nak hívtak.

[...]

Államvédelmi Hatóság

B. S. gyanúsított jegyzőkönyve
Veszprém, 1955 március 8.

[...]

– Mi volt a célja a SZER-nek írt leveivel?

– A levelek írásával az volt a célom, hogy válasz után elküldjük a címünket és így fognak küldeni olyan Zsileket, mellyel ha megborotválkozunk, akkor hat hétig nem kell borotválkoznunk. Ugyan akkor csak csupán szórakozásból is történt az egész. Tagadom azt, hogy más célom lett volna a levelezéssel kapcsolatban

[...]

BM

III/a. Alosztálya

Jegyzőkönyv

B. S. 4. kihallgatásáról

Veszprém, 1955. március 25-én

[...]

Azok a vallomások, amit eddig tettem a levélírással kapcsolatban nem felelnek meg a valóságnak. Tagadom azt, hogy én a Szabad Európának levelet küldtem volna ki.

[...]

Előadom, hogy 1954. június 16-án a veszprémvarsányi rendőrörsről a zirci r. Örsre lettem vezényelve. Az örsről 1954. október vagy november hóban Győrbe utaztam. Visszafelé megismerkedtem egy rendőr tizedessel, a nevére már nem emlékezem. Megkérdezte tőlem, hogy meg lehet-e bízni bennem, én mondtam, hogy meg. Erre odaadott nekem 3 db kék borítékú levelet, hogy dobjam fel a postára. ... A rendőr tizedes azért küldte ki ezeket a leveleket, mert rokonai voltak kint Nyugatnémetországban.

– Buda, ezt a vallomását nem fogadom el, ez amit elmondott nem felel meg a valóságnak. Ön a felelősség alól igyekszik kibújni.

[...]

Jegyzőkönyv

B. S. 5. kihallgatásáról

Veszprém, 1955. március 25.

[...]

– B. S. újból felszólítom önt, tegyen beismerő vallomást a külföldi levelezéseivel kapcsolatban:

[...]

– Beismerem azt, hogy a 4-i jegyzőkönyvemben letagadtam azt, hogy én külföldre irtam levelet. Újból fenntartom az előbbi vallomásaimat, és beismerem, hogy három esetben a már elmondottak szerint küldtem ki a levelet a SZER-nek. Ezt azért tagadtam le, mert gondoltam, hogy a levélírást még plusz meg fognak büntetni. De belátom, hogy helytelenül cselekedtem.

[...]

BM. III/5. osztály

Jegyzőkönyv

B. S. 1. kihallgatásáról

Budapest, 1955. április 22.

[...]

A SZER adásait hallgattam, azonban nem érzem bűnösnek magamat, mert tudomásom szerint ez bűncselekményt nem képez.

[...]

A vallomás tételét megtagadom, még ha felakasztanak, vagy bármit is csinálnak velem, nem vagyok hajlandó beismerő vallomást tenni, mert nem követtem el bűncselekményt.

[...]

– Kihallgatását megszakítom, és felhívom a figyelmét, gondolkozzon az elkövetkező kihallgatáson tanúsítandó magatartáson.

[...]

Jegyzőkönyv
B. S. 2. kihallgatásáról
Budapest, 1955. május 3.

[...]

Előző kihallgatásomon tanúsított magatartásomon gondolkoztam, vallomást kívánok tenni az általam elkövetett bűncselekményekről. Beismerem, hogy a Magyar Népköztársaság törvényeibe ütköző cselekményeket – melyekkel gyanúsítva vagyok – elkövettem, ezért bűnösnek érzem magam.

[...]

Az őrsön rendszeresen hallgattam Amerika Hangját, London Hangját és a Szabad Európát, mert kíváncsi voltam, hogy milyen a nyugati életmód és kiknek küldenek üzenetet.

[...]

Jegyzőkönyv
B. S. 6. kihallgatás
Budapest, 1955. május 17.

[...]

20 darab röpcédulát gyűjtöttek be 1954. októberében az Őrsre. Én azon a napon szabadnapra mentem és az asztalon lévő két darab röpcédulát magamhoz véve a köpenyem zsebébe tettem, hogy azt elvigyem és megmutassam szüleimnek, sógoromnak, nővéremnek és menyasszonyomnak, hogy hogyan néz ki egy röpcédula.

[...]

A tartalmukra visszaemlékezni nem tudok, mert azt magam nem olvastam. Mikor felolvasták, csak arra emlékszem, hogy a tszcs-k és az állami gazdaságok elleni izgatásról volt szó. Én amikor magamhoz vettem a két drb röpcédulát, láttam, hogy azok halvány sárgászöld színűek voltak és a címe "A tizenkét pont" volt.

[...]

Összefoglaló jegyzőkönyv
B. S. ügyében
Budapest, 1955. június 15.

[...]

– Ön a Magyar Népköztársaság elleni izgatás és hűtlenség büntettének elkövetésével van gyanúsítva. Bűnösnek érzi-e magát a bűncselekményei elkövetésében?

– *A gyanúsítást megértettem és a fent meghatározott bűncselekményekben bűnösnek érzem magam, mert mint rendőr elkövettem a Magyar Népköztársaság elleni izgatás és hűtlenség büntettét azzal, hogy a SZER hazug és rágalmazó adásának híreit rendőrtársaim és polgári egyének előtt ellenséges propagandaszerűen terjesztettem, valamint becsmérő és rágalmazó levelet írtam a SZER központjának egy sztahanovista bányamesterről.*

[...]

Hatodik leveletem 1955. jan. közepén küldtem ki a SZER központjának. Ebben a levélben kértem a SZER központját, hogy figyelmeztesse V. M.-t, aki a Balinkai Szénbá-

nyában, mint sztahanovista bányamester dolgozik, az emberekkel szigorúan bánik. Ezt a levelet L. J. írásbeli kérésére küldtem ki, mert L. szerint V. egy 'népnyúzó'.

[...]

Budapesti Helyőrség
Katonai Bírósága
BV. 00123/1955

A Magyar Népköztársaság nevében!

[...]

A Budapesti Helyőrség Katonai Bírósága Budapesten 1956. január 25-én a nyilvánosság kizárásával megtartott tárgyaláson meghozta a következő ítéletet:

[...]

B. S. I. rendű vádlottat – aki 1930. Bakonycsernyén született, apja: Sándor, anyja: J. J., nőtlen, vagyontalan, bányász foglalkozású magyar állampolgár, büntetlen előéletű, Zirc, József Attila u. 16. sz. alatti lakos – bűnösnek mondja ki

1./ hűtlenség büntetében

2./ népi demokratikus államrend elleni büntetben, ezért 10 hónapi börtönbüntetésre ítéli /amelyből 9 hónap és 16 napot kitöltöttnek vesz/.

[...]

A bíróság a büntetés kiszabásánál B. S. vonatkozásában nyomatékosan a javára értékelte az Országos Megfigyelő és Elmeógyógyintézet által adott orvosi vélemény alapján azt a tényt, hogy nevezett schizoid vonásokat mutató súlyos fokban pszichopátiás egyén, aki a kóros lelkiállapota miatt cselekménye társadalmi veszélyességének felismerésében súlyos fokban korlátozva volt a cselekmény elkövetései.

[...]

Sz. K. hadbíró fhdgy.
a tanács elnöke

Magyar Népköztársaság
Legfelső Bírósága
Katf. III.0012

[...]

A Budapesten 1956. március 8-án tartott zárt fellebbezési tárgyaláson meghozta a következő ítéletet:

[...]

B. S. volt rendőrtizedes I. r. vádlottnak az elsőfokú bíróság által hűtlenség bűntetteként értékelt magatartását az izgatás büntetvének tényállásán belül minősíti, az I. r. vádlott büntetésének súlyosítására irányuló óvást elutasítja. Börtönbüntetése az előzetes letartóztatás idejével teljes végrehajtást nyert.

[...]

Az elsőfokú bíróság B. S. I. r. vádlottnak azt a cselekményét, hogy a SZER-nek kiküldte L. J. III. r. vádlott által V. bányamesterről írt uszítóhangú levelét, a BHÖ. 35. pontjának 1/ bekezdésében foglalt hűtlenség büntetvének minősítette. A BHÖ. 35. pontjában meghatározott büntett célzatos bűncselekmény, amelyet az elkövető avégett valósít meg, hogy a külföldi szervezetet a magyar állam ellen ellenséges cselekményre

birja. A SZER-rel való összeköttetés megteremtése, és annak részére hírnagyoknak a kijuttatása megvalósíthatja a BHÖ. 35. pontjában foglalt büntetést az említett célzat fennforgása esetén, amely célzatra az elkövető személyi körülményeiből, tevékenységének terjedelméből, a hírnagy tartalmából, mennyiségéből és más hasonló körülményből lehet következtetni. Jelen esetben azonban a III. r. vádlott által leírt levél tartalma inkább a bányamester személye, mint a magyar állam ellen irányult, bár kétségtelen, hogy a SZER egyetlen ilyen közlést is fel tud használni és fel is használ ellenséges propaganda céljára. Az I. r. vádlott primitív, súlyosan pszichopatiás egyénisége, valamint az a körülmény, hogy III. r. vádlott nem ellenséges egyén, hanem sztahanovista bányász, arra utal, hogy I. r. vádlottnak a levél kiküldésével nem az volt a célja, hogy a SZER-t a magyar állam ellen ellenséges cselekményre bírja, hanem az, hogy – igen helytelen úton – felhívja a figyelmet a bányamester állítólagos visszaéléseire. A L. B. a célzat hiányában mellőzte a BHÖ. 35. pontjában foglalt büntetést megállapítását és az I. r. vádlottnak az izgató tartalmú levél továbbításában megnyilvánuló magatartását a terhére egyébként megállapított izgatás büntetének keretén belül értékelte.

[...]

Budapest, 1956. március 8.
Sz. J. hadbíró alez. tanácsvezető bíró¹⁴⁸

6.

Államvédelmi Hatóság

Gyanúsítottai jegyzőkönyv

Készült Bp, 1954. november 15. J. F. kihallgatása alkalmával

[...]

A felszabadulás után az SZDP-be léptem be, ugyanis a hivatalunk a főnök befo-lyására ezt a pártot támogatta leghathatósabban. Az egyesülés alkalmával a pártból kizártak azzal az indokkal, hogy osztályidegen vagyok. A kizárás indokát nem tartottam helyesnek, ugyanis véleményem szerint a főnökhelyettes személyes bosszújára történt. Engem a Pártból való kizárás nagymértékben lesújtott és mivel indokolatlannak tartot-tam, bár nem fellebbeztem, azonban ez olyan hatással volt rám, hogy a jelenlegi rend-szerrel szembeállított. Ettől az időtől kezdve más szemmel néztem az országban folyó politikai eseményeket, valamint a kormány által hozott gazdasági intézkedéseket. Ettől az időtől kezdve az az elhatározás született meg bennem, hogy a rendszer támogatását nem fogom szorgalmazni és minden alkalmat megragadtam arra, hogy a rendszer fejlő-dését megakadályozzam. Ebben az időben mint mozgóposta rovatoló a küldeményekkel átjártam Ausztriába, ahol több osztrák állampolgárral kapcsolatba kerültem. Így kap-csolatba kerültem Sch. Katalin drogéria és patika tulajdonossal, akivel szexuális vi-szonyt is folytattam... A fenti kapcsolatról munkatársaim révén feleségem tudomást szerzett, amelyből komoly családi botrányok keletkeztek... Tagadom, hogy nevezettel a fenti kapcsolaton kívül népi demokrácia ellenes tevékenységet fejtettem volna ki.

[...]

Tagadom, hogy a bécsi útjaim alkalmával valamilyen ellenséges tevékenységet fejtettem volna ki, vagy ilyen irányú kapcsolatot létesítettem volna.

[...]

¹⁴⁸ TH V-129/200; BM II/5. 11-50926/65.sz. Vizsgálati dosszié; B. S. és tsai. A nyomozás kezdeté-nek időpontja: 1955. IV. 19.

1952 decemberében a SZER adásait hallgatva tudomást szereztem a fenti rádióállomás címéről. Ekkor a már fentebb említett okokból kifolyólag elhatároztam, hogy én is felveszem a rádióval a kapcsolatot és adatokat fogok kiszolgáltatni annak részére. Ettől kezdve P. L. München 62 Pf. 20 címére rendszeresen küldtem ki helyzetjelentést a magyarországi gazdasági és politikai helyzetről.

[...]

1952. decemberében vagy 1953 januárjában írtam az első jelentésemet amelyben a termelőségvetkezetekkel és a parasztság helyzetével foglalkoztam, ehhez való anyagot a postán dolgozó kartársaim által elmondottakból gyűjtöttem össze. A későbbi időkben egyre rendszeresebben küldtem ki leveleket. Pl. írtam a Bp-i 1-es posta kirablásáról, vonatösszeütközésekről. Írtam üzemi gyűlések hangulatáról, melyeket családi környezetemen keresztül keresztül tudtam meg. Az utóbbi hónapokban egyre inkább irányt vettem katonai és ipari jellegű híryananyagok kiküldésére.

[...]

D. Gy. kulák, birtoka volt a határ mentén. Megkért, hogy vigyek el egy levelet a Hegyeshalomból kitelepített fiának, aki a győri vagongyárban dolgozik. Amikor megismertem D. L.-t, több ízben hosszasan beszélgettünk, amire jó alkalom volt, mivel több órát szoktam Győrben tölteni mielőtt visszafordulok Pest felé. Szintén hasonló politikai beállítottságúnak ismertem meg, mint jó magam, ezért felvettem neki, hogy kapcsolat van a SZER felé. Elmondtam, hogy milyen jellegű leveleket küldök ki, amire ő is felajánlkozott, hogy vállalkozik a saját gyarából hasonló információk kiküldésére. Három ízben kaptam tőle levelet, az egyikben arról írt, hogy milyen jellegű törvények várhatók rendszerváltás időszakában és erre vonatkozóan kérdést tett fel a SZER felé. Másik levelében a Ganz vagongyári "besúgókról" számolt be, amelyet a "Fekete Hang"-nak szánt, harmadik levelét f. hó 14-én, vasárnap adta át, amelyben saját kezű írásával beszámol a Győri vagongyár helyzetéről, az ottani termelési kapacitásról, valamint csatol mellé egy géppel írt levelet, amelyet "akik még magyarok" jellegével írtak meg. Nem tudom, hogy ki írta. Arra emlékszem csak, hogy egy alkalommal elhozta a vonathoz barátját, valószínűleg olyan személyt, aki szintén segített neki ebben a munkában, azt tudom róla, hogy volt vasutas, és a neve valószínűleg Cs. betűvel kezdődik, de pontosan a nevét nem tudom. Elmondta, hogy pisztolya, vagy fegyvere van /nem emlékszem pontosan erre sem/, ami jól el van dugva.

[...]

D. írt egyébként egy, a Magyar Népi Demokrácia megdöntésére és a Magyar Néphadsereg ellen uszító kiáltványt is, amelyet átadott nekem szintén azzal, hogy küldjem ki, de ezt még nem küldtem ki, mivel nagyon veszélyesnek tartottam. Ellenben odaadtam egyik utam alkalmával elolvasásra 2 szaktársnak, az egyik nevére jelenleg nem emlékszem, a másik pedig Kertész Béla volt, aki el is kérte tőlem.

[...]

Sz.-hez amikor eljártam, néhány alkalommal használtam az írógépét, illetve megkértem arra, hogy gépelje le a nála lévő füzetben egy népi demokrácia ellenes verset, amelyet ő több példányban oda is adott nekünk. A füzetet is megkaptam tőle, amelyet kiküldtem a SZER-nek, a verset pedig 50 példányban legépelve elhoztam tőle. Ezeket a Héven ismeretlen személyek között terjesztettem azzal a módszerrel, hogy egy alkalmas pillanatban a padlóra ejtettem. Egy alkalommal észrevettem, hogy egy parasztasszony fölvette és zsebre dugta. Ezt kb. 20 alkalommal csináltam meg. A röpcédulának címe "Láthatatlan Hadosztály" volt.

[...]

F. hó 14-én vasárnap szintén gépeltem Szekeresnél kb. 8 db. "igazoló jegyet", amelyet a "Magyar Nemzeti Ellenállási Front" nevében szövegeztem meg olyan egyének számára, akik a jelenlegi rendszerben bizonyos kérdésekben szembenálltak. Ilyen igazolványt készültem adni illetve elküldeni Kiss Árpád volt könnyűipari, jelenleg energetikai miniszternek.

[...]

A SZER-nek írt leveleket a mozgópostai munkám sajátosságait kihasználva küldtem ki. Egyszer benn hagytam saját bélyegzőmmel lebélyegezve a levelet a raktárhelység egyik polcán, egyszer pedig a zsákba tettem bele, annak felső részébe, plomba és a zsák szája fölött levő részbe, vagy pedig a megfelelő olyan zsákba, amelynek száján alkalmas hézagot találtam. Amikor a levelet nem a zsákba raktam akkor mindig biztos voltam abban, hogy a mozgót átvevő mozgópostás osztrákok azt ügyis illetékes helyre eljuttatják.

[...]

Számoltam azzal is, hogy ha történetesen más vonalra tesznek, ne szakadjon meg a kapcsolatom a SZER-rel. Ezért a kezemen keresztül menő levelek közül választottam a müncheni címet /Karolina Patt/, mellyel az volt a szándékom, hogy erre a címre fogom a levelet küldeni egy hozzá kapcsolt levelező lappal. Persze előzőleg ezt megírtam a SZER-nek, hogy ellenőrizzék le, hogy küldhetem-e erre a címre a leveleket. Választ is kaptam rá, hogy a cím alkalmas erre a célra.

[...]

Irtam még levelet, amelyben megkérdeztem, hogy mi van Horthyval, milyen tevékenységet fejt ki. Irtam egy levelet Varga Bélának, mint a Magyar Bizottmány elnökének, melyben megkérdeztem, hogy mi van velük, mert nem hallani munkájukról.

[...]

A SZER részére kimenő levelekre mindig ráírtam, hogy mikor kérem erre vonatkozólag a választ, és milyen jeligére. Az alábbi jeligékre kaptam választ emlékezetem szerint: Töröszekfű, Kupa, Ószirózsa, Muskátli, Kisablak jeligékre. Az üzenetek általában reagáltak az általam felvetett kérdésekre, megköszönték az általam küldött anyagokat, megígérték, hogy az illetékesekhez eljuttatják. Többször óvatosságra intettek, buzdítottak a jelenlegi rendszerrel szemben.

[...]

A fentieket elsősorban azért követtem el, mivel politikai beállítottságom teljes mértékben megegyezett vele. Tudtam azt, hogy ezzel közvetlenül részt tudok venni az esetleges rendszerváltozás elősegítésében. Tisztában voltam azzal, hogy a változás elsősorban csak háború útján lehetséges. Ezért helyeztem hangsúlyt az utóbbi időben katonai jellegű adatok közlésére. Politikai állásfoglalásom általában az volt, hogy a földeket 300 holdig a parasztok kezére kell visszajuttatni, főképpen olyan politikai célkitűzéseket helyesltem, amelyeket annak idején Nagy Ferencék követtek itt Magyarországon. Tudtam azt is, hogy háború esetén szükséges már előre a fegyveres ellenállás megszervezése, különböző partizán tevékenység, szabotázs-tevékenység megszervezése. Az elmúlt hetekbeni léggömbakciókban már egy ilyen kísérlete láttam kintről, amely a mi számunkra esetleg hasonló úton fegyvereket is fog tudni juttatni.

[...]

A Nemzeti Ellenállási Front megszervezéséről mint ilyenről elsősorban Désaknaival beszéltem, akitől egy bélyegzőt kértem el, amelyet megfelelően akartam átalakítani a mi céljainkra. Ezt a bélyegzőt akartuk rányomni ezekre a cédulákra, amiket menlevélként szántunk egy-egy személy részére. Désaknaival még nem közöltem, hogy ezeket a menleveleket megírtam, de ő maga is már a felhívását, amit írt a Hadse-

reghez, a Nemzeti Ellenállási Front nevében szövegezte meg. Persze előzőleg megbeszéltük D.-val azt, hogy ezeket a menleveleket meg kell írni. Mindketten ezt szükségesnek tartottuk, mert bátorításnak szántuk a jelenlegi rendszerrel szembe állók felé.

[...]

Mást előadni nem kívánok, fentieket az igazságnak megfelelően adtam elő.¹⁴⁹

7.

A magyarországi ellenforradalom előkészítésének belső politikai tényezői. h. é.

n.

[...]

1949-ben kezdték meg népi demokratikus rendszerünk megdöntésére irányuló szervezkedésüket a Közgazdaságtudományi Egyetem osztályidegen származású hallgatói (Vezetői: K. J., D. F. és Zs. A. osztályidegen származású egyetemi hallgatók voltak.) "Lux" elnevezéssel. Céljuk egy angol-amerikai fegyveres beavatkozás esetén polgári demokratikus államforma létrehozása volt. E célból a szervezkedés tagjai különböző terveket készítettek, amelyekben a polgári demokratikus állam elveit rögzítették. A szervezkedés tagjai céljaik megvalósítása érdekében rölapokkal uszítottak az 1950 évi tanácsválasztás és a mezőgazdaság kollektivizálása ellen.

[...]

Zs. A. „Társadalmi rend” című, J. L. „Politika” című, V. A. „Az állam célja és államhatalom” című, F. A. „A gazdasági élet alaptörvényei” című és K. J. „A magyar agrárkérdések” című tervezetet készítették el. Ezen túlmenően több más tervezet elkészítését is elhatározták, mint pl. „Magyarország helye Európában”, „Az ipar kérdései”, „Kereskedelem és közlekedés problémái” stb.¹⁵⁰

[...]

BM
VIII. osztály
előállító csoport
[...]

Tárgy: K. J. kt-ja.
hiv.sz.: 25-132

Jelentés
Bp., 1955. július 26-án

Jelentem, hogy utasításra K. J. /Hajmáskér, 1927 jan. 4., a. n. K. M., nős K. E.-tel, magyar nemzetiségű és állampolgárságú, tervkészítő, jelenleg őrizetes/ Bp., XII, Győri u. 10. sz. alatti lakosról környezettanulmányt készítettem, melynek során az alábbiakat állapítottam meg:

[...]

K. Munkácson és Nagyváradon hadapródiskolát végzett. 1944 őszén alakulatával Nyugatra vitték, ahol francia fogságba került. 1946 őszén hazajött és Debrecenben

¹⁴⁹ TH V-129117; 15-50001/54.sz. vizsgálati dosszié J. F. és tsai ügyében.

¹⁵⁰ TH V-150352; Az 1956 évi magyarországi ellenforradalom az állambiztonsági munka tükrében I. kötet II. rész A magyarországi ellenforradalom előkészítésének belső politikai tényezői. h. é. n.

folytatta tanulmányait. A gimnáziumi érettségi elvégzése után feljött Budapestre és a MKKE hallgatója lett. 1951-ben megszerezte az oklevelet és a MÁVAG-hoz került a tervfőosztályra, ahol mint előadó dolgozott. 1951 júniusában a Préslégszerszámgárban helyezkedett el mint tervkészítő és itt dolgozott őrizetbevételéig.

[...]

A múltban pártnak vagy politikai szervezetnek nem volt tagja, jelenleg is párton kívüli. 1951-ben *"A magyar agrár kérdés"* címmel tanulmányt készített, melyet az általa elképzelt rendszerváltozás idején akart felhasználni. Ellenséges beállítottsága ismeretes. Már a múltban is kiszolgálta azt a rendszert, amelyikbe nevelkedett. Nem megbízható egyén. Baráti körben Szovjetunió és népi demokrácia ellenes kijelentéseket tett. Társadalmi munkát nem végez. 1954 tavasza óta rendszeresen látogatta az imperialista követségeket.

[...]

Az OBNYH-ban nem szerepel. A BM operatív nyilvántartásában nem fordul elő.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. június 30.

[...]

Az imperialista követségekkel kapcsolatos preventív intézkedések során 1955. június 13-án előzetes letartóztatásba helyeztük K. J. budapesti lakost, aki bejárt az amerikai és angol követségekre. A vizsgálat eddigi során beismerte, hogy több társával együtt 1949 óta tagja egy demokrácia-ellenes szervezkedésnek. A szervezkedés tényleges vezetőjét, felsőkapcsolatát, esetleges külföldi kapcsolatát nem ismerjük. A szervezkedésnek eddig hét tagját derítettük fel, melyből ötöt előzetes letartóztatásba helyeztünk. A szervezkedés tagjai letartóztatásukig aktív tevékenységet folytattak, különböző programtervezeteket készítettek, sokszorosítóval rendelkeztek – amit állítólag megsemmisítettek – hetenként rendszeresen illegális összejöveteleket tartottak. Az általuk készített programtervezeteket az általuk várt rendszerváltás utáni időkre készítették és azt egy polgári párt programjául akarták felhasználni. Valószínű, hogy a szervezkedés külföldi kapcsolatokkal is rendelkezik, mert K. J. a szervezkedés egyik aktív tagja rendszeresen bejárt a budapesti USA és az angol nagykövetségekre, ezenkívül tárgyaltak arról, hogy az USA külügyminisztériumának vagy a Nemzeti Bizottmánynak írnak levelet. A levelet állítólag meg is írták, azonban azt összetépték. A szervezkedésnek az első időszakban a LUX fedőnevet adták, azonban azt állítólag későbbi időpontban elvetették, újabb elnevezést nem használtak.

[...]

K. J.-fel kapcsolatos megállapításunkat alátámasztja saját vallomása, az ügyben előzetes letartóztatásba helyezett J. L., dr. V. L., F. A. és D. F. vallomásai valamint a házkutatás során lakásán megtalált *"Társadalmi rend"* és *"Magyar agrárkérdések"* c., a szervezkedéssel kapcsolatos tervezetek.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. július 1.

[...]

A szervezkedés tagjai a szervezkedéssel kapcsolatban az általuk várt rendszerváltás utánra különböző tervezeteket készítettek, ő maga /D. F. / is készített egy tervezetet "Az állam politikai és gazdasági feladatai" címmel. A szervezkedés tagjai tervbe vették, hogy röpcédulákat készítenek, külföldi kapcsolatot teremtenek, e célból 1954-ben az USA külügyminisztériumának, vagy a "Magyar Nemzeti Bizottmány" levelet is írtak – amit D. gépelt le – ezt a levelet állítólag összetépték.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. július 12.

[...]

A vizsgálat folyamán letartóztatásba helyeztük V. L. 29 éves budapesti lakost is, aki 1951 óta tagja a szervezkedésnek. Abban tevékenyen részt vett. Irt egy uszító hangú tervezetet az "Államcélról és az állam hatalmáról" címmel. Ezt a tervezetet megtárgyalták közösen, majd a vita eredménye alapján azt átjavították. V. -nek meg kellett csinálni a "Kereskedelem kérdéseiről" szóló tervezetet. Ezt elmondása alapján nem készítette el. V. olvasta az angol követség kiadásában német nyelven megjelenő "Rieders Diegeste" című lap német fordítását "Das Beste" címmel. A szervezkedés közös elhatározása volt, hogy készítenek a tervezeitekről egy gyűjteményes kötetet. A vizsgálat még nem derítette ki, hogy mi célja volt a szervezkedésnek a gyűjtemény rendeltetésére vonatkozóan.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. július 15.

1955 június 13 óta vizsgálatot folytatunk egy LUX fedőnevű demokrácia ellenes szervezkedés ügyében. A szervezkedés egyetemi hallgatókból tevődik ki, akik a közgazdaságtudományi egyetemen végeztek. A szervezkedés társaságként indult 1947-ben az egyetemen. A népi demokráciával szemben helyezkedő személyek tárgyalták a napi politikai eseményeket ellenséges hangnemben, majd kifogásolták az egyetemen a marxista anyagok tanulását. Később polgári társadalmi és szociológiai kérdéseket akartak tanulni, és illegális megbeszéléseket tartottak. 1949-ben alakult ki a LUX nevű szervezkedés, mikor konkrét népi demokrácia ellenes szervezkedéssé alakultak. A szervezkedéshez tartoztak: K. J., D. F., Zs. A., F. A., Zs. A., H. A., J. L. és Veres László. A szervezkedés tagjai ellenséges vonatkozású tanulmányi anyagokat készítettek, mivel rendszerváltozásra vártak.

[...]

Birtokunkban lévő adatok:

1./ A szervezkedés tagjai által készített ellenséges tartalmú tanulmányi anyag "Társadalmi rend" és "Agrárkérdések" címmel.

a./ Az egyes tagok által készítendő tanulmányi anyagokkal kapcsolatos kézi feljegyzések.

b./ A "Társadalmi rend" c. tanulmányi anyaghoz a jezsuita rend könyvtárából beszerzett "Egyházi társadalom" c. könyv.

c./ A "Magyar cél" c. nacionalista szellemű könyv, melyet Zs. A. fel akart használni az általa várt rendszerváltozás után.

d./ Egy "Katolikus cél" c. egyszeri gépeléssel sokszorosított anyag, melyet a "Magyar cél" c. nacionalista szellemű könyvből állítottak össze és a jezsuita rend adott ki, vagy terjesztett 1948-ban.

e./ Egy "Állatfarm" c. géppel sokszorosított anyag, mely a szocialista társadalmi rendet és a Szovjetuniót gyalázza.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. augusztus 4.

...

H. B. 1952 őszén F. A. kérésére ment el a szervezkedés megbeszélésére, ahol elmondták neki, hogy ellenséges hangú rölapokat akarnak készíteni, ezért van szükségük egy sokszorosító gépre. Henis megígérte, hogy szerezni fog sokszorosítót, ígéretét valóra váltotta és néhány hónap múlva F.-nek vitte el azt.

[...]

A sokszorosítót egy fakeretből és ugyancsak fából készült nyomóból állt, egyszerű sokszorosító gép volt. A tapper-szerű nyomó-részre kellett ráhelyezni a stencilpapírt és nyomdafesték segítségével lehetett a szöveget tiszta papírra nyomni.

[...]

BM Vizsgálati Főosztálya

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. augusztus 4.

[...]

Az előzetes letartóztatásunkban lévő K. J. és F. A. vallomása alapján letartóztattuk T. Gy. /Újvidék, 1928., könyvtáros/ Bp., II. Hárshgyi u. 8. sz. alatti lakost izgatás büntette miatt. A LUX nevű szervezkedésnek lefordított angolról magyarra egy "Állatfarm" c. könyvet, melyet egyszeri gépeléssel sokszorosítottak, valamint egy levelet, melyet a szervezkedés az amerikai külügyminiszternek akart küldeni.

[...]

BM

Vizsgálati Főosztály

101-1745/55

Jelentés

K. J. és társai ügyében

Bp., 1955. június 17.

[...]

1948-tól kezdve D. F. és Zs. A. egyetemi hallgatók megvitattak egyes politikai kérdéseket, melybe rövid idő múlva bekapcsolódott K. J. is. Folyamatosan bevonták a megbeszélésekbe F. A., V. L., J. L. és H. A. egyetemi hallgatókat. Rendszeresen hetenként összejöveleteket tartottak D. F. lakásán, ahol politikai témákról folytattak megbeszélést, kommunista, szovjet és népi demokráciaellenes hangnemben. 1951 nyarán elhatározták, hogy írásban rögzítik politikai nézeteiket. Egymás között elosztották a témákat. Dombi "A társadalmi rendszerről" /lefoglalva/, "Az állam társadalmi rendje" /megsemmisítve/, Ferencz "A gazdasági rendről" /megsemmisítve/, "Az erkölcsi, etikai rendről" /tévésen említve/, Veres "A jogállam. jogrendszerről", Juhász "Az állam berendezkedése, pártok és ezek kapcsolatáról" /megsemmisítette/ és K. "A magyar agrárkérdésről" /lefoglalva/ készített "tanulmányt". Ezek valamennyien kommunista és szovjetellenes rágalmakat tartalmaztak. Az elkészült "tanulmányokat" több példányba sokszorosítva a tagoknak átadták és azokat megvitatták. Céljuk az volt, hogy az általuk várt rendszerváltás után "igazolják, hogy nem télenkedtek, hanem tevőlegesen közreműködtek egy majdani társadalmi rend kialakításában". Ezzel pozíciót akartak maguknak biztosítani.

[...]

Az összejöveleteket igyekeztek konspirálni, azt nem szélesítették, kizárólag megbízható barátokat vontak abba be. A szervezkedés tagjai vezetőt nem választottak. Általában K. és J. voltak a hangadók. 1953 óta "tanulmányokat" nem készítettek, azonban a politikai jellegű megbeszéléseket egészen K. őrizetbevételéig folytatták, megvitatták a nyugati rádiók ellenséges adásait.

...

Az őrizetesek egyhangúan vallomást tettek arról, hogy K. J.-né – aki a XII. Bíróság elnöki titkára – értesítte őket férje letartóztatásáról, továbbá arról, hogy a házkutatás során az államvédelmi szervek beosztottai különböző iratokat foglaltak le. /V. ezután semmisítette meg az általa készített tervezetet. Ennek folytán – K. J. kivételével – nevezett személyek lakásán tartott házkutatás során dokumentumokat nem találtak. Fentiek alapján javasoljuk K. J.-né munkahelyéről való elbocsátását.

[...]

BM Vizsgálati Főosztály

Vizsgálati terv

K. J. előzetes letartóztatott ügyében

Bp., 1955. július 8.

[...]

A szervezkedés tagjai kapcsolatban álltak dr. F. Sz. E. és dr. L. D. volt egyetemi tanárokkal, akiket 1951 őszén kitelepítettek. Nevezetteket a szervezkedés tagjai kitelepítésük után anyagilag támogatták és ebbe a szervezkedésen kívüli személyeket is

bevontak. J. L. két tervezetet megmutatott Dr. F.-nek, aki miután ezt elolvasta, kijelentette, azokkal egyetért, "hisz a rendszerváltozásban".

[...]

Tagadják, hogy külföldi összeköttetésekkel rendelkeznek, a "Nemzeti Bizottmány"-ról a SZER-en keresztül értesültek.

[...]

D. F. lakásán tartott házkutatás során mint bűnjelet lefoglaltunk: a./ egy drb. írógépet, melyen a tervezeteket készítették, b./ 2 db. fél ív és 2 db. negyed ív kézzel írt szöveget, melyet Dombi az által készített tervszöveggel kapcsolatban írt, c/ "élhet a Kelet és Nyugat békésen egymás mellett" – fordítást angolból, David Lawrence írása – mely a Szovjetuniót és a népi demokratikus országokat becsmérli.

[...]

Jelentés

A LUX nevű demokrácia ellenes szervezkedés ügyében

Bp., 1955. július 20.

[...]

A társaság tagjai a Közgazdasági egyetemen helytelennek tartották a marxista-leninista politikai gazdaságtan tanítását. Megállapodtak, hogy ellenséges nézetüknek megfelelően az egyetemen kívül fogják tanulni a polgári társadalmi gazdasági vonatkozású anyagokat. Az anyag tanítására dr. F. Sz. E.-t, az egyetemről kizárt tanárukat kérték meg.

[...]

BM Vizsgálati Főosztály

Jelentés

K. J. és társai államellenes szervezkedés ügyében

Bp., 1955. szeptember 5.

[...]

Az ügyben a Fővárosi Bíróság J. tanácsa 1955. szeptember 2-án és 3-án megtartott zárt tárgyaláson az alábbi ítéleteket hozta:

I. r. K. J.	12 év
II. D. F.	10
III. Zsolt Antal	6
IV. Ferencz Attila	8
V. Juhász László	8
VI–XII.	3–8 év

[...]

Tényállás: K. J. és Zs. A. egyetemi hallgatókkal együtt jobboldali beállítottságuk alapján egy szervezkedést alakítottak ki LUX fedőnév alatt, melynek célja egy polgári demokratikus államrend létrejöttének támogatása. Lakásán több esetben tartottak közös összejöveteleket, valamint kb. 100–120 olyan jellemzést, amit rendszerhű egyetemistákról készítettek. Írógépet a szervezkedés rendelkezésére bocsátotta. 1951-ben az Állam politikai és gazdasági feladatai címmel tanulmányt írt.

[...]

BM

Vizsgálati Főosztálya

Kiértékelő jelentés

a LUX elnevezésű ellenforradalmi szervezkedés ügyében

Bp., 1955. szeptember 5.

1955. június 13-ól augusztus 12-ig folytattunk vizsgálatot K. J. és társai ellenforradalmi szervezkedése ügyében.

[...]

A LUX elnevezésű ellenforradalmi szervezet tagjai ... különböző tervezeteket dolgoztak ki. Terveik szerint az általuk várt rendszerváltozás után az elkészült tervezetekkel – amelyekben a kapitalizmus visszaállítása volt lefektetve – csatlakozni kívántak volna egy polgári párthoz, olyan formában, hogy az általuk készített tervezetek a polgári pártnak összességben legyen a programja és a párt a tervezetekben rögzített megvalósítását szorgalmazza... Több alkalommal tervezték valamely imperialista nyugati hatalommal a kapcsolat felvételét.

[...]

A vizsgálat megállapította, hogy a szervezkedésnek külföldi kapcsolatai nem voltak.

[...]

A szervezkedésnek vezetője nem volt, annak minden tagja egyenrangú volt. Nem sejtyszerűen épült ki, a szervezkedés minden tagja ismerte egymást.

[...]

D./ Az ellenséges kontingens

A LUX nevű ellenforradalmi szervezkedés ügyében 12 személyt helyeztünk előzetese letartóztatásba.

Szociális származás:

horthysta tiszt	2
értelmiség	2
nagypolgár	1
kispolgár	1
kiskereskedő	1
alkalmazott	4
munkás	1

szociális helyzet

alkalmazott	10
értelmiség	1
munkás	1

pártállás

MDP	2
pártonkívüli	10

Tömegszervezeti tagság

MNDSZ	2
DISZ	1

Életkor

23–25	2
26–28	7
29–30	2
65	1

Iskolai végzettség

egyetem	10
4 reálgimn.	1
4 polgári	1

A szervezkedés tagjainak többsége – akik az egyetemet elvégezték – gimnáziumi tanulmányaikat egyházi iskolában végezték.

..

A szervezkedés tagjai a szervezkedéssel kapcsolatban minden héten tartottak összejöveteleket pénteki napon. Az összejöveteleket 1952-ig D. F. lakásán, majd ezt követően F. A. lakásán tartották.

...

A szervezkedés tagjai az elkészült tervezeteket az összejövetelek alkalmával megvitatták, amennyiben kiegészítésre nem szorult, jóváhagyták, azokat hat példányban legépelték és szétosztották egymás között.

[...]

Dr. F. Sz. E.-t és L. D. volt egyetemi tanárokat 1951-ben Budapest területéről kitelepítették. A szervezkedés tagjai nevezett személyeket kitelepítésük után anyagilag támogatták, személyenként havi 20–30 forinttal.

[...]

A szervezkedés valamennyi tagja Budapesten lakott. Kapcsolatot egymással személyesen tartottak. Különbözőbb kapcsolattartási módszereket nem alkalmaztak.

[...]

J./ Milyen legendákat használtak az őrizetesek a vizsgálat során?

Az őrizetesek kivétel nélkül igyekeztek a szervezkedés népi demokrácia-ellenes élet tompítani. A vizsgálat első szakaszában azt hangoztatták, hogy ők semmi rosszat nem csináltak a népi demokrácia ellen, csak annak egyes intézkedéseit bírálták és ezért készítettek terveket is, hogy a hibákat miként lehet kijavítani. Különösen K. J. több alkalommal hangoztatta, hogy a tervezeteket nem a rendszerváltás utánra készítették, mert ők számítottak arra, hogy a Hazafias Népfrontból idővel ki fog alakulni egy polgári párt, mert abban több ismert polgári politikus is helyet kapott és esetleg, ha elfogadták volna tervezetüket, akkor felajánlották volna. Az előzetes letartóztatottak ezen törekvéseit aránylag könnyen le tudtuk leplezni, K. J. lakásán a házkutatás során megtalált, a szervezkedéssel kapcsolatban készült "Magyar agrárkérdések" c. tervvel, melyből világosan kitűnt, hogy a szervezkedés tagjai a Magyar

Népköztársaság megdöntésére törekedtek és a kapitalizmust akarták visszaállítani, amit a vizsgálat során és a bírósági tárgyaláson aztán beismertek.

E. L. áv. hdgy.
BM Vizsgálati Főosztály
vizsgálója

[...]

B.I.005142/1955-11.sz.

Budapesti Fővárosi Bíróság 1955. szeptember 1–3-án nem nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet:

I. r. K. J. a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése büntette miatt 12 év, II. r. D. F. 10 év, III. r. Zs. A.6 év [...] szabadságvesztésre ítéli.

[...]

K. J. a "Magyar agrárkérdés" c. tanulmányában így ír:

"A kommunista kormány 1950 óta mindent elővett a falu kommunizálása, a mindenható párt parasztpolitikájának gyakorlati megvalósítása érdekében. A magyar parasztság azonban ellenáll. Szinte csodával határos szívóssággal veti meg lábát még megmaradt földjén. Hihetetlen energiával küzd az önálló létért, fennmaradásáért. A kommunista rezsim elfeledkezik arról, hogy az európai – tehát a magyar – parasztrétegeknek is egy számukra teljesen ismeretlen gazdasági rendszerbe kényszerítése esetleg alapjaiban ingatja meg a fennálló rendszer amúgyis dűledező épületét. Senkit nem tévesztethet meg a terror növekvő mértéke és formája, sőt a terror nagyságából éppen következtetéseket vonhatunk le a rendszer ingatag voltát illetően. A magyar parasztság számára az 1945-ös esztendő sorsdöntő volt, olyanmilyira, hogy végre maga is rálépett arra az útra, amelyen Nyugat-Európa parasztsága már jelentős előnyre tett szert. Ezt az irányzatot törte ketté a mindenható kommunista párt szűklátókörű és a végletekig élősdű parasztpolitikája. 1949 óta a harc az önvédelemért folyik. A hiú reményeket azonban hamarosan felváltotta a keserű felismerés. A falu kizsákmányolása és rendszeres zsarolása már 1948 nyarán érezhető volt, 1950-től pedig kíméletlenül letörtek minden egyéni kezdeményt és mindenáron igyekeztek a parasztságot a szovjet szövetkezeti rendszerbe vagy állami gazdaságba kényszeríteni. És a három év eredménye: a magyar parasztság 60–70 %-a ma is önálló és ellenáll a kommunista rendszer minden terrorjának. Tekintsük a magyar parasztságot egy súlyos betegnek, akinek az életbe való visszavezetése, vagy helyesebben egy új életbe való bevezetése elsőrendű feladatunk"

[...]

Zs. A. „A társadalmi rend” c. tanulmányában a következőket írja:

"Soha az emberiség előtt még nem merült fel talán annyira világosan mint manapság annak szükségessége, hogy a jelenleg fennálló társadalmi rendet új alapokra, erkölcsi alapokra kell helyezni, mely biztosítja végsőfokon a társadalom egyensúlyát, stabilitását, végső fokon mindazokat a feltételeket, amelyek előmozdítják minden ember földi jólétét. Nem vitás, hogy ez elsősorban azokra az államokra vonatkozik, amelyek ma a kommunizmus építésének szörnyű igája alatt nyögnek. Ezekben az államokban a társadalmi, állami és gazdasági élet nélküli a legelemibb erkölcsi követelményeket, egyszerűen azért, mert ilyeneket a kommunista ideológia nem

ismer. Különösen fontos kihangsúlyozni a vezetők felelősségét. Ma ennek a hiányát érezzük leginkább. Az osztályharc szellemében társadalmi egység nem fog kifejlődni. Éppen ezért, mint már az előzőekben is utaltam rá, először az osztályharcot előidéző okokat kell megszüntetni. Nyilván nem kívánhatjuk a munkástól, hogy a társadalmi béke érdekében lemondjon legtermészetesebb jogos igényeiről. De ezen túlmenően szükségesnek látszik a társadalom megszervezése. Pillanatnyilag a hivatás alapján való szervezkedés látszik a legelőnyösebbnek, bár az ezen az alapon álló fasiszmus, nemzeti szocializmus túlkapásaikkal nem jó példával jártak elő."

[...]

A fentebb jelzett tanulmányok elkészítésére 1951–52-ben került sor.¹

A Belügyminisztérium Államvédelmi Kollégiuma és vezetőségi értekezletei folyamatosan értékelték a fenti és a hozzájuk hasonló eseteket.

Jegyzőkönyv

1954. okt. 11-én megtartott vezetői értekezletről

Jelen vannak: Belügyminiszter, miniszterhelyettesek, Sárközi József, Tóth Miklós és Bíró György MDP Közp. Vez. Adminisztratív Osztály kiküldöttei, Főtanácsadó, Tanácsadó elvtársak, országos parancsnokságok vezetői és politikai osztályok vezetői, a megyei /budapesti/ főosztályok vezetői, BM pártbizottsága Végrehajtó Bizottságának titkára és szervező titkára, BM Titkárság vezetője, a Dzserszinszkij Iskola és a rendőrtisztviselői iskola parancsnoka.

[...]

Egri Gyula, a belügyminiszter első helyettese beszámolója

[...]

Nemcsak az ügynökségek útján, de a propagandaeszközök mindenféle változtatásával is fokozza tevékenységét a külső ellenség. Idegennyelvű rádióadásokkal, az országba juttatott sajtótermékek útján igyekeznek a hírszerzés bázisát kiszélesíteni, azt konkrétan felhasználni. A Szabad Európa Rádió pl. részletesen eligazítja az ellenség minden kategóriáját, szinte programot adva számukra, milyen módon akadályozzák meg népi demokráciánk fejlődését. Az elmúlt napokban pl. széles körű akció indult meg röplapok terjesztésére magyar ellenállási mozgalom címen. Ahogy mondják, el akarják árasztani Magyarországot különböző röplapokkal, hogy azáltal zavart idézzenek elő a lakosság soraiban.

[...]

Felhasználják az imperialista hírszerző szervek az enyhülő nemzetközi helyzetet is tevékenységük eredményesebb folytatására. Hazánkban tartózkodó külföldiek segítségével széles hálózatát akarják kiépíteni az ügynökségnek. Hálózati adatok, valamint a Szabad Európa adásai bizonyítják, hogy egyre szélesebb hálózata van az országon belül az információk megszerzésére a külső ellenségnek.

[...]

1954 január 1-től szeptember 30-ig 42 személyt vettünk őrizetbe kémkedési ügyekben – kevesebbet, mint az elmúlt esztendő bármelyikében.

[...]

¹ TH V-127935; 10-5160/55 sz. Vizsgálati dosszié K. J. és tsai. ügyében.

A belső ellenséges kategóriák aktivitására jellemző, hogy amíg a kormányprogram előtt háttérből mozgatták elsősorban főleg munkás, paraszt származású figurákat, addig ma egyre nyíltabban személyesen vesznek részt ellenséges tevékenységekben... Gomba módra elszaporodtak bizonyos kisebb csoportok, amelyek rendszeresen összejárnak, és a rendszerváltozást várják.

[...]

A kormányprogram után kétségtelenül van egy egészséges fejlődés abban, hogy a tömegek szabadabban mondják meg véleményüket, vitatják, bírálják közvetlen, vagy felsőbb vezetőiket – ez ismétlem helyes. A Párt egyik legfontosabb feladata, hogy ezt tovább fejlessze. De e légkörben szabadon mozog az ellenség és a bírálát égisze alatt rendszerellenes, demokráciaellenes uszítás folytat. Miben jelentkezik ez.

1./ Azt terjesztik, hogy az ország gazdasága csőd előtt áll. Közeli rendszerváltozásról beszélnek. Kommunistaellenes rágalmakat terjesztenek, szabadon fecsegnek a Szabad Európa adásairól.

2./ Erősen lábrakapott a nacionalizmus, sovinizmus, amely sokszor egészen nyílt formában jut kifejezésre. Tömeges szovjetellenes megnyilvánulások különböző rendezvényeken stb. Kifejezésre jut ez kulturális életünk egy sor területén.

[...]

Népi demokráciánk vívmányainak lejáratása, intézményeinknek kompromittálása húzódik meg a bírálók hangja mögött. A bűncselekményeknek ez a fajtája látszólag nem olyan veszélyes, mint a szervezkedés, szabotázs, kémkedés stb., de mert hat a tömegekre és mert népi demokráciánk gyöngeségének látszatot kelti, ténylegesen komoly veszélyeket rejt magában, ha nem lépünk fel ellene. Az üzemekben a jobboldali szociáldemokrata tevékenysége igen élénk az utóbbi időben. Trockisták, különböző szélsőséges elemek tevékenysége szinte szabadon folyik. Más jelenségek is mutatják, hogy aktivizálódik az ellenség. Megszüntetett pártok tagjai nyíltan jönnek össze eszpresszókban, kávéházakban, vendéglőkben, és vitatják meg /természetesen a maguk módján/ népi demokráciánk kérdéseit.

E jelenség mellett meg kell mondani, sokszor csukott szemmel és füllel megyünk el. Az izgatás ellen nem lépünk fel. Pedig tudni kell, hogy az ilyen légkörben tudatlan, még elmaradott embereket befolyása alá kerítve az ellenség komoly károkat tud okozni. Meg kell állapítani, hogy az utóbbi hónapokban meglazult az állampolgári fegyelem és az általános belső rend.

Feladatok:

Le kell leplezni az ellenséges tevékenységet a rémhírterjesztés és a lázítás vonalán is. Fel kell lépni az ellen a gyakorlat ellen, hogy az ellenség e fajtájú tevékenységének nem tulajdonítanak jelentőséget.

Biztosítani kell, hogy az ellenség új, széleskörű agitációját /röpcédulaszórás ballonnal/ hatástalanná tegyék. Ennek érdekében mozgósítani kell az operatív, rendőri és az egész belügyi állományt.

[...]

Berecz Béla, Anyagi Technikai Főosztály vezetője:

Az ellenség agítál, jobban végzi "pártmunkáját", mint mi. En a legnagyobb örömmel veszem, amit itt hallottam és a sajtóban is olvastam, hogy a párt visszanyúl a régi időkhöz, mozgósítja a régi jó kommunistákat és ráfagyasszák/sic!/ az ellenség szájára a propagandát.

[...]

Bartha István, Győr–Sopron megyei Főosztály vezetője:

Sopronba érkezett 2 repülőgép a ballonok megsemmisítésére, de javaslom ehhez a munkához a reflektorok felhasználását.

[...]

Kopácsi Sándor, Budapesti Főosztály vezetője:

A rémhírek, különböző tevékenységek hatással voltak az állományra és ingadozást eredményeztek. Többen felkeresték a Pártbizottságot, hogy igazak-e és hogyan reagáljanak az ellenség azon híresztelésére, hogy a Párton, a kormányon belül ellentétek vannak... Egy ellenséges személy kihallgatásán maguk a vizsgálók olyan jegyzőkönyveket vettek fel, amelyben hatása alá kerültek ezeknek a személyeknek és nem igyekeztek dokumentálni a tényállást... Legutóbb értéktük az ellenség ezen munkáját. Őrizetbevételt eddig nem tettünk, apró munkának tekintettük, nem használtuk fel arra, hogy az ellenségre csapást mérjünk. Ezekben a személyekben más, államellenes bűncselekmények tettesei is meghúzódnak. Megrendelésre szállítják a "bulletinokat" az üzembe a dolgozóknak, személyzeti osztályvezetőknek, az igazgató titkárnőjének, és ezek várják is a propaganda anyagot.

Lelepleztünk egy társaságot. 10 személy rendszeresen összejárt a Szabad Európa adását hallgatni és utána leoltották a villanyt és egymás feleségeivel orgiákat rendeztek. Ilyen erkölcstelen, politikailag, gazdaságilag rothadt banditákkal van dolgunk. Ezen példák nyomán kell tovább mennünk.

Fényt kell deríteni arra, honnan kapja a Szabad Európa a maga anyagát. Szerintem a területre vonatkozó hírszolgálatunk meg kellene küldeni, hogy azt fel tudjuk dolgozni, felderítsük, kik azok, akik ezt az anyagot továbbítják.

Gerendai László áv, örgy., Vas megyei Főosztály vezetője:

Igen komoly hatása van a Szabad Európa rádió hallgatásának is. Őrizetbevétel során egy egész csoportot találtunk, akik hallgatták. Gyors hírszolgálatuk van. 1–2 napos adatokat közöl a rádió. A tanácstagokat, és belügyi dolgozókat igyekszik lejáratni.

Dékán István, vörgy., miniszter helyettes:

Az ellenség zömével kiszorult a fővárosból, előzőnli a vidéket és ha a vidéki tisztok nem vértetik fel magukat a marxista-leninista elmélet ismeretével és alapos szakmai tudással, nem is tudnak az ellenséges kategóriák ellen eredményesen harcolni, amely régi polgári műveltséggel rendelkezik és minden fufanggal fel van vértetve... Nekünk pesszimizmusra nincs okunk., az ellenség kell, hogy az elgyengüljön. Nekünk

optimista módon kell harcolnunk, mert tudjuk, hogy miénk lesz a győzelem. Ebben az országban, a mi népköztársaságunkban nekünk kell vidáman járni és az ellenségnek kell surranni a mi szerveink előtt.²

---

² BM KI 36-213/954; Jegyzőkönyv az 1954.okt 11-én megtartott vezetői értekezletről.

TH A-1315

Szilárd Sándor és társai USA kémügynök ügyének értékelése és tárgyi bizonyítékai

33. melléklet

Belügyminisztérium

Katonai Elhárító Főosztály

TÁJÉKOZTATÓ

a Szabad Európa Rádió-ról

Szilárd Sándor USA kémügynök vallomásai, a BM II. Osztálya tájékoztató jelentései,
valamint a meglévő vizsgálati anyagok alapján

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

- I. Szabad Európa Rádió megalakulása
- II. Szabad Európa Rádió épülete
- III. Szabad Európa Rádió szervezete
- IV. Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának szervezete
- V. Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának kémtevékenysége
  - 1. kémkedés
  - 2. Emigránsok kihallgatása
  - 3. Kiutazó személyek kihallgatása
  - 4. Rádió lehallgatása
  - 5. Sajtószemle
  - 6. Hírügynökségek
  - 7. Adattár
  - 8. Híryanag feldolgozása
- VI. Szabad Európa Rádió Magyar Osztálya dolgozóinak gazdasági helyzete
- VII. A Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának politikai összetétele,
hangulata és az emigrációhoz való viszonya.

Mellékletek:

- 1 A Szabad Európa Rádió központja környékének térképe
- 2. A Szabad Európa Rádió központi épületének felülnézete
- 3. A Szabad Európa Rádió központi épületének elülnézete
- 4. A Szabad Európa Rádió központi épületének tervrajza s
a Magyar Osztály irodáinak elhelyezése
- 5. A Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának adattára

BEVEZETÉS

A "Szabad Európa Rádió" a "Szabad Európa Bizottság" nevű amerikai "magántársaság" egyik szervezete.

A "Szabad Európa Bizottság" (Comittee for Free Európa [sic!] = CFE) 1948-ban keletkezett, amikor az európai népi demokráciák forradalmi fejlődésük második szakaszába léptek és a "nyugati demokráciát" képviselő politikusok menekülni voltak kénytelenek – leleplezésük elől.

Az USA. ekkor azonnal hozzáfekedett ahhoz, hogy ezeket a levitézlett "politikusokat" maga köré gyűjtse. Arra számítottak és számítanak ma is, hogy egy harmadik világháború, vagy egy általuk megszervezendő "rendszer váltás" esetén ezeket a bábokat hatalomra juttatják és rajtuk keresztül biztosíthatják majd uralmukat a jelenlegi népi demokráciákban.

E cél elérésére állították fel a "Szabad Európa Bizottságot". Ennek keretén belül összegyűjtötték a levitézlett és megszökött hazaáruló politikusokat és különböző nemzeti bizottmányokat alakítottak belőlük (magyar, lengyel, román, cseh, bolgár stb.). Ezeket az USA az emigrációk hivatalos képviselőinek ismeri el, s anyagilag is támogatja.

A "Magyar Nemzeti Bizottmány", de valószínűleg a többi is valójában szemben áll a magyar emigráció legnagyobb részével. Ennek az oka a "Nemzeti Bizottmányok" összeállításában követett USA. politika. AZ USA ugyanis, mint a "tisztá demokrácia őrangyala" olyan személyeket választott ki, akik a háború után még szerepet játszottak, tehát akik személyükben a második világháború előtt és alatt nem kompromittálódtak, mint nyílt fasiszták.

Az emigráció legnagyobb része azonban a háborús események miatt és mint nyílt fasiszta szökött meg az országból. A "Nemzeti Bizottmányok" tagjai pedig antifasiszta politikának hatására kénytelenek voltak ellenük a koalíciós időszak alatt eljárni, s ezért szembekerültek az emigrációnak a zömével, akik ezért nem bíznak meg bennük. Sőt nemcsak, hogy nem bíznak meg bennük, hanem egyenesen azzal vádolják őket, hogy a hatalmat – akarva, nem akarva – a proletárdiktatúra kezére játszottak. Ezt az ellentmondást az USA képtelen megoldani, mert kénytelen volna látszólagos "demokratikus" álcát levetni. Meg kell azonban jegyezni, hogy vannak még kísérletek, amelyek az emigrációnak ezt az ellentétét meg akarják oldani – nyilván az amerikaiak titkos támogatásával. A "Magyar Nemzeti Bizottmányban" is folynak ilyen kibővítési kísérletek – egyelőre eredménytelenül.

Az emigrációban lévő ellentétek ellenére az USA hivatalos szervei a "Szabad Európa Bizottság" keretén belül alakult "Nemzeti Bizottmányok" fogadják el, mint az emigrációk képviselőit. Ezek feladata az, hogy minden lehető módon segítséget adjanak az USA-politikának rendszerünk megdöntésében, s ebben a munkában népi demokráciánk tömegei felé mint a m a g y a r s á g képviselői szerepeljenek, álcázva ezzel az USA belső ügyeinkbe való beavatkozását.

A "Nemzeti Bizottmányok" azonban politikailag és földrajzilag is el vannak szigetelődve a népi demokráciák tömegeitől. Ugyanakkor "eredményes" munkájukhoz elengedhetetlenül szükséges ez a kapcsolat, hogy 1./ itthon megismerjék őket, mint az emigráció "harcoló" vezetőit, ezáltal létjogosultságot szerezve elképzelt hatalomátvételükhöz és 2./ hogy e kapcsolatokon keresztül kifejtessék bomlasztó, felforgató tevékenységüket.

A kapcsolat megteremtésének és fenntartásának egyik módja a "Szabad Európa Rádió". (Rádió Free Európa [sic!] = RFE)

A "Szabad Európa Rádió" a (továbbiakban = SZER) közvetlen feladata kettős. Először felbomlasztó, lázító, uszító adásokat sugároz felénk. Módszereik a következők: a párt, s politikája elleni uszítás: rendszerünk nyílt lebecsülése és "ingatagságának" hangsúlyozása, eredményeink letagadása és kigúnyolása; nehézségeink felnagyítása; függetlenségünk és szabadságunk lebecsülése; nemzetietlen, érdekeinktől idegen politikai üzésével való vádolásunk stb.

Másfelől szembeállítják velünk a nyugati életmódot, amit olyan életszínvonalúnak állítanak be, amelyet a dolgozók számára sohasem nyújtott.

Az adások célja az, hogy ezen át a reakciós rétegekben felébresszék és megtartsák az ellenállás szellemét, az ingadozókat pedig maguk felé fordítsák. Meg kell jegyezni még, hogy adásaik hangja olyan szemtelen és vérlázító, amelyek mellett például Hitler beszédei – aki ezt a hangot a politikában meghonosította – úgyszólván akadémiai szinten mozognak.

Második, de nem kevésbé fontos feladata a SZER-nek, hogy hírszerző fedőszervként működjön, s maga is kémtevékenységet végezzen. Az erre vonatkozó vizsgálati adatok gyarapodnak, s jelenleg is folyamatban vannak ilyen ügyek.

A "Szabad Európa Bizottság" az utóbbi időben újabb fegyvert használ ellenünk: a ballon-akciót, vagy ahogy ők nevezik: az "operacion focus". A "ballon-akcióban" a SZER is együttműködik. A ballonokon szórt röpcédulák a "Nemzeti Ellenállási Mozgalom" aláírást viselik, ugyanakkor a SZER magyar adásaiba új rovatot állított be, ahol a "NEM" híreit közlik. A röpcédulák politikai vonala, stílusa, hangja ugyanolyan, mint a SZER különböző adásainak a hangja, ez alátámasztja azokat az adatokat, melyek szerint a röpcédulákat a SZER szerkesztősége fogalmazza meg. A szoros együttműködést jellemzi az is, hogy a SZER különböző kihallgató kirendeltségei feladatot kaptak arra vonatkozóan, hogy a ballon-akció eredményességére is folytassanak kihallgatást. Az együttműködést egyébként szinte nem is kellene bizonyítani, mert közvetlen bizonyíték erre a SZER. 1955 február 22-i magyar adása, melyben el is dicsekszenek ezzel.

A "Szabad Európa Bizottság" s a keretébe tartozó SZER és ballon-akció "magánintézmények", amelyek a "szabadságszerető amerikai nép adományából tartják el magukat", állítja a SZER és a hivatalos USA külpolitika. De józan ésszel el sem képzelhető, hogy az amerikai polgárok saját zsebükből ilyen hatalmas összeget "áldoznának a demokrácia oltárára". Mégis e szervek költségvetését valóban az amerikai becsületes polgárok adják össze – de adóban, abból a névlegesen 100 millió dollárból, amit a monopolisták képviselőiből álló amerikai törvényhozás megszavazott kémkedésre és felforgató tevékenységre az egyszerű amerikaiak megkérdése nélkül.

A SZER adásainak hatását közvetlenül nehéz lemérni, valamint azt, hogy mennyiben hallgatják. Közvetve azonban következtetni lehet abból, hogy igen kevés olyan ember van hazánkban, aki a SZER-ről ne hallott volna, s a szervezkedésre, izgatások, illegális határátlépési kísérletek és kémügyek vizsgálása során majdnem minden esetben hivatkozás történik a SZER adásaira. Az is megállapítható a szervezkedések vizsgálata során, hogy a reakciós és ingadozó rétegek rendszeresen, sokszor csoportosan hallgatják adásait. Ennek alapján azt kell állítanunk, hogy a SZER éles fegyver az imperialisták kezében, s úgy államvédelmi, mint propaganda vonalon fokozni kell az ellene való tevékenységünket.

I.

A "Szabad Európa Rádió" megalakulása

A rádió útján más államokba irányuló propagandaadás a második világháború előtti években fejlődött ki. Ezt a lehetőséget úgy a szövetségesek, mint a tengelyhatalmak kihasználták, s a meglévő adók mellett, külön adóállomásokat is építettek, vagy rendeztek be erre a célra.

Közvetlenül a háború után a különböző propagandaadások hangja az akkori helyzetnek megfelelően valamivel mérséklődött, de a nyugati hatalmak rövidesen nyíltan is szembekerültek velük, s ez a helyzet újból felélesztette a propagandaadások jelentőségét a részükre

Az első időkben a legfontosabb Magyarország elleni adásokat a BBC (British [sic!] Broadcasting Corporation), a VOA (Voice of Amerika), valamint a párisi, lisszaboni, vatikáni, valamint a müncheni adók sugározták. A "szabad Európa Bizottság" megalakulásakor a propaganda-adások fősúlyát rájuk bízta, s ekkor alakult a "Szabad Európa Rádió".

A "Szabad Európa Rádió" felállítását azonban nemcsak a "Szabad Európa Bizottság" megalakulása és feladata tette szükségessé. Szükségessé tette az is, hogy a különböző adóknak egy-egy ország ellen irányuló propagandája központi szempontok szerint működhessen, az arra fordítandó személyi és anyagi energiáját az eddigi helyzettel szemben központosítani lehessen: a nagyobb személyzettel alaposabban kidolgozott műsort lehessen sugározni: és az egyes adóknál naponta néhány percre korlátozott adásokkal szemben egész napon át tartó adást lehessen megszervezni, s végül a földrajzi viszonyoknak megfelelően jobb vételt lehessen biztosítani. Ezek a nehézségek a "Szabad Európa Bizottság" által felállított adóval "egy csapásra" megoldódtak.

A "Szabad Európa Rádió" 1949-ben alakult meg. Első adásait még Párizsból közvetítették. Rövidesen megindult azonban a müncheni központ építése, s annak elkészülte után – 1951-ben a "Szabad Európa Rádió" Münchenbe költözött.

Meg kell jegyezni, hogy a BBC, a VOA és a többi nyugati adó továbbra is sugároz békétábor elleni adásokat. A helyzet az, hogy a "Szabad Európa Rádió" adásai valamennyiük közös érdekeit célozzák, de minthogy elsősorban amerikai vezetés alatt áll, a biztonság kedvéért a többi nyugati hatalom is megtartotta híradásait, hogy ezzel adott esetben saját szempontjai szerinti hírközlést az USA-val és a többi nyugati állammal szemben is biztosítani tudják.

II.

A "Szabad Európa Rádió" épülete

A "Szabad Európa Rádió" épülete Münchenben az un. Englischer Garten keleti szélén fekszik. Postacíme: München, Englischer Garten 1, vagy München 62 számú postafiók.

Az épület 1951-ben készült el. Bár a SZER részére lett tervezve, egyben kórház céljaira is alkalmas. Ennek az az oka, hogy a bajor kormánnyal történt szerződés értelmében a SZER épülete 15 év múlva a bajor kormány tulajdonába megy át, amely azt kórház céljaira karja majd felhasználni.

Az épület maga kb. 150 m hosszú, egy emeletes, hatszárnyú, sárgára festett, modern építkezés. Távlati rajzát, tervrajzát és a környékét lásd az 1, 2, 3, 4, 5, számú mellékleteken.

Két bejárat van a szárnyakon lévő oldalon. A főbejárat a IV. és az V. szárny közötti részen van. Az ún. „régiből” pedig a II. és III. szárny közötti részen fekszik. Ezt csak az állandó belépési engedéllyel rendelkező alkalmazottak, vagy egyéb személyek használhatják. A külső munkatársak, vendégek, üzletfelek stb. a főbejáraton léphetnek be.

A főbejáraton átérve, egy kb. 8 x 6 méteres terembe érkezik a látogató. A terem jobboldalán üvegfallal elkerítve van az ún. „Reception”, vagyis „Eligazító Iroda”. Az eligazítóban két tisztviselőnő dolgozik, s itt tartózkodnak a „házi rendőrség” vezetője és a pihenőben lévő rendőrök.

A látogatóknak a „Reception”-ban kell jelentkezniük. Az eligazítás úgy történik, mint nálunk szokásos a különböző középületeknél. Amennyiben a vendég által keresett személynek joga van vendéget fogadni és az valóban beszélni kíván a vendéggel, úgy telefonon keresztül megadja az engedélyt. Az eligazító erre kiállít egy látogatójegyet (Vícitor [sic!] carte), s egy küldönc felkíséri a látogatót a fogadó személyhez. Az egyes folyosókon őrséget álló házi rendőröknek a látogatójegyet fel kell mutatni. A látogatás végén a látogatójegyet a vendéget fogadó személy aláírja.

A látogatójegy kitöltéséhez fényképes személyazonossági igazolványt kérnek. A jegyre magára a vendég nevét, a felmutatott igazolvány nemét és számát, a látogatott egyén nevét és a látogatás idejét jegyzik fel.

A távozáskor a jegyet az őrálló „házi rendőröknek” kell leadni. Ezek a jegyeket visszaadják a kiállító szervnek, ahol az eltávozást azonnal feljegyzik. Ilymódon állandóan figyelemmel tudják tartani, hogy az állandó alkalmazottakon kívül kik tartózkodnak az épületben.

Szolgálati idejük 8 óra, s ez alatt pisztolyt hordanak. 2–3 rendőr állandóan az eligazítóban tartózkodik, egy állandóan az épületben mozog, a többiek a két bejáratot és az emeleti folyosókat őrzik.

A „receptio” munkaideje reggel 8 órától délután 17 h-ig tart. Három, angolul jól beszélő tisztviselőnő dolgozik ott, akik egymást váltják. Az egyik neve: Fraulein Von der Osten. Kb. 28 év körüli, igen csinos nő. Állítólag egy USA ezredes menyasszonya. Ide tartoznak a küldöncök is. Általában három küldönc szokott az előcsarnokban lenni, akik a látogatókat kísérik. A küldöncök mind 18–20 év körüli fiatal emberek.

A „házi rendőrség” kb. 18–20 tagból áll. Kékesszürke posztó, amerikai szabású egyenruhát hordanak, tányérsapkával. Rangjelzésük nincs, a jobbkarjukon azonban egy „Rádió Free Európa” [sic!] szövegű jelvény van.

A látogatók fogadása korlátozva van. Ez a Magyar Osztályon a következők részére van engedélyezve: osztályvezető, főszerkesztők, a szolgálatban lévő rendezők, továbbá a személyzeti osztály, a „Monitoring” (lehallgató) osztály vezetőjének. A beosztottak, vagy vezetők engedélyét kérik a fogadáshoz, vagy pedig lemennek az előcsarnokba és ott találkoznak a vendégeikkel.

III.

A „Szabad Európa Rádió” szervezete

A SZER részletes szervezetére vonatkozóan nincsenek adataink. Az azonban úgy a BM. II. Osztály, mint a vizsgálati adatokból megállapítható, hogy a felső vezetés

teljesen az amerikaiak kezében van és a vezető állásokat amerikai állampolgárok töltik be.

A vizsgálat adatai szerint a SZER amerikai vezetője egy Mr. Gordon nevű személy. (Ez azonos lehet a BM II. Osztály egy dokumentumán szereplő Mr. Gordonnal, akit ott a felsorolásnál első helyen említenek meg, tehát vezető állásban van.) mellette egy Mr. Griffith nevű politikai tanácsadó dolgozik. Griffith helyettese egy Heinsi /?/ nevű, ugyancsak amerikai állampolgár.

A SZER legfelső vezetői közül a BM II. Osztály egy eredeti dokumentum alapján még a következő amerikai állampolgárokat ismerjük: Talbot Hood, Michie, Mr. Kellen, Mr. Stowe, Mr. Spellmann és egy Fritz Hier nevű személy (utóbbi esetleg német).

Vizsgálati vonalon felmerült Mr. Kellen neve, aki valószínűleg a központi személyzeti osztály egyik vezetője. Felmerült még itt egy Mr. Bell nevű amerikai is, aki a magyar vonalon dolgozik. Kb. 185 cm magas, vörös-szőke hajú, fehér bőrű, simára borotvált arcú személy.

A SZER szervezete nagy vonalakban a következő: az osztályok közül a legfontosabbak a műsort szerkesztő és összeállító osztályok, az ún. „deszk”-ek. Így a Magyar Osztály a „Hungarian Deszk”. A magyar deszk mellett még cseh, lengyel, bolgár, stb. deszk is van. A műsorösszeállító osztályok mellett központi osztályok dolgoznak. Ilyenek a hír, lehallgató, technikai osztályok. Ezek az osztályok több csoportra bomlanak, s egy-egy csoportjukat egy „deszk” mellé rendelik. Így a Magyar Osztály mellett egy hírösszeállító, egy lehallgató és egy technikai csoport működik még.

A közvetlenül a műsort szolgáló osztályok mellett még különböző gazdasági és adminisztratív osztályok vannak. Ezeket nem ismerjük, a személyzeti osztályt kivéve. Ez ugyancsak központi osztály, s a magyar „deszk” mellé is van egy csoportja alárendelve.

IV.

A SZER Magyar Osztályának szervezete

Osztályvezető:

Gellért Andor. '954 nyara óta dolgozik ebben a beosztásban. A háború előtt Magyarországon dolgozott polgári lapoknál, mint újságíró. 1941-ben Amerikába vándorolt ki és megszerezte magának az USA állampolgárságot.

A Magyar Osztály előző és első vezetője 1954 közepéig gróf Dessewffy Gyula volt. Dessewffy a háború előtt és után az FKGP tagja volt. A háború előtt ő adta ki a polgári liberális „8 órai újság”-ot. A felszabadulás után a „Kis Újság”-nál dolgozott. Az FKGP Nagy Ferenc–Varga Béla-vonalán állt. A SZER Magyar Osztályának a vezetését is az ő, illetve a „Nemzeti Bizottmány” nyomására kapta meg.

Első felesége ma a SZER lisszaboni osztályán dolgozik. Jelenlegi – második felesége Földvári Vera a SZER, Bárczy Detre nevű könyvtárosától vált el. Bárczyné, Dessewffyvel való házasságáig ugyancsak a SZER-nél dolgozott, mint a Magyar Osztály egyik bementője.

Osztályvezető titkársága:

Gellért titkárnője: gr. Hunyadi Henriette, kb. 175 cm magas, sovány termetű, 30 év körüli nő. Ugyanitt dolgozik még Réti Livia, állandóan napszemüveget hordó, szőke, kb. 165 cm magas nő.

Szerkesztőség:

Főszerkesztők:

Máriássy Viktor. Még az 1920-as évek során vándorolt ki Magyarországról. Fontoskodó, mindenben beleszóló természetű. Hozzá tartozik a „külpolitikai rovat”, a „reflektor”, az „asszony-rovat”. Kb. 60 éves, a München, Ohm str. 14. szám alatti SZER-házban lakik.

Béry László, álneve: Balogh Balázs. A közgazdasági munkás és paraszt adások tartoznak hozzá. A felszabadulás előtt jobboldali, kormányt támogató félhivatalos lapnál dolgozott. Régi SZER-alkalmazott. Amikor a SZER még Párisból adott, ő az innsbrucki lehallgató állomás vezetője volt. Ugyanakkor 1951-ben ő szerkesztette az Innsbruckban megjelenő „Élet” c. lapot. Nyugati viszonylatban „baloldalinak” tartják. A főszerkesztők között a legnagyobb tekintélyű.

Ölvedi János, álneve: Janus. A szépirodalmi, szórakoztató műsorok tartoznak hozzá, mint pld. a „Világ-tükör”, „Magazin”, „Ifjúsági rovat” stb. Amerikai állampolgár. Évente egyszer-kétszer hazautazik. Nőtlen, illetve elvált a feleségétől, miután az megcsalta. Kissé zárkózott természetűnek ismerik. Egy 14 éves László nevű fia van.

Körösi Krizsán Sándor. Mint főszerkesztő dolgozik, de munkakörét nem ismerjük. Ő írja a „Kelet-Európai Szemlét”. Munkatársai szerint az erdélyi kommunista mozgalomnak vezető tagjaként dolgozott a felszabadulás előtt és a romániai kommunista párt több vezető tagját, köztük Pauker Annát személyesen ismerte. Állítólag a Szovjetunióban élt hosszabb időn át. Kb. 50–53 éves, magas, ősz hajú férfi. Rengeteget beszél. A München, Ohm str. 14. szám alatti SZER-házban lakik.

A főszerkesztők feladata az, hogy a hozzájuk beosztott szerkesztőknek feladatokat adjanak, cikkeiket „O.K.”-zák, vagyis engedélyt adjanak azok közlésére. Ők felelősek a rovatban leadott cikkekért. Emellett sajátmaguk is írnak.

Főszerkesztők titkársága:

Monoki Árpád a titkárság vezetője. Déry László mellett dolgozik. Eredeti beosztása tulajdonképpen küldönc, a fizetését is ennek megfelelően kapja, kb. havi 600 nyugati márkát. Szemüveges, kb. 35 év körüli férfi. Tájszólással beszél. München, Elisabeth str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Ugyanitt dolgozik még báró Jeszenszky Hanna. Béry László barátnőjének tartják. Kb. 170 cm magas, szőke nő. München, Lamont str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Külpolitikai rovat:

Thury Zoltán. 32 év év körüli, szőke, kövérkés férfi. Nős. München Siegfried str.-i SZER-házzal szemben egy magánházban lakik.

Külpolitikai cikket ír még:

Király Ernő. (Lásd: sajtószemle alatt.)

A külpolitikai rovat előző szerkesztője:

Sztankovics Viktor. Sztankovics a háború előtt a magyar rádió bemondójaként dolgozott. A háború kitörésekor Angliába szökött, ahol a BBC magyar nyelvű bemondója lett. A SZER-nél azonban összeveszett Dessewffy helyettesével, Thury Lajossal és ezért 1953 őszén elbocsátották.

Thury Lajos Dessewffy egyik helyetteseként dolgozott a SZER-nél. Apja a „külpolitikai rovat” jelenlegi vezetője. Egyesek szerint Thury Zoltán hosszú időn keresztül az apja által megírt cikkeket adta le a saját neve alatt. Thury Lajos USA állampolgár. Az USA-ból került a SZER-hez, s miután onnan kilépett, visszatért Amerikába. Állítólag testvére Thury Zsuzsa ifjúsági íróőrnök.

A „külpolitikai rovat” anyagát egyébként a szerkesztőségi konferencia határozza meg, s Thury Zoltán az ott kapott irányítás alapján írja meg a beszámolókat.

A Kommunista Párt tagjaihoz: Vámos Imre a „Látóhatár” c. lap főszerkesztője szerkeszti a rovatot. Nyugati viszonylatban őt is, meg a lapját is „baloldalinak” tartják. A valóságban szociáldemokrata célkitűzése van a lapnak. Vámos egyébként kb. 28 éves, szőke hajú férfi. Az „Ifjúsági rovat”-ba is dolgozik még.

Valószínű, hogy a rovatban szerepe van még Körösi Krizsán főszerkesztőnek, mint volt párttagnak. Erre azonban nincsenek adataink.

Reflektor:

Elősorban belpolitikai kérdésekkel foglalkozik. A cikkek legnagyobb részét Mikes Imre írja. Álneve: Gallicus. A háború előtt és után egy ideig a „Magyar Nemzetnél” dolgozott. Cikkeit maga szokta beolvasni erőltetett, gúnyos hangnemben. Tekintélyes és ismert tagja a SZER-nek. Felesége ugyanabban a szobában dolgozik mint ő.

Lázár Andor, álneve: Pannonicus. A felszabadulás előtt újságíró volt, s mint ilyen, polgári újságoknál dolgozott.

Munkás-adás:

Vezetője: Kóbele József, álneve: Péter Mihály. Tatabányai születésű, ugyanott szakszervezeti és SZDB funkcionárius volt, aki az egyesülés előtt szökött Nyugatra feleségével együtt. Először Svájcban élt, s onnan jött a SZER-hez. 1953-ban belga papírokat szerzett magának, majd 1954-ben Amerikába ment rövid időre, s onnan már amerikai állampolgársággal tért vissza. Ma is „szociáldemokratának” tartja magát és nyugati értelemben a SZER „baloldalához” számítják. Vannak olyan hangok, amelyek szerint a „munkás-adást” nem irányítja elég kezdeményezően, lázítóan felénk. Baráti kapcsolatban áll Peyer Károllyal, Hámori Lászlóval, s általában a brüsseli, stockholmi és amerikai szakszervezeti és SZDP funkcionáriusokkal.

Mezőffy László. Álneve: Lovas László. Eredeti foglalkozása ügyvéd. Nem állandó alkalmazott, csak rendszeresen cikket ír. Fizetését – bármennyi cikket ír – átalányban kapja, kb. 600 nyugatnémet márkát. Kb. 45 éves, egyik szemére kancsal, hátraféssült hajú. Nős. Felesége a SZER-nél mint gépirónő dolgozik. Gyerekek nincsenek.

Szilárd Sándor. Bányász vonalon írt cikkeket. Nem volt állandó tagja a SZER-nek, 1954 közepén kilépett a SZER-től. Havi átalánya 400 nyugatnémet márka volt.

Paraszt-adás:

Vezetője: Kovács Zoltán, álneve: Zoltán Károly. Volt FKGP-képviselő. Négy gyermeke van. München, Niebelung str. 55.sz alatti SZER-házban lakik.

Zupi (sic!) Bálint, álneve: Bálint gazda. Volt FKGP-képviselő. Családja, munkatársai szerint ma is Magyarországon él, Sopron megyében. Fia állítólag Iszkaszentgyörgyön egy bányában dolgozik. München, Elizabeth str-i SZER-házak egyikében lakik.

Németh Zsolt, álnéve: Agrárius. Nem állandó alkalmazott, hanem átalányt kap cikkeiért. 70 év körüli, őszes hajú, simára borotvált, kb. 180 cm magas férfi. Idehaza kuláknak számított, s családja – munkatársai szerint – ma is idehaza van. Münchenben a Thier str. 20.sz. alatti magánházban lakik.

Hajdú Németh Lajos. Saját neve alatt ír. A Paraszt Szövetség főtítkára volt. '945-ben szökött ki feleségével és négy gyermekével. Gyerekei a pfarzhelmi magyar iskolán tanulnak. Még nem állandó alkalmazottja a SZER-nek.

A "paraszt-adást" a "munkás-adás"-sal szemben a SZER egyik legagresszívebb rovatának tartják kint. A rovat tagjainak különböző nyugati katolikus pártokkal pl. CDU MRP-vel és a keresztényszocialista szakszervezetekkel van kapcsolatuk.

Közigazdasági rovat:

Vezetője Kemény György, aki a felszabadulás után SZDP államtitkár volt. A többi szerkesztőtől eltérően főszerkesztői fizetést kap. A kormányban való szereplése miatt az emigráció jobbszárnya állandóan támadja. A SZER egyik "legbaloldaliabb" tagjának tartják. A nyugatnémet kormány nem nézi jó szemmel a munkáját. Így pl. 1954-ben Kemény Brüsszelbe utazott, hogy belga beutazási engedélyét meghosszabítsa. A nyugatnémet kormány azonban megtagadta tőle visszautazáskor a beutazást. Csak hosszas utánjárás után sikerült visszajönnie a német szociáldemokrata párt segítségével. Münchenben a Franz Josef str.-i, vagy Elisabeth str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Munkatársa: Farkas László. Párizsból jött a SZER-hez. 30 év körüli, fekete hajú, simára borotvált megjelenésű személy. Havi fizetése 200 dollár lehet. Ugyanabban a házban lakik, mint Kemény György.

Katonai rovat:

A SZER Magyar Osztályának katonai szakértője Borsányi Julian, volt "m. kir." honvéd alezredes. Valószínűleg Bell ezredes álnéven ír. Ez a kérdés azonban vitás, mert a SZER-nél dolgozik egy Bell nevű amerikai is, s lehetséges, hogy utóbbi az "igazi" Bell ezredes. Borsányi maga egy kb. 60 év körüli, kampós orrú, vörös hajú és arcú személy. München, Izmaninger str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Magazin Világtükör:

Vezetője Ölvedi János (I. főszerkesztők).

A rovatnak nincsenek állandó munkatársai, mert ide mindenki adhat cikket. A leggyakoribb cikkírók és Ölvedi legfőbb segítői:

Kuckai Tamás segédszerkesztő. Ölvedi mellett dolgozik. Beképzelt magatartása miatt nem szeretik. 27 év körüli, magas termetű, szőke hajú és nyegle viselkedésű fiatalember.

Csonka Emil, álnéve Vasvári Gergely. A SZER köreiben közismert, hogy Dessewffy besúgója volt. Azelőtt pedig Szálasi környezetéhez tartozott, mint a nyilas ifjúsági mozgalom egyik vezetője. Ezért "Szálasi íródeákja", vagy "nyilas íródeák"-nak csúfolták. Jelenleg egy nyilaskeresztes szervezettel sem tart kapcsolatot, mert fél, hogy elbocsátják. Nős. Felesége a SZER-nél gépírnő. Egy kb. 6–7 éves fiuk van. Csonka maga kb. 165 cm magas, hízásnak induló személy. Münchenben, Herkommer platzon lévő egyik SZER-házban lakik.

Fehérváry Árpád. Volt dunai hajókapitány. Kb. 60 éves. München, Siegfried str. 5. szám alatt lakik.

Sport-rovat:

Vezetője Machán Tibor, a Magyar Rádió egyik volt sportközvetítője. Minden jelentős sporteseményre elutazik és gyakran beszél a magyar sportolókkal, akik részt vesznek ezen. A Labdarugó VB-n is ott volt. Felesége Bíró Anna színésznő, aki a SZER színészei között dolgozik. 15 éves fiúk tavaly szökött ki hozzájuk. München, Elizabeth str. 18. sz. alatti SZER-házban lakik.

Szakmári Károly ugyancsak részt vett azokon a nyugati versenyeken, ahol magyarok is indulnak. Ott volt a londoni magyar-angol mérkőzésen, s a magyarokkal egy szállodában lakott. 30 év körüli, hátrafésült hajú, nős férfi. Felesége a SZER-nél gépirónő. Ohm str. 14. sz. alatti SZER-házban lakik.

Asszony-rovat:

Vezetője Hunyadi Katalin, álnéve Magyar Katalin. 28 év körüli, szőke hajú, zömök termetű lány. Apjával lakik együtt. (Apja Hunyadi László, lásd: technikai osztály.)

Perlaki Livia. 35 év körüli, alacsony, barna hajú.

Indig Ottó. A háború előtt Budapesten a polgári "Színházi Élet" c. lapot szerkesztette annak betiltásáig. Az "asszony-rovaton" kívül a "színházi rovatba" is szokott írni, Székely Andor rendezővel együtt.

Kalendárium:

Szerkesztője Bogyai Tamás, 32–33 éves, jobb lábára sánta, kb. 165 cm magas, két aranyfoga van, hátrafésült hajú, sovány termetű.

Ifjúsági rovat (cserkészet):

Szerkesztője Borbándi Gyula. E munkája mellett a Vámos Imre vezetése mellett dolgozó "Látóhatár" című lapban is dolgozik. Kb. 160 cm magas, barna hajú fiatalember. Ekecs Ferenc színész, SZER Magyar Osztály alkalmazottjával lakik együtt Münchenben, Franz Josef str. alatt SZER-házban.

Horváth Béla. Költő és műfordító. Ugyancsak a "Látóhatár" körébe tartozik. Régi cserkész. Most is cserkészköszöntéssel üdvözli barátait. Fekete hajú, erős fekete szemöldökű, kb. 35–40 éves férfi. A München, Franz Josef str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Egyházi rovat:

Fábián Béla rk. plébános, álnéve: Károly atya. havi fizetése kb. 250 dollár. Cikkírás mellett a szentbeszédeket is szokta tartani.

Vecsei János, álnéve: János barát, rk. pap. A miséket, illetve a szentbeszédeket torokbaja miatt Fábián tartja. Kb. 35 éves, munkatársai szerint ő volt az, aki Mindszenty anyját fia látogatására kísérte.

Gyallai N. rk. pap. Beosztása ismeretlen.

Az "egyházi rovat" cikkeit írta még és a SZER magyar Osztályának házi plébánosa volt: prof. Jánosi József jezsuita szerzetes. Azonban a SZER egyik gépirónőjével történt botrányos jelenete után elhagyta a SZER-t.

Egyéb osztályok (Monitoring) lehallgatók:

Vezetője: László László. Soproni születésű, kb. 28 éves fiatalember. Már 1951-ben Innsbruckban dolgozott, mint Béry beosztottja. Hosszú, szőke hajú, rossz fogú,

hajlottan járó személy. Szülei állítólag most is Sopronban élnek. A "hír-osztályon" dolgozó Skultéti Csabával lakik együtt a München, Elizabeth str.-i egyik SZER-házban.

Szeberényi László. A Katolikus Magyar Diákszövetség müncheni elnöke. Tüdőbeteg. Nős. A felesége német származású. Egy kb. 7 éves lányuk van. Szeberényi maga kb. 30 éves, 180 cm magas férfi. München, Sigfried str. 5. sz. alatti SZER-házban lakik.

Báró Brandenstein Hanna, apja báró Brandenstein Béla a budapesti egyetemen filozófia(esztétika)-tanár volt, most a saarbrückeni egyetemen ad elő. Brandenstein Hanna maga 24 éves, barna hajú lány. Geyer Ildikóval lakik együtt, aki ugyanezen az osztályon dolgozik. Lakása: München, Lamont str. 22. sz.

Geyer Ildikó. Volt tanárnő és apáca. Ádám György a németországi magyar rk. főlelkészének a barátnője. Kb. 30 év körüli, erősen lúdtalpas és ezért nehezen járó nő. Brandenstein Hannával lakik együtt.

Ekecs Géza Párizsból került a SZER Magyar Osztályához. Eleinte mint szerkesztő dolgozott, de állítása szerint nem bírta az intrikákat és ezért kérte át magát a "Monitoringhoz". Kb. 22 éves, 160 cm magas fiatalember. Borbándi Gyulával, az "ifjúsági rovat" szerkesztőjével lakik együtt, München, Franz Josef str. 33. sz. alatti SZER-házban.

Béress Géza. Dorogi származású fiatalember, aki 1945-ben mint levante került Nyugatra. Kb. 25 éves lehet, de 30-nak látszik. Hullámos, hosszú barna hajú, sovány arcú, bajuszos férfi. nagy Jenővel, a technikai osztály tagjával lakik együtt a München, Elizabeth str.-i egyik SZER-házban.

Hírszerkesztés:

Vezetője Professor Feketekuti László. A háború előtt alkotmánytant adott elő az egyik egyetemen. Kb. 50–55 éves, fekete szaruszemüveget hordó férfi. Négy vagy öt gyermekével München mellett egy kertvárosban lakik a Wolfsrauthauseni út mellett.

A hírosztály előző vezetője László István volt 1954 tavaszáig. László ugyanis egy szerkesztőségi értekezleten szembekerült Dessewffy-vel, azzal, hogy nem vállal felelősséget a hírekért, ha azok összeállításában nem kap szabad kezét. A vitára az adott okot, hogy Dessewffy megkövetelte annak a később valótlannak bizonyult híreknek a közlését, amely szerint Kína beavatkozott a vietnami háborúba. Dessewffy miután a valótlanság kiderült, az amerikaiak előtt Lászlóra akarta hárítani a felelősséget, de az ráolvasta, hogy hazudik. Ezt a vezetővel szembeni ellenállásnak vették és Lászlót elbocsátották.

Farkas Lehel. Kb. 38 éves, kb. 185 cm magas, lobogó fekete bajuszu férfi, aki operaénekesnek készül. München, Ohm str. 14. sz. alatti SZER-házban lakik.

Skultéti Csaba. Kb. 180 cm magas, hullámos fekete hajú, piszogva beszélő fiatalember. László Lászlóval, a "Monitoring" vezetőjével lakik együtt.

Sajtószemle:

Itt dolgozik Borsányi Julián (l.: katonai rovat).

Király Ernő. Külpolitikai cikkek mellett a sajtószemle összeállításával foglalkozik. 1954 nyarán jött Párizsból. 30 év körüli kb. 170 cm magas férfi. Jobb kezén állandóan kiújuló bőrbetegsége miatt fehér kesztyűt hord. A háború alatt hadnagy volt. Felesége: Farkas Andrea.

Deák István. 1948-ban ösztöndíjas egyetemi hallgatóként ment ki Párizsba a Dessewffy átcsalta a SZER Magyar Osztályára. München, Franz Josef str. 33. sz. alatti SZER-házban lakik.

Papp László, álneve Ulises (Ulises vasárnapi krónika). Munkatársai szerint kormány-megbízatással ment ki Nyugatra. Kb. 170 cm magas, sárgabőrű, mongolos metszésű szemű férfi. Nős.

Adattár:

Derivó Szarvas Zoltán. A háború előtt a Magyar Rádió munkatársa volt. A háború után Olaszországba került, állítólag egyébként is olasz származású. Alacsony, fekete hajú, olaszosan öltözködő férfi. Kb. 38 éves. München, Lamon str. 24., vagy 26. sz. alatti SZER-házban lakik.

Kovács Károly (Karló). Ugyancsak Olaszországból jött a SZER-hez. Felesége olasz, gyermekei is olaszul beszélnek. Kis termetű, kopaszodó, szemüveges férfi. München, Ohm str. 23. sz. alatt lakik.

Személyzeti Osztály:

Vezetője: Sándor Károly, volt horthysta százados. Dessewffy bizalmi emberei közé tartozott. Ugyanabban a házban lakik, mint Csonka Emil.

Kégli István. 40 év körüli, kb. 180 cm magas, öszülő férfi.

Literáti Lótz Gyula. 35 éves, szőke, hátrafésült hajú férfi.

Kihallgatók:

Stomfai Stitz János, kb. 70 év körüli, szemüveges személy. Ismerősei szerint Magyarországon geológus volt. München, Elizabeth str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Palásthy Rezső, 35 év körüli férfi. Makra Zoltánnal a "Hungária" szerkesztőjének jó barátja. Utóbbi valószínűleg Palásthytól kapta a SZER-anyagot.

Bán, vagy Banig nevű, kb. 35 éves, nagybajuszos, sovány arcú, elől egy ezüsthaga van. 1954 október óta dolgozik itt. Előzőleg Linzben, vagy Welsben volt kihallgató. Ideiglenesen a Basler Pensióban lakott, amely München, Kaulbach str. 95–99. sz. közti házban egyikében a III. emeleten van.

Fordító:

Ág Géza. Angol–magyar fordító. Nős.

Könyvtáros:

Bárczy Detre. Kb. 32 éves, magas, kisportolt termetű férfi. Naponta teniszezik. Tőle vált el Dessewffy jelenlegi – második – felesége. München, Elizabeth str. 18. sz. alatti SZER-házban lakik.

Technikai osztály, rendezők, színészek:

Máriás József (Joe), 35 év körüli, szőke, hullámos hajú, előrehajolva járó férfi. München, Lamont str. 22. sz. alatt lakik.

Székely Andor. Rendező és színész. A SZER egyik legtöbbet vitatott alakja. Hadifoglyok szerint a kievi – állítólag 120. sz. – hadifogolytábor politikai beosztottja volt. Hadnagyi ruhában járt és magyar és német kitüntetések hordott. Barátja volt szerintük a tábor orvosnőjének. A brüsseli rendőrség – a "Hungária" szerint – lopásért keresi. Vaszari Gábor, a SZER Magyar Osztályának volt alkalmazottja levelet mutatott

az egyik Latabártól, amely szerint Székely ellopta a télikabátját. (Az 1952-ben megjelent "Rózsaszínű könyv" részletesen foglalkozik Székellyel és a SZER Magyar Osztályával is.) Felesége színésznő a SZER magyar osztályán. Férje érdekében viszonyt folytat olyan személyekkel, akik férjét segítik.

Bikics Gábor. Párisból jött a SZER-hez. Felesége is francia. Gyermekek nincsenek. Bikics 30 év körüli, 180 cm magas, szemüveges férfi. München, Ohm str. 14. számú SZER-házban lakik.

Szamosi József, volt horthysta százados. A nagyváradi hadapród iskolán volt tanár. Kb. 165 cm magas. Gróf Zichy Zsigmond rendezővel lakik együtt. München, Lamont str. 20. számú SZER házban lakik.

Gróf Zichy Zsigmond. A legkevésbé fontos rendező. Ő veszi fel a vasárnapi miséket és az egy hangon folyó adásokat. Állítólag homoszexuális hajlamú. Szamosi József rendezővel lakik együtt.

Konkoly Miklós 40 év körüli, hullámos szőke hajú, de már öszülő személy. Igen sokat tartózkodik a SZER-ben.

Konkoly Kálmán az előző öccse. Igen ritkán van bent. Egy ideig szó volt arról, hogy elveszi Hunyadi Katalint, az "asszony-rovat" vezetőjét. Azóta azonban Hunyadi már mással jegyezte el magát. Bátyjával lakik együtt München, Lamont str.-i SZER-házak egyikében.

Bilkei Pap László (Lajos). Segédrendező. 28 éves, kb. 175 cm magas fiatalember. München, Franz Josef str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Strohofer László. Segédrendező. Kb. 27–30 éves, 170 cm magas fiatalember. München, Franz Josef str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Marosy Károly. Állandóan adósságokban vergődő volt táncos, komikus. Rendezőként és színészként dolgozik. Nagy orrú, elől kopaszodó, szőke hajú férfi. Kb. 30 év körüli, Strohoferrel lakik együtt.

Zalabéry ... rendező. 1953-ban a német rendőrség letartóztatta. Ezzel kapcsolatban kábítószercsempészségről, leánykereskedésről, sőt kémkedésről beszéltek a SZER-ben. Három nap múlva azonban újból megjelent és folytatta a munkáját. Azóta rengeteget van távol. Lakása: München, Siegfried str. 3. szám.

A SZER megalakulásakor mint főrendező dolgozott Kovács Aladár, a Nemzeti Színház háború előtti jobboldali igazgatója. Antiszemita magatartása miatt elbocsátották, s azóta Brüsszelben él. A "Hungária" egyik főmunkatársa. Ő írta a "Mindszenty árnyékában" c. könyvet.

Igadi Kiss ... rendező, és ő olvassa be a "Fekete hang" c. adást. Lehet, hogy ő maga is írja.

Nagy Jenő. Ő írja ki az egyes műsorokban szereplőket. Hátrafésült szőke hajú, elől két fémfogú férfi. Bérces Gézával lakik együtt München, Elizabeth str.-i SZER-házak egyikében.

Színészek:

Bíró Anna, Machán Tibor sport-rovatvezető felesége. Mint bemondó és mint színész dolgozik.

Székely Andorné. Székely Andor rendező felesége, színésznő.

Duka Margit színésznő, kb. 30 éves, karcsú, barna hajú nő. A húga, vagy felesége Duka Miklósnak. Duka Miklós kb. 33 éves, sovány termetű férfi. Fél arcát a háborúban elvesztette. Állítólag aktív tiszt volt.

Szerete Margit színésznő. Szamosi József rendező barátnője. Kb. 33–34 éves, 175 cm körüli magas, sovány szőke nő. München, Lamont str. 20. sz. alatti SZER-házban lakik.

Petrovics István (Szvetisláv) filmszínész. Német és osztrák filmekben játszik.

Bécsi Rezső. Nem állandó alkalmazott, csak néha szerepeltetik. A "Látóhatár"-ban dolgozik.

Cinkota Mihály színész, kb. 38 éves, 178 cm körüli magas, barnahajú szakállas, szélesvállú férfi. Állandó bemondó és színész.

Ekecs Ferenc színész. Ekecs Géza (Monitoring) nagybátyja. Kb. 60 éves, München, Franz Josef str.-i SZER-házak egyikében lakik.

Halász István, álneve a "paraszt-adásban": Sógor. Csak ebben a rovatban szerepel. Eredeti foglalkozása: órás.

Glatz József, álneve a mezőgazdasági adásban: Pista öcsém. Őt is csak a "paraszt-adásban" használják. Eredeti foglalkozása: állatorvos.

Bemondók:

Purgli Sándor, Horthy sógora. Kb. 60–65 éves, hajlott hátú, szemüveges, raccsolva beszélő férfi.

Zathureczki Gyula, volt újságíró és erdélyi képviselő. Most bemondó, azelőtt a hadifogoly-adást és a népi németekhez szóló adást írta. Saját kérésére mentették fel ezek alól, és így lett bemondó. Kb. 180 cm magas, hajlott hátú férfi. Állítólag tüdőbeteg. 1954 őszén megjelent egy könyve "Az úton végig kell menni..." címmel. Saját hadifogoly-történetét írta meg. elesége ugyancsak bemondó a SZER Magyar Osztályán. München, Lamont str. ... alatt lakik.

Hunyadi László, volt alispán, vagy főispán. Hunyadi Katalinnak, az "asszony-rovat" vezetőjének az apja. 55–60 körüli férfi. Lányával együtt lakik a München Herzkommer platz alatti egyik SZER-házban.

Liszka Béla 60 év körüli férfi, elől aranyfoga van. Állítólag régen az egyik magyar város polgármestere volt.

Küldöncök:

Takács Tibor kb. 20 év körüli diák. München, Görres str. 18. sz. alatti SZER-házban lakik. Vele együtt lakik:

Haag István, kb. 25 éves, kopaszodó, műszaki egyetemi hallgató. Ők ketten osztják szét reggel a munka megkezdése előtt a szerkesztőknek adandó különböző anyagokat.

Ismeretlen beosztású vagy a SZER-től eltávozott személyek:

Barcsi András, volt katonatiszt. Felesége a SZER archívumában dolgozik. Két gyermeke van. München Niebelungen str. 55. szám alatti SZER-házban lakik.

Halastik Károly 30 év körüli fiatalember. 1954 szeptemberében jött a SZER Magyar Osztályára.

Sokits János 24–25 éves költő. Párizsból jött a SZER Magyar Osztályára, de itt állandóan fordítási munkával bízzák meg, s nem engedték "érvényesülni mint költőt". Ezért visszament Párizsba.

Szabó Zsuzsa. Thury Lajos titkárnője volt. Thury távozása után a párisi SZER-irodába helyezték át. Kb. 170 cm magas, szeplős, fekete hajú nő.

Vaszari Gábor író. Összeférhetetlen és szélsőjobboldali magatartása miatt elbocsátották.

Villaki Sára. A SZER-től elbocsátották.

V.

A SZER Magyar Osztályának tevékenysége

A Magyar osztály feladata elősegíteni a Szabad Európa Bizottság célkitűzéseinek ismeretében belátható, hogy ezt csak akkor kísérelhetik meg, ha kapcsolatot szereznek Magyarországgal. Ennek a kapcsolatnak azonban élőnek, aktuálisnak kell lennie, hogy idehaza hallgatva őket azt a benyomást keltsék, hogy mindent azonnal megtudnak és az itthoni élet legapróbb kérdéseiről is tájékozódva vannak.

Ezt ők maguk is tudják. Így pl. egy 1953 évi memorandumukban megjegyzik: "... a rab országok életére vonatkozó információink mennyiségét – a SZER adásának vérkeringéséhez ezek adják a vért...". Éppen ezért minden lehető módszert felhasználnak információik beszerzésére. S ha tevékenységüket vizsgáljuk, nekünk is ezt kell először kielemezni.

A SZER magyar Osztálya (és a többi népi demokrácia felé dolgozó osztály is) a következő csatornákon szerzi be a hírányagot:

1. Kémkedés.
2. Emigránsok kikérdezése.
3. Külföldre utazó magyar és Magyarországon járt külföldi állampolgárok kikérdezése.
4. Monitoring (rádió-lehallgatás).
5. Sajtószemle-készítés.
6. Különböző nyugati hírügynökségek anyagának a felhasználása.
7. Adattár.

1. A SZER kémtevékenysége

A kémkedés a rádióadáson át kifejtett uszítás és lázítás mellett a SZER másik fő feladata. E két tevékenység azonban szervesen kapcsolódik egymáshoz, mert a kémkedés útján egyben hírányagot szereznek maguknak. A közvetlen kémkedésben való részvétel mellett a SZER más úton is elősegíti elsősorban az USA hírszerzőszerveinek munkáját. Így pl. a SZER által lefolytatott kihallgatások kiegészítik a CIC-nél folytatottakat. A kihallgatóknak a "menekültek" megbízhatóságát és ügynökként való felhasználásuk lehetőségét is tanulmányozniuk kell. Ezek a tények együttesen azt bizonyítják, hogy a SZER az imperialista, de elsősorban az USA hírszerzőszervek egyik fedőszerve.

A SZER kémtevékenységét vizsgálati adatok bizonyítják. Így pl. Kun István a SZER bécsi ügynöke, 1953-ban beszervezte Koltai Lászlót hírányag és ügynökség kiépítésére. Koltai ugyanakkor az FSS ügynöke is volt. Ez azt bizonyítja, hogy a SZER önállóan szervez magának ügynököket. Meg kell említeni ezzel kapcsolatban, hogy a SZER embercsempészetet is folytat, amennyiben igyekszik alkalmazottai itthon élő családtagjait kicsempésztetni. Lada István CIC ügynök utolsó útjai egyikén, 1953-ban kicsempészte az egyik SZER-alkalmazott 15-éves fiát. (Ladát egy későbbi útja alkalmával az osztrák csendőrök tűzharcban agyonlőtték.)

Nemcsak futár útján, hanem levelezésen keresztül is igyekeznek ügynököket szerezni. Az előbbi már említett Kun István SZER-ügynök levélben szólította fel

nővérét, Bajor Lászlónét, hogy folyamatosan adjon híryananyagot számára. Bajor Lászlóné később lebukott, mert Koltai által hozott címananyagban is szerepelt. 1954-ben szeptember hó folyamán Ábrányi Aurél, a SZER egyik bécsi ügynöke ugyancsak levélbelileg szólította fel Felkai Ferenc író, hogy küldjön anyagot a SZER részére. Nemcsak híryananyagot, hanem ismerve Felkai írói működését, ellenséges beállítottságát, novellákat és rádiószatirákat is kért tőle. A SZER hírszerzőtevékenységére jellemző, hogy ezután Omeri, török követségi tanácsos jelentkezett Felkainál ugyanebben az ügyben, s kérte tőle a megígért rádiószatirákat, stb.

A híryananyagok kijuttatása – eddigi adataink szerint – fedőcímen, követségek útján és futárok útján történik. Az 1951-ben levél útján beszervezett Rátonyi Jánosnak pl. innsbrucki címre kellett volna írnia; a követség útján való anyagkijuttatásra jellemző Omeri török követségi tanácsos esete, ezenkívül pl. 1954-ben vasutas is került letartóztatásba, mert a SZER részére leveleket csempészett ki olyan módon, hogy azokat az általa felbontott postaszakokba helyezte el és vitte ki Bécsbe.

A SZER kémkedés útján történő adatszerző tevékenységénél fel kell sorolnunk az USA követség útján való kémkedést is. Erre nincs még vizsgálati adat. ismerte azonban az USA követség kémtevékenységét és lehetőségeit, bizonyosra lehet venni, hogy az adatszerzésnek ezt a csatornáját sem hagyják kihasználatlanul.

Meg kell még említeni az önkéntes levelezők csoportját. Ilyenek a reakciók, vagy a SZER adásai által sikeresen befolyásolt rétegek közül kerülnek ki. Jellemző erre a nemrég kiderült sete, amelyben az egyik dunántúli rendőrség tagjai rendszeresen hallgatva a SZER-adásokat, leveleket írtak nekik. A SZER szokásához híven válaszolt is adásában a levélre. A válaszolás hatása az, hogy az önkéntes levélírók még jobban nekibuzdulnak a rádió útján vállalt kémkedésnek.

A SZER a közvetlen kémkedés mellett adásával elősegíti a kémkedést vagy annak nyomainak eltörlését. Ezért igyekeznek a határon történő és a tudomásukra jutott lebukásokat gyorsan közölni. Így pl. hírt adtak Lada István és Lada Andrásnak az osztrák csendőrséggel történt tűzharcáról és legutóbb 1955 márciusában a tűzharc során elfogott embercsempész és disszidáló társaság elfogatásáról is. Arra vizsgálati adatunk még nincs de feltehető, hogy ügynökeik számára is adnak utasításokat.

2. Emigránsok kikérdezése

A Nyugatra szökő disszidálók külföldi tartózkodási engedélyeik megszerzése érdekében, kénytelenek a nyugati hatalmak megszálló szerveihez fordulni. Így megszervezték azt, hogy egyetlen "menekült" sem tud kibújni a CIC, vagy az FSS, a DM kihallgatása alól. A katonai szervek hosszabb, vagy rövidebb (2–3 naptól 2–3 hónapig terjedő) időn keresztül tartó kihallgatás során katonai, politikai és gazdasági híryananyagot szednek ki a disszidensektől. Ezek úgyszólván kénytelenek (akár hazugság árán is) adatokat adni, mert ellenkező esetben "kommunista", vagy "kémgyanús" színben tűnnek fel. A dolog természeténél fogva azonban a gyakorlat az, hogy a disszidálók szívesen adnak adatokat, sőt még túloznak is, hogy megbízhatóbbnak tűnjenek fel. A katonai szervek kihallgatói után azonnal megjelennek a SZER "interviewer"jei (kihallgatói), s ők is kihallgatják a "menekülteket".

A "menekültek" megérkezéséről nyilván a CIC vagy az FSS maga ad értesítést a SZER-nek. Erre adat ugyan nincs; de az a tény, hogy a CIC őrizetében lévő disszidenseket a SZER rögtön utánuk kihallgatja, azt bizonyítja, hogy ez így van. Egyébként ezt az USA politikai érdekei is megkívánják, így ez természetes is. A SZER-nek a nagyobb osztrák és nyugatnémet városokban, ahol emigráns góccok vannak, saját

kihallgató kirendeltségekkel rendelkezik. Így pl. Bécsben, Linzben, Salzburgban, Münchenben stb. A Nyugaton lévő "menekült-táborokban" pedig megbízottaik dolgoznak, akik jelzik, hogy a táborba új lakó érkezett, akivel foglalkozni lehet.

A kihallgatás részletességére egyre nagyobb súlyt fektetnek. Ez érthető, hisz az aktuális információk döntőek részükre, másrészt politikai okoknál fogva egyre kevesebb a "menekült", akitől jó anyagot kaphatnak. Erről a fentebb idézett SZER-memorandum a következőképpen panaszkodik:

"...Mivel a szökevények száma általánosan csökkent a múlthoz képest, fokozott figyelmet kell szentelnünk azoknak, akik megszöknek. A következő évben ez lesz az egyik legnagyobb problémánk. A fokozott figyelem követelményeinek úgy tehetünk eleget, ha szélesítjük a tárgykört és a kikérdezésük mélyebbre hatol..."

A kikérdezők számára többek között egy kb. 200 kérdésből álló "Tudósítók kérdőívét" és egy "Kikérdezők kézikönyvét" szerkesztettek, amelyek alapján a kihallgatást le kell folytatniok. Azonban függetlenül is igyekeznek a kikérdezés technikáját még jobban kimélyíteni. (A tudósítók által felteendő kérdéseket lásd a BM II. Osztály 1955. márciusi tájékoztatójában.)

A kikérdezés kiterjed a "menekült" politikai beállítottságának igen ravasz megállapítására. Ügyszólván kereszkérdéseket adnak fel. Például:

"Mi volt az, amit a mai Magyarországon legjobban és a legkevésbé szeretett és mi az, amit véleménye szerint meg kellene tartani, ha a kommunisták már nem uralkodnak?"

Vagy például:

"Véleménye szerint melyek azok a leghathatósabb érvek, amelyekkel a kommunista kormány államformája mellett érvel?"

a./ A kommunista kormányzat legkevésbé meggyőző elve?

b./ Milyen fajta kormányzat volna még a mostaninál is rosszabb?

c./ Milyen kormányforma volt a háború előtt és melyek voltak annak előnyei és hátrányai?

d./ Van-e olyan kormányforma, amely jobb volna mint az Ön országbelié?"

Ilyen és ehhez hasonló kérdések után rátérnek olyan kérdésekre, amelyekből megállapítható, alkalmas-e az illető ügynöknek, vagy tud-e olyan személyről, aki idehaza van, de felhasználható céljaiknak. Természetesen itt sem nyíltak a kérdések. Például:

"...Milyen szervezetnek volt tagja, beleértve minden politikai organizációt?"

a./ Ha igen, melyiknek és miért lépett be, mi volt a szervezet célja?

b./ Ha sehol sem volt tag, miért nem volt?

c./ Visszautasított-e olyan felkérést, hogy csatlakozzék valamilyen szervezethez, ha igen, miért, melyikhez?

d./ Kilépett-e ilyen szervezetből, s ha igen, miért?

A kérdésre vonatkozó válaszokat be kell osztani a háború előtti, alatti és utáni időszakokra..."

"Milyen volt a kormányzathoz való viszonya (tanács, pártszervezet, rendőrség, államhivatalok stb.)? Említse meg külön, melyik szervezettel volt baja és melyikkel nem..."

"...Miért szökött meg?"

"... Hogyan kellene Magyarországot megszervezni, hogy valóban szabadnak lehessen nevezni (a hivatalos frázisokon túlmenően kérdezendő)?"

"Kíván-e csatlakozni valamelyik emigrációs politikai csoporthoz, ha igen, melyikhez és miért?"

"...Ismer-e olyanokat, akik kiléptek a tszcs-ból?..."

a./ Hogyan léptek ki?

b./ Örülnek-e, hogy kiléptek?"

A kérdéscsoportok mellett igyekeznek híreket szerezni gazdasági és politikai viszonyokról. Megpróbálják lemérni, hogy a népi demokratikus rendszer milyen hatást gyakorol a tömegekre. Olyan részletmozzanatok is fel akarnak deríteni, hogy egy társadalmi osztály vagy réteg, az ipari szakmai dolgozói, vagy pl. az ügyvédek, kiskereskedők, tszcs-parasztkok stb. hogyan élnek. A fentebb már említett memorandum arról is panaszkodik, hogy a kikérdezés nem elég mély és példákat sorol fel, hogy hogyan kell még alaposabban kiterjeszteni azt. Így pl.:

"... Nem lehetséges-e, hogy ha a kikérdezési alannyal borotválkozásról beszélünk, az esetleg nagyon érdekes adatokat mond a borotválkozás jelenlegi állapotáról Csehszlovákiában... Vegyünk egy másik témát – hajvágás... mit tud a mi 20 éves szovhoz sofőrünk a saját hajvágási tapasztalatairól?..."

"...Legyünk alaposak: mit mondhat a fehérműről... Van-e ebből megfelelő készlete a traktorvezetőnek, vagy talán már régi és foltozott a fehérműje, mennyibe kerül az új fehérmű?..."

"...Traktorvezetőnk nős volt és volt egy csecsemője. Milyen problémák vannak mostanában a csecsemők táplálását illetően, léteznek-e megfelelő pelenkák, gyapjútakarók, hálóingek, guminadrágok, tejcsüvegek... Van-e elegendő mennyiségben friss tej, tejpor... mi történik, ha az anyának két hónap múlva elapad a teje?..."

Ezek az anyagok az információszerzés mellett propaganda céljait is szolgálják. Ugyancsak a propaganda fejlesztését kívánják szolgálni azok a kérdéseik is, amelyek a SZER adásvételi lehetőségére, itthoni elterjedtségére és az esetleges vele kapcsolatos ötletekre vonatkoznak.

A "ballon-akció" megindulása óta a kihallgatók utasítást kaptak arra is, hogy annak itthoni hatására is terjesszék ki a kihallgatást. Azt szeretnék megtudni, hogy a ballonok hova, milyen mennyiségben jutottak el, milyen hangulatot váltottak ki a dolgozók és milyen ellenintézkedéseket a hatóság részéről, valamint milyen újabb ötleteket lehetne felhasználni. A részletes kihallgatás céljaira a kihallgatók számára nyomtatott kérdőíveket adtak ki – hasonlóképpen a SZER kérdőívekhez. Ez a tény is bizonyítéka a "ballon-akció" és a SZER együttműködésének.

A kihallgatások légkörét igyekeznek barátságossá tenni, de ugyanakkor minden kihallgató feladata, hogy a "forrás", vagyis a kihallgatott megbízhatóságát és ügynökként való felhasználásának lehetőségét is megvizsgálja.

A kihallgatás során, ha úgy látják, hogy az illető érdekes témával rendelkezik, megkísérlik egy nyilatkozat megszerzését, amit azután a SZER adásában bemondanak.

A kihallgatásért az emigránsok 50–150 schilling jutalmat kapnak, de előfordul az is, hogy csak egy-két csomag cigaretta a fizetésük. A nyilatkozat külön van díjazva.

A kihallgatás menetét a kihallgató feljegyezi. Érdekesebb esetben magnetofonon rögzítik a kikérdezés lefolyását. A kihallgatási anyagokat azután Münchenbe küldik a Magyar osztályhoz feldolgozás, esetleg közlés végett.

3. Külföldre utazó magyar és Magyarországon járt külföldi állampolgárok kikérdezése

A már többször idézett memorandum erre is utal, amikor újabb hírforrások felhasználására utasítja a kihallgató ügynököket:

"... Néhányan Önök közül meg is teszik ezt forrás gyanánt használva olyan üzletembereket, diplomátákat, akik átjönnek a vasfüggönyön..."

Magyar állampolgárok vonalán az ügyes kikérdezésre lehetőséget adnak a hivatalos, vagy magánügyben kiutazók, továbbá nagyszámú, hazánkat egyébként sikeresen képviselő sport és kulturális küldöttségeink. A Labdarúgó Világ bajnokság során a SZER egyik sporttudósítója, Machán Tibor többször beszélt labdarúgóinkkal, a londoni magyar–angol mérkőzésen Szakmári Károly – a másik sporttudósító – egyenesen ugyanabban a szállodában lakott, mint a magyar válogatott.

A hazánkban járó külföldi állampolgárok kikérdezését szinte "természetesnek" vehetjük, nemcsak a SZER, hanem a hivatalos hírszerzőszervek részéről is.

4. Monitoring (rádiólehallgatás)

A rádiólehallgatás munkáját egy hatfőnyi csoport végzi. A magyar adás tulajdonképpen vétele a München mellett fekvő Holzkirchenben történik, ahonnan telefonvonalon továbbítják a hangot a SZER Magyar Osztályán lévő "Monitoring" csoporthoz. A magyar adókon kívül még az "Amerika Hangja" és a BBC magyar adását is lehallgatják.

A magyar adásból természetesen csak a politikai jelentőségű anyagokat hallgatják le, illetve ami ezzel kapcsolatos kérdésekhez fűződik pl. hírek, ipari, mezőgazdasági jelentőségű beszámolók, előadások, külpolitikai kommentárok, pártunk vezetőinek közvetített beszédei.

A lehallgatást magnetofonra veszik, majd onnan legépelik. A lehallgatók egymást váltják, s a "műszakiak" úgy vannak beosztva, hogy a reggeli híreket, a falurádiót és a "Szabad Nép" vezércikket az aznap reggel munkába álló szerkesztők már megkapják. A szerkesztők tehát a kb. előző nap 7 órától aznap 7 h-ig leadott hírszerzést kapják kézhez naponta.

A "Monitoring" a rendszeres napi lehallgatás feldolgozása mellett havonta összefoglalót készít a hónap fontosabb eseményeiről és tárolja a megfelelő hangszalagokat. Ezenkívül lehallgatják még és magnetofonra veszik a kiemelkedőbb hangversenyek, színdarabok stb. közvetítését s ezt is felhasználják saját adásaikban.

5. Sajtószemle

A sajtószemle a fontosabb nyugati lapokat dolgozza fel magyar és nemzetközi vonatkozásban. Emellett – nem rendszeresen – hetenként kb. két alkalommal a magyar sajtóból is kivonatot készítenek. A sajtókivonathoz felhasználják a politikai lapjainkat, de igyekeznek társadalmi és gazdasági szaklapokat is beszerezni. A sajtószemle anyagát is eljuttatják a szerkesztőkhöz.

6. Nyugati hírügynökségek

A fontosabb nyugati hírügynökségek, mint pl. az United Press, Reuter, Havas, France Press, APA, stb. anyagait is felhasználják.

7. Adattár

Az adattár igen fontos része a SZER hírgyűjtő munkájának. Egyrészt a részükre értékes hírszerzést tárolja, másrészt alkalmas az újonnan kapott anyagok ellenőrzésére. Az adattár a következőképpen dolgozik:

Az adattár alapját a kihallgatásokról készült feljegyzések képezik. A kihallgatások során ún. "Item"-et készítenek. Ez tulajdonképpen kihallgatási

jegyzőkönyv, de a formája nem olyan szigorú. Az "Item" angol nyelven készült, fejléce a következő:

ITEM No.....
magyar

Dátum

Hol lett felvéve

Neme: időszakos, futár–különleges riport

A "menekült" rövid leírása (név nélkül)

Az ITEM tartalmának rövid ismertetése:

Kiértékelése:

E szöveg után kezdődik magyarul vagy általában a "menekült" nyelvén a tulajdonképpeni vallomás leírása. Az "időszakos futár" megjegyzés alatt nyilván idehaza járt kémek, embercsempészek vagy SZER-levelezők által rendszeresen adott adatokat kell érteni. "Különleges riport" alatt pedig a "menekültek" kihallgatásának adatát vagy egyéb alkalmi úton szerzett adatokat értik.

A kihallgatásról készült ITEM-ek a SZER müncheni központjába kerülnek az ITEM Osztályra (az Adattárba), ahol a bennük lévő adatokat összehasonlítják a már meglévővel, vagy kiegészítik velük a régebbi adatokat.

A magyar adattár egy-két szobából álló helység. Külső irodában dolgozik az ide beosztott két személy, a belső teremben pedig vasszekrényben őrzik az adatokat. A teremben íróasztal van, hogy ott jegyezni lehessen.

Az adattár a következő főbb csoportokra oszlik fel: Honvédség, Gépgyárak, Építészet, Bányák, Erőművek, Állami birtokok; a vizsgálati adatokon kívül nyilvánvalóan még több reszortnak kell lennie, mint pl. Tanácsok, Párt, Szállítmányozás, stb. Az adattár rendszere azonban így is megállapítható. Az adattár e részében kartotékok vannak, s a megfelelő kartotékokra rá van írva annak az ITEM-nek a száma, melyben a vonatkozó adat van. Ugyancsak feljegyzik azoknak az újságcikkeknek lerakási számát is, amelyek a különböző tárgykörökre vonatkozó adatokat tartalmaznak. Az újságokat is itt tárolják.

Ha tehát valaki pl. a Rákosi Mátyás Művekről keres anyagot, kiveszi a Gépgyárak főcsoportból az RM Művek kartonját. Az azon lévő számok alapján kikeresi a megfelelő ITEM-eket, amelyeket számozás sorrendjében ugyanitt tárolnak. A kikeresett jelentést a szerkesztőség tagjai magukkal vihetik – ha szükséges.

A tárgykörök szerinti kartotékon kívül nevekre szóló kartotékok rendszere is fel van állítva.

Az adattár által kiértékelt ITEM-eket 70–80 példányban sokszorosítják, majd szétosztják. kapnak belőle a Magyar Osztály szerkesztői, két példányt félrerak magának az adattár, 3–3 példányt kapnak a többi népi demokrácia ellen dolgozó osztályok, továbbá néhány példányt küldenek a Lissabonban lévő SZER-kirendeltség részére és az "Amerika Hangja"-nak. A fennmaradó példányok rendeltetése ismeretlen.

Az ITEM-ek nemcsak a kihallgatások anyagát tartalmazzák. hanem az esetleg ,más úton szerzett értesülések anyagát is, továbbá a SZER dolgozói által egy-egy kérdésben készített összefoglaló jelentéseket és statisztikákat is.

ITEM-eket az épületből kivinni szigorúan tilos, azonban a szerkesztők nem mindig tartják be ezt az előírást, s gyakorlatilag az ITEM kivitele nem nehéz.

A híryanagy feldolgozása

A hivatalos munkaidő 9 h-kor kezdődik és 17 h-ig tart. Amikor a szerkesztők megjelennek munkahelyeiken, már asztalukon vannak a legfrissebb ITEM-ek, az előző napi lehallgatások anyaga, a sajtószemle anyaga és a többi tájékoztatásul szolgáló anyagok. Ezeken kívül a szerkesztők informálása érdekében hetenként három ízben rövid műsor-összefoglalót adnak ki a SZER adásáról. Ez az egyetlen műsor, ahol a szerkesztők és a szereplők igazi nevükön szerepelnek. A műsor-összefoglaló éppen ezért titkos. Az anyagok szétosztását a Magyar Osztály küldöncei végzik, akiknek szolgálata ezért előbb kezdődik meg.

A szerkesztők az anyagot 9.30-ig átfuttatják, majd 9.30-kor megkezdődik a szerkesztőségi konferencia. Ezen az előző napi politika eseményei alapján meghatározzák a főbb rovatok adását részleteiben is. Az értekezletet a Magyar Osztály vezetője irányítja, s azon általában részt vesz az összes szerkesztő. Kb. 40 fő szokott jelen lenni.

A Magyar Osztály tagjai részére rendezett szerkesztői értekezlet mellett a Magyar Osztály vezetője és legfontosabb beosztottai 11.30 tájban még részt vesznek az amerikai vezetők által tartott megbeszélésen. Nyilvánvalóan itt fogadják el véglegesen a műsort és itt adják meg a döntő szempontokat is.

VI.

A SZER dolgozóinak gazdasági helyzete

A SZER alkalmazottait nyugatnémet viszonylatban jól fizetik. A fontosabb beosztásúak, mint pl. a főszerkesztők, szerkesztők s egyéb vezetők dollárban kapják a fizetésüket, ami a nyugatnémet márkára való 4.19 átszámítás mellett jó életszínvonalat biztosít számukra. Gellért Andor fizetése 450 dollár körül van, a főszerkesztőké 350 dollár, a többi rovatvezető és szerkesztő 2–300 dollár fizetést kap. A többi alkalmazott fizetését nyugatnémet márkában kapja, ezek 400–1000 nyugatnémet márka fizetést kapnak. Emellett lehetővé van részükre téve, hogy az amerikai raktárakból vásárolhassanak, ahol több és jobb cikket tudnak venni, mint a német boltokban.

Az alkalmazottak részére a SZER külön házakkal rendelkezik, amelyek egyenesen a SZER részére épültek. Általában 4 emeletes modern, sárgaszínű épületek, címük a következő:

München, Ohm str. 14.

Elisabeth str. 1., 18., 20.

Franz Josef str. 53., 55., 57.

Ismaninger str

Siegfried str. 5.

Herkommer platz (Az Ismaninger és Engelschalkinger utca sarkán lévő háztömb)

Lamont str. 20., 22., 24., 26., 30.

Görres str. 18.

A lakások általában kétszobások. A családosok egy teljes lakást, a nőtlenek pedig kettősevelkapnak egy-egy lakást. Ezek teljes berendezéssel állnak az alkalmazottak rendelkezésére, ez alatt az un. összkomforton kívül azt kell érteni, hogy bútort, jégszekrényt, evőeszközt stb. is kapnak a lakással együtt.

E házakból az alkalmazottakat a SZER autóbuszai szállítják a munkahelyükre. Reggel 8.30-kor veszik fel őket és délután 17.30-kor indulnak velük visszafelé.

Azoknak, akik a SZER lakásokat nem veszik igénybe, a házbérét megtérítik. Ezeket az alkalmazottakat személykocsin, vagy hét személyes kisbuszokkal viszik munkába.

Az újonnan felvettek részére a Bassler Penzióban biztosít a SZER ideiglenes lakást. (Kaulbach str. 95 és 99 között van.)

VII.

A Magyar Osztály politikai összetétele, hangulata és az emigrációhoz való viszonya

A SZER a "Szabad Európa Bizottság" szerve, utóbbi pedig elsősorban a háború után megszökött "nyugati" és polgári demokratikus beállítottságú politikusokból alakult. Ennek alapján a SZER összetétele is hasonló. Az első osztályvezető "gróf" Dessewffy... A "Nemzeti bizottmányoknak" köszönhetette megbízatását. Utóda – Gellért Andor – a háború előtt ment ugyan Amerikába, de az előző, itthoni beállítottsága alapján nyilvánvaló, hogy politikai nézetei ugyanolyanok, mint a többi, háború után kiszökött politikusé: vagyis a kapitalizmus híve, a nyugati, látszólagos demokrácia hívei és a Szovjetunió, a kommunizmus elszánt ellenségei.

A kereten belül a SZER-ben megférnek a polgári demokraták, mint pl. Mikes Imre, Lázár Andor vagy a kulákvédő kiscgazdák, mint pl. Kovács Zoltán, Zupi Bálint, továbbá a volt horthysta funkcionáriusok, mint pl. Borsányi Julián „m. kir. alezredes”, vagy éppen Purgli Béla, Horthy sógora és végül mint a kapitalizmus gyakorlati védelmezői, természetesen a szociáldemokraták, vagy éppen az áruló kommunisták, ilyenek például kemény György, volt SZDP államtitkár, Vámos Imre, szoc. dem. „ideológus” és Körösi Krizsán, áruló pártfunkcionárius.

E különböző politikai áramlatok képviselőinek megvannak a maguk nyugati támaszai. Így a kiscgazdák mögött ott állnak a nyugati katolikusok és keresztényszocialista pártok, a szociáldemokraták mögött Ollenhaurék, Mochék, az amerikai szakszervezeti vezetők stb.

A SZER súlyt fektet arra, hogy alkalmazottai között szélsőjobboldali egyének ne legyenek. Ez a „demokratikus látszat” megőrzése végett szükséges. Ennek következménye volt, hogy az élesen jobboldali Kovács Aladárt, a Nemzeti Színház fasiszta igazgatóját, vagy pl. Vaszari Gábor íróat elbocsátották. A jelenleg ott dolgozók Csonka Emil, „Szálasi íródeákja” Dessewffynek köszönheti ottlétét, valamint annak, hogy a SZER „dísz nyilasnak” használja fel, bizonyítva, hogy az emigráció valamennyi rétegét összegyűjti. Csonka azonban őrizkedik attól, hogy nyílt kapcsolatot teremtsen az emigráció szélsőjobboldalával.

A szélsőségektől való látszólagos tartózkodás azonban nem téveszt meg senkit. A SZER politikája, adásának hangja túltesz a fasiszták célkitűzésein, a sajtójuk durva, közönséges hangján is.

Az élesen és véresszájúan kommunistaellenes hang ellenére az emigráció és így a „Szabad Európa Rádió”-val is. Követelik, hogy ők is megfelelően képviselve legyenek a szervezetben. Ez a követelésük eddig nem valósult meg. Viszonzásképpen sajtójukban és gyűléseiken állandóan vádolják úgy a „Nemzeti Bizottmányt”, mint a „Szabad Európa Rádiót”. A SZER-t több ízben támadta a „Hungária”, sőt „Rózsaszínű Könyv” címen könyv is jelent meg, amelyben a SZER viszonyait s egyes tagjait támadják. Az MHBK is

megkísérelte, hogy képviselmet szerezzen a SZER-ben. Ezt a követelést azonban eddig elutasították.

Az emigráció politikai ellentétei ellenére egy bizonyos mértékig kénytelen összetartani és összejönni. Így a SZER tagjai és a szélsőjobboldali emigráció között különböző egyéni kapcsolatok mégiscsak létrejönnek. Ennek köszönheti például a „Hungária” jó értesüléseit, amelyek a SZER-rel foglalkoznak vagy onnan erednek. Pl. Palásthy Rezső kihallgató jó barátja Makra Zoltánnak, a „Hungária” szerkesztőjének.

A SZER Magyar Osztálya dolgozóinak hangulata általában bizonytalan, ingadozó. Többen vannak, akik a SZER-t csak ideiglenes állásnak tartják. Azt hiszik, ha 2–3 éven belül nem változik a rendszerünk, megszüntetik a SZER-t, mert nem éri meg ezt a hatalmas költséget, amit ráfordítanak. Ha viszont háború törne ki, az az ő életüket is veszélyeztetné, mert a béketábor országai rövid idő alatt lerohannák Európát. Ennek az elismerését látják az USA atombomba-taktikájában is, amely szerintük Európa katonai elvesztésén, s utána atombombázás útján való visszaszerzésén alapszik.

Az „ideiglenesség” érzetére jellemző, hogy aki teheti, igyekszik magának megfelelő állampolgárságot szerezni. Pl. Kóbele először belga, majd később a biztosabbnak látszó amerikai papírt szerezte meg magának, de hasonlóképpen járnak el mások is.

Saját adásuk hatására vonatkozóan megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint alig hallhatja őket valaki, mások viszont azt állítják, hogy igen nagy hatást érnek el. Biztosat azonban nem tudnak. Idegesíti őket még, hogy a magyar sajtó és rádió úgyszólván egyáltalán nem reagál adásukra, azt hiszik, hogy ezzel kapcsolatosan agyonhallgatási politikát űzünk velük és így befelé jelentéktelennek akarjuk feltüntetni őket.

A nyugatnémet szuverenitása is zavaróan hat. Vannak olyan vélemények, hogy a szuverén nyugatnémet kormány nem fogja szívesen látni, hogy egy idegen állam befolyása és vezetése alatt álló politikai adó működjön a területén. A szociáldemokraták ezen belül külön is félnek, mert Kemény György esetében a nyugatnémet kormány egyizben már kimutatta fogát. Egyesek szerint a nyugatnémetek sokkal inkább az emigráció szélsőjobboldali szárnyát fogják támogatni.

Bár a SZER tagjai megélhetését jól biztosítja, a fenti kérdések zavaróan és idegesítően hatnak rájuk.

Megjegyzés:

A „Szabad Európa Rádió” magyar Osztályán beosztásban lévő személyek részletes adatai Szilárd Sándor és társai vizsgálati dossziéjában találhatók.

Budapest, 1955. július 18.

Készítették:

/H. I. áv. örgy./

BM. Kat. Elh. Főo. Vizsg. O.
vezetője

/V. Gy. áv. fhdy./

BM. Kat. Elh. Főo. Vizsg. Oszt
vizsgáló

"BOSZORKÁNYKONYHA"

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja."

[...Németország kétségtelenül legszebb városa München, a bajor főváros...

...A szórakozásnak olykor akadnak durvább formái is, de hát haladni kell a korrallal. Ezt az elvet vallja a nyugatnémet rendőrség, amely a hagyományos kardlap és gumibot mellett előszeretettel alkalmazza a technika legújabb vívmányait, azok ellen, akik jogot, békét, demokráciát találnak követelni...]

Katonai parádé... A zászlókat ugyan csillagok és sávok tarkítják, de egyes müncheniekben az ilyen látvány keserves emlékeket ébreszt. Innen indult egykor a horogkereszt gyászos karrierjére. Baljóslatú hangokban München ma sem szűkölködik:

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja."

München, Englischer Garten, 1. Szabad Európa Rádió. Épült a "Kereszteshadjárat a Szabadságért" szervezet adományaiból.

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja."

Szabad Európa – szabad világ. Néhány éve azt hittük, valóban szabad lesz Európa és az egész világ. Hogy megszabadultunk a háborútól és a háború szellemétől. Ünnepi mámorban úsztak a világ városai, győzött az igazság, megsemmisült a fasizmus, béke van. Felejthetetlen időszak, amilyen egyszer adódik egy generáció életében. Kelet és Nyugat mintha egymásra talált volna, igaz barátsággal nyújtottak egymásnak kezét kelet és nyugat fiai, azok, akik ezerszer hallották süvíteni a halál szelét, akik véres mezőkön és városokon át törtek a közös ellenség megsemmisítésére. A közös ellenség pedig feltétel nélkül megadta magát.

Béke! Béke! Annyi szenvedés és annyi pusztulás után végre szabadon ünnepelte a békét az egész világ. És a harcosok elindultak hazafelé. Mindenki várt valakit, és mindenkit várt valaki. De hányan voltak, akik hiába vártak, akikhez már csak egy szomorú hír érkezett... Európa minden városában megnőttek a temetők.

Griffith, a brit légierők tisztje Budapest határában halt hősi halált. Mellette pihennek bajtársai, akik nem élhették meg a béke hajnalát. De még jóformán ki sem zöldült a fű a sírok felett, a béke hajnalának első óráiban már sötét erők új összeesküvésre készülődtek.

Clay tábornok, Németország amerikai zónájának főparancsnoka tervezetet dolgoz ki: "Rádióadó-hálózatot kell szervezni, amely felforgató tevékenységet készít elő Kelet-Európa országában." És odaát, az óceán túlsó partján megalakul egy temérdek pénzzel rendelkező szervezet. "Crusade for Freedom" – "kereszteshadjárat a szabadságért"! Hogy Isten nevében és a szabadság jegyében újjászüléssé e föld.

* Propagandafilm az ideológiai hadviselésről a hidegháború időszakából – (1960). Összeállította: Szécsény Ferencné; hangmérnök: Bárony Péter; fővilágosító: Kutasi László; munkatársak: Foky Ottó, Harsányi István, Klein Ilona, Mészáros Mária; kísérőszöveg: Básti Lajos, Csákányi László, Kéri Gyula, Vámos György, Tasi András, Zács János; gyártásvezető: Görög László, írta és rendezte: Bokor Péter, Moldoványi József.

Az alapító tagok: Nelson Rockefeller, az olajmilliomos; John Foster Dulles, egykori külügyminiszter, és a Rockefeller-ház jogtanácsosa; Clay tábornok, Németország amerikai megszállási övezetének volt parancsnoka, a Morgan-bankház tagja; Henry Ford, a Ford-dinasztia legifjabb tagja, az autókirály, milliárdok ura; Allen Dulles, az amerikai kémszervezetek legfőbb vezetője.

Keresztshadjárat? Dollárhadjárat! És a Wall Street számlálatlanul érkező dollárjain Münchenben óriási építkezést kezdenek. München, az Englischer Garten! München egyik legszebb része. Itt épül fel a Szabad Európa Rádió hatalmas tömbje.

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja."

1951. október 6-án jelentkezett első ízben a Szabad Európa magyar adása. És az éter hullámain szóhoz jutottak olyan "jó" magyarok, mint Balogh Balázs, Vasvári Gergely, Purgly Pál, Ekecs Gábor, Bell ezredes, Fábián atya és Marosi Károly, aki 1956-ban az amnesztia-rendelet alapján hazatért.

"Nevem Marosi Károly. Színész vagyok. A háború utolsó hónapjaiban mentem ki nyugatra, a Frontszínházzal. Majd 1951-ben sikerült végre egy igazán jó állást kapnom Münchenben, a Szabad Európa Rádiónál. Havi 167 dollárt plusz egy luxuslakást. Mintha a mennyországba kerültem volna. Itt laktam... München, Franz Joseph strasse 2. Ezt a házat a szabad Európa Rádió munkatársai számára építették. De építettek még vagy húsz, tökéletes kényelemmel berendezett remek lakóházat, az akkor még romokban heverő München különböző pontjain. Így a Niebelungen strassén, a Posart strassén és még sok másfelé.

Öt éven át dolgoztam itt, a Szabad Európa Rádió stúdiójában. Öt éven át minden reggel ezen az úton érkeztem az Englischer Garten 1. számú épülettömbbe, a stúdióba. Itt, a kapuban álltak a fegyveres német őrök, akik az amerikai Security Office parancsnoksága alá tartoztak. Mister Fisher volt a parancsnokuk. Előtte pedig mister Otto. Mindketten amerikaiak. Magyarul tökéletesen beszélnek, de ez csak később derült ki róluk. Itt volt a lengyel szekció. Itt a cseh. Itt irodák voltak. Ebben az épületben magyarok dolgoztak. És itt, az emeleten voltak a magyar nyelvű adások stúdiói. Itt volt mister Condon, a Szabad Európa Rádió igazgatójának az irodája. Mister Condon természetesen amerikai volt. És itt volt a személyzeti osztály. Vezetői amerikaiak, az előadók a Német Szövetségi Köztársaság alattvalói. Itt működött a magyar katonai szekció rovata. Vezetője Borsányi Júlián. Álneve: Bell ezredes. Ez itt Csonka Emil szerkesztő ablaka. Csonka álneve: Vasvári Gergely. És ebben a szobában dolgozott a magyar adás egyik főszerkesztője Béry László, álneve Balogh Balázs."

Borsányi! Csonka! Vitéz Béry! Kik ezek az emberek!? Akik a Morgan bankház, a Rockefeller, Ford és a Wall Street pénzével vívott kereszties hadjárat élharcosai. Kik ezek az emberek, akik illetékesnek tartják magukat arra, hogy a magyar nép sorsdöntő kérdéseiben hangjukat hallassák! Miféle múlt az, amely szavuk hitelét megalapozza?

Raktárak mélyéről előkerült egy régi film.

"Vitéz Imrédy Béla, Magyarország miniszterelnöke Rómába érkezett, hogy a jelenlegi súlyos helyzetben sorsdöntő fontosságú tárgyalásokat folytasson a Duce-val és az olasz kormánnyal. A magyar államférfi és kísérete megkoszorúzza az ismeretlen katona síremlékét. Imrédi Béla és kísérete."

A kíséret tagjai között Béry László. Béry tehát közvetlen tapasztalatok alapján ismerte meg a fasizmust. Így írt róla:

"Magasra lendülnek a karok a Dúcé üdvözlésére. És különböző harctereken úgy verekszik a fasiszta ifjúság, hogy minden mozdulatán meglátszik az elmúlt hús esztendő fasiszta nevelése."

Béry cikke a Magyar Élet Párt értesítőjében, a horthysta reakció leghivatalosabb, bizalmas lapjában jelent meg. A lap felelős szerkesztője: Vitéz Béry László.

Ragyogó kapcsolatokkal rendelkezett. Számos igen jó barátja volt, mint például Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály, a fasiszta sajtódiktátor. Ennek a barátságnak köszönhetette Béry felejthetetlen emlékü berlini látogatását. Erre a látogatásra rendkívül ünnepélyes körülmények között került sor. A Berlinbe érkezett küldöttség vezetője Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály. A küldöttség egyik tagja Béry László. Az ünnepélyes alkalom pedig Hitler, birodalmi vezér és kancellár ötvenedik születésnapja, a Führer igaz tisztelőinek ünnepe. E felejthetetlen berlini ünnepségről Vitéz Béry László természetesen nem hiányozhatott.

Néhány hónap múlva megkezdődött Hitler háborúja. Béry pedig ennek a háborúnak buzgó propagandistája:

"A tengelyhatalmak szervezettsége, hazaszeretete, csapatainak vitézsége, népeinek kitartása, küzdelmek, szenvedések árán meghozza a győzelmet. És ez a győzelem véget vet az angolszász kizsákmányoló uralomnak."

Béry László nevéhez fűződik az uszító propaganda egyik szörnyű koholmánya:

"Ellenségeink felhasználják a történelem egyik leghitványabb fegyvernemét – a gyermekjátékszert. Rongybabát, csörgőt, és robbanó töltőtollat."

A robbanó töltőtollról és a robbanó rongybabáról szóló hazugság, Béry agyának szüleménye borzalmas tömeghisztériát keltett. Az eredmény: lelőtt angol és amerikai repülőgépek pilótáinak meglincselése.

Mielőtt nyugatra szökött, naplójában ezt írta:

"Nem volt okom, hogy kiragadjam magam ebből a tetszetős és nekem kényelmes életformából. Akkor sem, amikor láttam, hogy veszedelmes irányba téved, s a katasztrófa felé rohan."

A Béry választotta életforma kétségkívül igen kellemes és kényelmes volt. Talán Kolosváry-Borcsát is a kényelem szeretete vezette a fasizmushoz? Ki tudja. Annyi azonban bizonyos, hogy az ő sorsa másként alakult. 1946-ban a népbíróság háborús főbűnösnek halálra ítélte. Barátja és pártoltja viszont Vitéz Béry Münchenben amerikai pénzen él. Méghozzá igen jól.

Vasváry Gergely, vagyis igazi nevén Csonka Emil régóta aktív politikus. A nyilaskeresztes párt 22735-ös számú tagjának nyilvántartólapja: Tag neve: Csonka Emil. Tisztsége: központi beosztás.

Központi beosztás? Szálasi Ferenc nemzetvezető testvér közvetlen környezetéhez tartozott. Egyik irodalmi remeke, amely 1944. október 15-e, a nyilas hatalomátvétel után látott napvilágot:

"A hála, tisztelet és hűség tolmácsolása akar lenni e könyv. A végtelen hála üzenete Szálasi Ferenc felé."

Egy másik mű, szintén Csonka Emil alkotása:

"Nem adhatott a sors számomra többet, mint azt, hogy Szálasi Ferenc közelében jártam be az országot. A figyelő ember rengeteget tanulhatott tőle."

"Történelmünk legnagyobb pillanata." – írta Csonka. Csonka végig hűségesen kitartott Szálasi mellett. Csak éppen az akasztófára nem követte. Inkább a Szabad Európa szerkesztői székét választotta.

Purgly Pál, a Szabad Európa Rádió egyik bemondója öföméltósága Horthy Miklós sógora. Nem csak Horthyné, Purgly Magdolna, hanem az egész kiterjedt Purgly-család számtalan birtokkal rendelkezett az ország szinte valamennyi megyéjében. Most a dolgozó parasztok őszinte szószólója.

És íme, Bell ezredes, vagyis Borsányi, eredetileg Böhm Júlián minősítési táblázata, amelyet a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumban vezettek róla:

"Magatartása szolgálatban és szolgálaton kívül: határozott, előzékeny, fegyelmezett, udvarias, igen jó modorral és fellépéssel. Anyagi viszonyai: rendezettek, Budapesten saját bútorral berendezett négyszobás főbérleti lakása van. Adóssága nincsen."

Különösebb esemény nélkül élte a maga szürke, tisztí életét. Különbözö tanfolyamokra küldték, gépészmérnöki diplomát szerzett. Jó képességű és szorgalmas emberként, aki óvatosan elkerülte, hogy nézeteltérése támadhasson bármely felettesével, lassan de biztosan haladt felfelé a számarlétrán. 1935-ben századossá léptették elő. Minősítésébe ekkor egy jelentös mondat került. "Rendkívül törekvö , derék tiszt és minden tekintetben megbízható".

Hitler csapatai már messze maguk mögött hagyták a Szovjetunió határait. Ekkor Magyarország még nem volt hadviselő fél. A front mintegy háromszáz kilométerre volt a Kárpátoktól. Hitler erélyesen követelte Magyarország hadbalépését. Horthy Miklós önéletírása 1953-ban jelent meg Buenos Aires-ben. A 224. oldalon ezt írja:

"Közöltem, hogy Magyarország nincs abban a helyzetben, hogy Oroszországnak, méghozzá minden kihívás nélkül, hadat üzenjen."

Kihívásra volt tehát szükség. És 1941. június 26-án Kassán megtörtént a kihívás.

Ez a szigorúan bizalmas okmány a Honvédvezérkar főnökének szigorúan titkos utasítását tartalmazza:

" Pro Domo! A kassai eset kapcsán hivatalos bizottság kiküldése szükséges, a sajtó és külképviseletek bevonásával. Feltétlenül tisztázni és igazolni kell, hogy a szovjet-orosz repülök a nemzetközi jog durva megsértésével bombatámadást hajtottak végre magyar felségterület ellen. A bizottság elnöke feltétlenül minden tekintetben megfelelő személy legyen."

És itt a vezérkari főnök, Werth Henrik kézjegye.

A bizottság, amelynek elnöke egy minden tekintetben megfelelő ember volt kiszállt Kassára és megállapította a tényállást. Horthy így ír erről:

"Werth vezérkari főnök jelentése szerint az azonnali vizsgálat azt állapította meg, hogy a támadást szovjet repülőgépek hajtották végre."

Megtörtént tehát a kihívás.

Bárdosy László miniszterelnök a Parlamentben bejelentette:

"A Magyar Királyi Kormány megállapítja, hogy a Kassát ért orvtámadás következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállt."

De Bárdosy hazudott. Volt valaki, aki pontosan ismerte Kassa bombázásának hiteles történetét. Neve: Krúdy Ádám. 1941-ben a kassai repülőtér parancsnoka: .

"1941. június 26-án déltájban végeztünk a kiképzéssel. Indulóban voltam a városba, amikor repülőgépzúgást hallottam. Négy gép közeledett. Jellegzetes német alakzatban repültek. A világ egyetlen más légierejénél sem használták ezt az alakzatot. A gépek átrepültek a város felett, aztán távolból bombarobbanások hallatszottak. Azonnal felszálltam két beosztottam kíséretében. Sikerült annyira megközelíteni a bombázógepeket, hogy világosan felismerhettük, német, Heinckel-111-mintájú bombázók. Fegyvertelen kiképző-gépekkel repültünk, kénytelenek voltunk visszatérni támaszpontunkra.

Mit tettem ezután? Jelentést küldtem a légierők parancsnokának, aki jelentésemet továbbította a vezérkar főnökének. A válasz? A válasz, hogy hallgassak. – És ön hallgatott? – Nem. Azonnal levelet írtam a miniszterelnöknek, Bárdosy Lászlónak, akit régebről ismertem. Megírtam: nyilván provokáció történt, a németek ezzel akarják kikényszeríteni Magyarország hadbalépését."

Horthy emlékiratai mindenben megerősítik Krúdy Ádám tanúvallomását:

"Az előzmények közvetlen ismerete alapján mondta el Bárczi, hogy Krúdy Ádám repülőezredes, a kassai repülőtér parancsnoka írásban jelentette Bárdosy miniszterelnöknek, hogy ő saját szemével látta, hogy a bombákat német repülőgépek dobták le. Időközben a hadiállapot már beállott. Ezért aztán Bárdosy Krúdy ezredest hallgatásra intette és figyelmeztette, hogy ellenkező magatartása rá nézve kellemetlen következményekkel járhat. A miniszterelnökség tisztviselői is parancsot kaptak, hogy hallgassanak."

Tehát nem szovjet, hanem, német gépek bombázták Kassát. Tehát a hadbalépést nem indokolta semmiféle "kihívás". Tehát a "megfelelő bizottság" hamis jelentést készített. És ki volt a "minden tekintetben megfelelő ember"? Akit Werth Henrik a bizottság élére állíttatott? Borsányi Júlián. A Honvédelmi Minisztérium 35. Osztályának vezetője.

A szemtanút, Krúdy Ádámot elhallgattatták. Sopronköhidára, majd a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták. A "minden tekintetben megfelelő ember" pedig méltó jutalmat kapott Hitleről: a német Sas-rend érdemkeresztjét. Borsányi, úgyis mint Bell ezredes, ma itt él Münchenben a Niebelungen-strasse 55. számú házban. Dehát új megbízói nem ismerik a múltját? Azt a gyászos szerepet, amelyet Magyarország háborúba sodrásában játszott?

A "Hídő" című, Londonban kiadott emigráns lap 1958. május 25-i száma írja:

"Kik bombázták Kassát 1941-ben? Münchenben él a leghitelesebb tanú, aki a vizsgálatot vezette. A 'Hídő' szerkesztőségének sikerült megállapítania, hogy az akkori

vizsgálóbizottság elnöke, Vitéz Borsányi Júlián, magyar királyi honvéd alezredes, aki a honvédelmi minisztérium részéről a vizsgálatot vezette, jelenleg Münchenben él, mint a 'Free Europe' alkalmazottja."

Borsányi múltját tehát a Free Europe, a Szabad Európa személyzeti osztályán is jól ismerik. De talán éppen ezért lehetett belőle Bell ezredes!

És ebertstadt-i támaszpontjukról a szabadság keresztesvitézei bevetettek egy új fegyvernemet is. Röpcédulákkal megrakott léggömböket küldenek innen a szocialista országokba. A röplapok célja a lelkek rombolása. Mit bánják a müncheni keresztesvitézek, hogy léggömbjeik nem csak a lelkekben végeznek rombolást. 1956. január 8-án Prágában felszállt a DC-3-as utaszállító repülőgép. 22 utas közül 18 vesztette életét. A vizsgálat megállapította, hogy a DC-3-as gép a Magas-Tátra felett egy léggömbnek ütközött. A szerencsétlenséget a Szabad Európa léggömbje okozta.

Amiért éveken át fáradoztak, amire száz és száz millió dollárt költöttek, az megvalósulni látszott 1956 borzalmas októberében:

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja. Éljen a dicső magyar szabadságharc!"

Eljött az ő órájuk. Csonka Emil testvér, Vitéz nemes Béry László, Borsányi-Böhm Júlián, vagyis Bell ezredes, a Szabad Európa katonai szakértője kerül most az előtérbe. Napjában többször is megszólalnak:

"Szabadságharcos bajtársak! Követeljétek magatoknak a honvédelmi tárcát, a főparancsnoki és a vezérkari főnöki tisztséget! Ti vagytok a nemzet igazi képviselői! Akié a fegyver, azé a hatalom! Szegre ne akasszátok puskáitokat!"

És amikor az áruló Nagy Imre tűzszünetet hirdet, Bell ezredes nyomban válaszol:

"A tűzszünet éppoly veszélyes, mint a trójai faló. Nem elszigetelt csoportok harcára van most szükség. Harcoljatok, de országos méretű szervezetben vívjátok harcotokat! Hiszen e szervezet kialakításához vannak rátermett embereitek!"

Bell ezredes, Gallicus, Vasvári Gergely, Bálint gazda – tucatnyi jóhangzású név mögé bújt áruló, akik jó pénzért kiszolgálták Horthyt, a nyilas Szálasit, most a Rockefellerrek, a Fordok jó pénzéért a Szabad Európa stúdióiban lázasan dolgoztak, örömmáorban égtek. És 1956. november 2-án egy gépkocsi állt meg a Malinovszkij fasor 55-ös házszámú ház előtt. Két müncheni vendég érkezett. Az egyik Hajdu-Németh Lajos, a Szabad Európa munkatársa, a másik Czupy Bálint, a Szabad Európa Bálint gazdája, aki a paraszti érdekek szószólójának kiáltja ki magát. 1947. október 27-én, közvetlenül disszidálásuk után írták ezt a levelet:

"Nagyméltóságú Bíboros Hercegeprimás Úr, Eminenciás Urunk! Készülünk a reánk váró feladatokra. Ez idő szerint Sulyok Dezső csoportjával vagyunk közvetlen kapcsolatban. Mi természetesen külföldön is ugyanazok vagyunk, akik voltunk odahaza. Egyszerű parasztok. Kérjük Eminenciád értékes tanácsait, amelyre mi nagy súlyt helyezve, magunkra nézve utasításnak tekintjük. Tisztelettel kérjük Eminenciádat, juttassa el hozzánk magas tanácsait. Hisszük, hogy azok a segítő kezek, eljuttatják kezünkhez Eminenciád nagybecsű sorait is, amelyekre mi bízunk leveleinket."

Aláírás: Hajdu-Németh Lajos és Czupy Bálint, volt képviselők.

Bálint gazda és barátja az ellenforradalom hírére nyomban útra kelt Münchenből. De vajon kikkel tárgyalt Budapesten az állítólagos egyszerű paraszt? Vajon egyszerű parasztokkal keresett itt kapcsolatot? Az egyik, akivel Bálint gazda a Malinovszkij-fasori találkozáson tárgyalt: Mester Kálmán. Az 1943-as tiszti cím- és névtár tanúsága szerint Mester a hírhedt Baross-szövetség gyarmatáru és déligyümölcs-kereskedő szakosztályának az elnöke volt. A "Fasiszta egyesületek és pártok budapesti tagjai" című könyv 22. oldalán ez áll. "Mester Kálmán nyilas párt központi előadó." A nyilas kereskedő Bálint gazda, a paraszt-apostol jó barátja.

És ki volt a Malinovszkij-fasori házigazda? Fillér László, egykori főispán, akinek tízéves munkásságát ezzel a röplappal ünnepelte az Actio Catholica nevében páter Kocsis Ödön sümegi házfőnök:

"A mostan dúló háború alatt, önnállósítva magát, tisztességes kereskedővé vált. Hamarosan az ország kereskedelmi életének legmagasabb pozícióit nyerte el. Gyárigazgató, a kisiparosok országos alelnöke, a Kereskedők Országos Egyesületének tanácsosa minőségében számtalan jó barátot szerzett magának."

"Számtalan jó barátot"... Köztük is első helyen állt Czupy Bálint, akiről így írtak az egykori lapok: "[...]"

Ma, ugyanez a Bálint gazda a dolgozó parasztokat óvja a szövetkezéstől. A munkásokat óvja a mezőgazdaság gépesítésének terhétől, az aratástól.

És miközben Czupy Bálint nyilasokkal, nagykereskedőkkel tárgyal a régi rend visszaállításáról, Budapestre a rettegés éjszakája borul.

"Szögre ne akasszátok a puskákat! Tartsatok ki magyar testvéreink! Harcotok nem kilátástalan!"

És akik a "szabad" földre távoztak, a "paradicsomba", amelyről München annyi dicshimnuszt zengett. Ezernyi tragédia mit sem számított a Szabad Európa Rádióknak. Kitartóan folytatta az uszítást akkor is, amikor Magyarország már az újjászületés útjára lépett. Hamar ráébredtek a kietlen valóságra azok, akiket Nyugatra csábítottak. És minden rágalom, ijesztgetés dacára, megindult a hazatelepülők áradata. Visszatértek szeretteikhez, visszatértek hazájukba, és kemény ítéletet mondtak a müncheni hazugok felett, akiknek soha semmi nem okozott lelki furdalást. Azok pedig fűjták tovább a régi nótát.

"Legújabb hírek szerint a munkások mindenfelé szabotálják a munkát, amelyet szovjet zsoldban álló hajcsárok rájuk kényszerítenek. Dehát ez természetes. Az ember úgy védekezik, ahogy lehet."

Igen... Az ember úgy védekezik, ahogy lehet. Voltak számosan, akik életüket adták meggyőződésük védelmében – a müncheni szellemmel szemben. És a mártírok igazsága örökké él. A müncheni szellem, a müncheni hang pedig egyszer s mindenkorra lelepleződött.

"Itt a Szabad Európa Rádió, a szabad Magyarország hangja!"

Dehát ki hisz nekik!

BÉLA RÉVÉSZ

CRIMINALIZATION OF PROLETARIAN DICTATORSHIP'S IDEOLOGICAL FUNCTION

(Hungarian ideology - politics - law in the '50s)

(Summary)

One of the major tasks of post-cold war political theory is to clarify the problematic of the proletarian dictatorship's ideological function. We faced statification instead of socialization; that means: socialization in a totally alienated form. For Marx, the dictatorship of the proletariat was only a brief transitional phenomenon which prepared the way for 'true democracy', the power-free social relations. It has but destroy the rearguard of the old order to lose in order subsequently and automatically every characteristic of power. But the state bureaucracy -mainly secret police-, which wants to maintain the existing form of political power because it is its own power, will suppress every movement that protests against this power. It is no accident that both types of twentieth-century movements which were permeated by the idea of community — namely, fascism, whose major version of the myth of community was the nation or the race, and socialism, whose central idea was the community-myth of the proletariat - could construct nothing but totalitarian rule.

Bolshevism took Marx a step further: it eradicated from him everything that retained some sort of link with certain fundamental values created by the bourgeois world. Without a pluralism of power, society becomes unambiguously divided into two parts. On one side stand the leaders, the holders of political power (and with them all the others, among them the economic power holders); on the other side stand the subordinates, those who carry out orders.

The monolithic structure of power suspends all public political discussions and prohibits the development and articulation of alternatives. The ruling elite cannot tolerate the public sphere in any form. The one-party system is a dictatorial form of domination which could function equally well without a party. Party and state organs cannot be differentiated at any level of the hierarchy of power. The unity of economic, political, ideological and legal power gives rise to the system's totalitarian character. Even when the system functions relatively "well" and no direct political terror is apparent, it nevertheless remains totalitarian, for there is no sphere of daily life void of political significance. The power apparatus is likewise incapable of generating a persuasive social theory because proletarian dictatorship has kept none of the promises made by its legitimating ideology.

If we want to discount the ideology of proletarian dictatorship, there is nothing for it but to criticize the theoretical concept itself.

TARTALOM

I. Ideológia – állami funkció – ideológiai funkció	6
1. Ideológia	8
2. Ideológiai politika	10
3. Totalitarizmus	13
4. A proletárdiktatúra állami funkciója	17
5. A magyar proletárdiktatúra	23
6. Ellenségkép	28
II. A proletárdiktatúra ideológiai funkciójának büntetőjogi háttere	35
1. Ideológiai-politikai-jogi permutáció	35
2. Ideológia a büntetőjogban	39
3. Szervezkedés	41
4. Izgatás	45
5. Izgatás, termelészövetkezet ellen	46
6. Kémkedés	50
7. Hütlenség	52
8. „Békevédelem”	55
III. Az ideológia intézményes védelme – ÁVH	56
1. Hatáskörök	59
2. Szervezet	61
3. Állami emberek	66
4. Belső politika	68
5. Internálás	73
6. Önkép	78
IV. Példatár	80
1. sz. melléklet: A BM Katonai Elhárító Főosztály a SZER-ről 1955-ben	111
2. sz. melléklet: A „Boszorkánykonyha” című propagandafilm forgatókönyve	135
Criminalization of proletarian dictatorship's ideological function. (Hungarian ideology - politics - law in the '50s). (Summary)	143

**A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT
KIADVÁNYAI**

Acta Juridica et Politica, Szeged. Repertórium 1922–1950, 1955–1996. Tomus I–L. Supplementum (Szeged, 1997.) 191 p.

Tomus LI.

Bónis György: Szentszéki regeszták (Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon). (Szeged, 1997.) 650 p.

Tomus LII.

Fasc. 1. *Badó* Attila: Bevezetés az USA jogrendszerébe (Szeged, 1997.) 29 p.

Fasc. 2. *Blutman* László: A kiutasítás és visszaküldés az alapjogok árnyékában (Szeged, 1997.) 28 p.

Fasc. 3. *Hajdú* József: Néhány gondolat a japán szakszervezeti modellről (Szeged, 1997.) 114 p.

Fasc. 4. *Heka* László: Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez. (Szeged, 1997.) 29 p.

Fasc. 5. *Józsa* Zoltán: A helyi és területi önkormányzatok szervezeti struktúrái és funkciói (összehasonlító elemzés). (Szeged, 1997.) 44 p.

Fasc. 6. *Juhász* Zsuzsanna: Az előzetes letartóztatás büntető eljárási és büntetés-végrehajtási reformjának szükségességéről (Szeged, 1997.) 33 p.

Fasc. 7. *Jenő Kaltenbach*: Legal status of minorities in Hungary (Szeged, 1997.) 39 p.

Fasc. 8. *Révész* Béla: A proletárdiktatúra ideológiai funkciójának kriminalizálása (Ideológia – politika – jog Magyarországon az ötvenes években). (Szeged, 1997.) 145 p.

Fasc. 9. *Stipta* István: A pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai előtörténete (Szeged, 1997.) 34 p.

Fasc. 10. *Szondi* Ildikó: Wohnungspolitik in Ungarn in den 1990er Jahren (Szeged, 1997.) 20 p.

Fasc. 11. *Varga* Péter: A praetori jog mint a jog gyors és hatékony fejlesztésének eszköze (Szeged, 1997.) 9 p.

Fasc. 12. *Shin Yamada*: The Law of the Support of the A-bomb Survivor (Szeged, 1997.) 12 p.